

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE

ZESPÓŁ BADAŃ OBSZARÓW WIEJSKICH
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO
POLSKA AKADEMIA NAUK

Studia Obszarów Wiejskich
tom XIV

COMMITTEE OF RURAL AREAS
POLISH GEOGRAPHICAL SOCIETY

RURAL AREAS STUDY GROUP
STANISLAW LESZCZYCKI INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL
ORGANIZATION
POLISH ACADEMY OF SCIENCES

Rural Studies
Vol. 14

**ECONOMICALLY SUCCESSFUL
RURAL AREAS**

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE

ZESPÓŁ BADAŃ OBSZARÓW WIEJSKICH
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO
POLSKA AKADEMIA NAUK

Studia Obszarów Wiejskich
tom XIV

WIEJSKIE OBSZARY SUKCESU GOSPODARCZEGO

Jerzy BAŃSKI

WARSZAWA 2008

<http://rcin.org.pl>

RADA REDAKCYJNA:

Jan FALKOWSKI (przewodniczący),
Benicjusz GŁĘBOCKI, Bronisław GÓRZ, Michał JASIULEWICZ,
Eugeniusz RYDZ, Władysława STOLA

KOMITET REDAKCYJNY:

Redaktor: Jerzy BAŃSKI
Członkowie: Roman KULIKOWSKI, Mariusz KOWALSKI,
Włodzimierz ZGLIŃSKI
Sekretarz: Barbara SOLON

Recenzenci tomu:

Dr hab. Roman RUDNICKI, prof. UAM
Dr hab. Danuta KOŁODZIEJCZYK

Adres redakcji

00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55
pok. 421, tel. (22) 697-89-21

Redakcja techniczna:

Barbara SOLON

Skład, łamanie i projekt okładki:

W-TEAM

Praca finansowana ze środków na naukę w latach 2006–2009 jako projekt badawczy
N306 004 31/0096: *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego – koncepcja,
identyfikacja, diagnoza*

ISSN 1642-4689

ISBN 978-83-924797-8-9

Oddano do druku w sierpniu 2008 r.

Druk i oprawa: Wydawnictwo „Bernardinum”

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
1. KONCEPCJA WIEJSKICH OBSZARÓW SUKCESU GOSPODARCZEGO.	11
1.1. Uwagi terminologiczne.	11
1.2. Obszary sukcesu a teorie rozwoju regionalnego	12
1.3. Kategorie wiejskich obszarów sukcesu	16
2. IDENTYFIKACJA OBSZARÓW SUKCESU	19
2.1. Lokalne ogniska sukcesu.	19
2.1.1. Metoda identyfikacji.	19
2.1.2. Diagnoza	21
2.1.3. Identyfikacja przestrzenna	31
2.2. Wiejskie obszary progresji.	32
2.2.1. Metoda identyfikacji.	32
2.2.2. Diagnoza zmian	34
2.2.3. Identyfikacja przestrzenna	44
2.3. Obszary konkurencyjnego rolnictwa.	45
2.3.1. Metoda i identyfikacja przestrzenna	45
2.3.2. Zróżnicowanie przestrzenne cech diagnostycznych.	47
2.4. Wybór obszarów badań	50
3. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW SUKCESU – NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH	53
3.1. Lokalne ogniska sukcesu.	53
3.1.1. Kleszczów	53
3.1.2. Rewal	57
3.1.3. Tarnowo Podgórne	64
3.2. Wiejskie obszary progresji.	70
3.2.1. Długołęka.	70
3.2.2. Łęczyce.	73
3.2.3. Czerwonak	77
3.3. Obszary konkurencyjnego rolnictwa.	80
3.3.1. Brodnica	80

3.3.2. Grudusk	84
3.3.3. Kulesze Kościelne	92
3.4. Gminy reprezentujące lokalne ogniska sukcesu i obszary progresji	96
3.4.1. Dobra Szczecińska	96
3.4.2. Nieporęt	99
3.4.3. Osielesko	106
3.4.4. Stawiguda	108
4. UWARUNKOWANIA SUKCESU GOSPODARCZEGO	115
4.1. Czynniki lokalizacyjne	116
4.1.1. Warunki naturalne produkcji i baza surowcowa	116
4.1.2. Sąsiedztwo dużego miasta	117
4.1.3. Walory turystyczne	118
4.1.4. Węzeł komunikacyjny	120
4.2. Czynniki społeczno-ekonomiczne	120
4.2.1. Aktywność inwestorów zewnętrznych	121
4.2.2. Aktywność gospodarza mieszkańców	121
4.2.3. Wykształcenie mieszkańców	122
4.2.4. Aktywność społeczna	122
4.3. Czynniki techniczno-organizacyjne	123
4.3.1. Wyposażenie w infrastrukturę	124
4.3.2. Aktualność dokumentów planistycznych	124
4.3.3. Sprawność i aktywność władz lokalnych	126
4.4. Ocena czynników sukcesu gospodarczego	126
5. PODSUMOWANIE	129
6. LITERATURA	133
ANEKS	137
SUMMARY	141

WSTĘP

Studia literatury z zakresu gospodarki przestrzennej i rozwoju regionalnego wskazują jednoznacznie, że badaczy interesuje bardziej poszukiwanie i diagnozowanie obszarów problemowych niż obszarów, które osiągnęły sukces gospodarczy (Bański 1999, Ciok 1994, Jelonek 1988, Kulikowski 2003a, Rosner 2002, Zagożdżon 1988 i inni). Wynika to prawdopodobnie z dwóch podstawowych faktów: łatwiejszej identyfikacji negatywnych zjawisk oraz przekonania, że obszary o niekorzystnych zjawiskach gospodarczych i społecznych wymagają więcej uwagi.

W działaniach administracji rządowej i stowarzyszeń pozarządowych oraz organizacji międzynarodowych i Komisji Europejskiej zainteresowanie obszarami biedy jest dużo większe niż obszarami bogatymi lub bogacącymi się. Tymczasem, równie dużą uwagę należy przykładąć do tych ostatnich, które „promieniają” innowacjami na sąsiednie regiony. Awans ekonomiczny zawdzięczają one sukcesowi gospodarstwu i mogą stanowić przykład dla regionów poszukujących bodźców rozwojowych.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat obserwujemy w Polsce wzrost dynamiki procesów polaryzacji przestrzennej. Rosną dysproporcje pod względem poziomu rozwoju gospodarczego regionów, wśród których są regiony awansu gospodarczego, regiony stagnacji oraz regresu. Badania zróżnicowań regionalnych wskazują, że sukces gospodarczy osiągnęły przede wszystkim obszary metropolitalne, natomiast obszary wiejskie, zwłaszcza położone peryferyjnie, borykają się z wieloma problemami, które blokują ich rozwój. Taki obraz zróżnicowań przestrzennych wynika głównie ze skali prowadzonych analiz. Jeżeli podejmiemy badania bardziej szczegółowe, to okaże się, że sukces gospodarczy mogą osiągnąć również niektóre obszary wiejskie. Jest ich jednak niewiele.

Jesienią 2005 r. odbyła się pod Poznaniem konferencja naukowa Komisji Obszarów Wiejskich Polskiego Towarzystwa Geograficznego poświęcona sukcesom gospodarczym na obszarach wiejskich. Jej efektem jest między innymi ósmy tom serii Studiów Obszarów Wiejskich pt. *Obszary sukcesu na polskiej wsi* (Głębocki, Kaczmarek 2005). Największą dyskusję wśród uczestników konferencji wzbudzała kwestia definicji obszaru sukcesu gospodarczego, co do której nie było jednomyślności, ale wszyscy dyskutanci zwracali uwagę

na potrzebę badań obszarów wiejskich, które cechuje ponadprzeciętny wzrost gospodarczy oraz powodzenie przedsięwzięć społecznych i gospodarczych. Z dyskusji wynikał wniosek, że prócz obszarów biednych i opóźnionych w rozwoju, warto też badać obszary bogate i dynamicznie rozwijające się, które powinny stanowić wzór lub przykład do naśladowania dla tych pierwszych.

Celem działań gospodarczych podejmowanych na poziomie lokalnym jest przede wszystkim wzrost dobrobytu oraz poziomu i jakości życia mieszkańców. Realizuje się to poprzez poprawę wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, rozwój budownictwa mieszkaniowego, dbałość o środowisko przyrodnicze, przyciąganie nowych inwestycji gospodarczych, aktywizowanie społeczne i ekonomiczne mieszkańców. Jeżeli zadania te realizowane są w sposób właściwy i konsekwentny, to ich efektem będzie prawdopodobnie awans gospodarczy. Wiejski obszar sukcesu gospodarczego będzie więc cechował pomyślny przebieg przedsięwzięć społecznych i gospodarczych.

Literatura na temat współczesnych kierunków i możliwości rozwoju obszarów wiejskich jest dość obfita. Istnieje jednak niedostatek opracowań, w których podejmowane są analizy konkretnych przykładów przedsięwzięć stymulujących sukces gospodarczy na wsi. Wypełnienie tej luki jest jednym z podstawowych celów niniejszego opracowania. Równie istotnym celem jest teoretyczne rozpoznanie obszarów sukcesu na wsi, w tym szczególnie metod ich identyfikacji.

Pierwszą część opracowania poświęcono teoretycznym podstawom obszarów sukcesu gospodarczego na wsi. Problematyka ta nie doczekała się do tej pory większych opracowań. Już samo pojęcie „obszar sukcesu” z uwagi na szeroką konotację i „publicystyczny” charakter jest trudne do zdefiniowania. Biorąc na przykład pod uwagę skalę czasową, sukces gospodarczy można rozpatrywać jako proces stałego rozwoju jakiejś jednostki, bądź też jako dynamiczny wzrost gospodarczy wywołany jednorazowym zjawiskiem. Sukces gospodarczy można badać też w różnych skalach przestrzennych (krajowej, regionalnej, lokalnej) lub ze względu na jego źródła (wewnętrzny, zewnętrzny). Przykłady te wskazują, jak różnie można podchodzić do problematyki sukcesu gospodarczego i potwierdzają konieczność stworzenia teoretycznych podstaw badań tego zagadnienia.

Oprócz podjęcia próby zdefiniowania samego pojęcia, poszukiwano miejsca obszarów sukcesu w teoriach rozwoju regionalnego. Podejście do tego zagadnienia jest bardzo różne, ale autorzy większości koncepcji dążą do wyłonienia regionów o zróżnicowanym rozwoju gospodarczym, wśród których regiony wzrostu gospodarczego można uznać za obszary, które osiągnęły sukces. Rozważania na ten temat były podstawą do późniejszego wyłonienia trzech kategorii wiejskich obszarów sukcesu (lokalne ogniska sukcesu, wiejskie obszary progresji i obszary konkurencyjnego rolnictwa).

Następnie omówiono metody identyfikacji wiejskich obszarów sukcesu gospodarczego. Opracowano zasady delimitacji poszczególnych kategorii wiejskich obszarów sukcesu z wykorzystaniem metod statystycznych. Spośród zidentyfikowanych obszarów wybrano kilkanaście gmin do szczegółowych analiz. Reprezentowały one nie tylko trzy kategorie obszarów sukcesu, ale także różne typy funkcjonalne obszarów wiejskich.

Druga część pracy dotyczy konkretnych przykładów sukcesu gospodarczego. Do badań terenowych wybrano gminy z różnych regionów Polski (głównie Mazowsze, Wielkopolska, Pomorze). Znaczna ich część reprezentowała obszary położone w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich, co było efektem wcześniejszego rozpoznania¹. W wyniku badań terenowych zebrano bogaty materiał źródłowy. Przeprowadzono też wywiady z władzami samorządowymi, lokalnymi liderami i innymi mieszkańcami wsi odgrywającymi istotną rolę w życiu społeczno-gospodarczym analizowanych jednostek.

W efekcie każda gmina została opisana pod kątem pozytywnych przemian społeczno-gospodarczych. Najważniejszym zadaniem było wskazanie głównych uwarunkowań (czynników) sukcesu gospodarczego oraz jednostkowych przedsięwzięć stanowiących podstawę awansu gospodarczego gminy. Osoby realizujące badania terenowe miały dużą dowolność w przygotowaniu materiału roboczego, dlatego charakterystyka gmin ma różną szczegółowość, różne są też sposoby podejścia do problematyki sukcesu gospodarczego.

Trzecia część stanowi podsumowanie wcześniejszych rozważań i poświęcona jest genezie sukcesu gospodarczego na obszarach wiejskich. Omówiono w niej trzy grupy czynników sukcesu gospodarczego (lokalizacyjne, społeczno-ekonomiczne oraz techniczno-organizacyjne) oraz oceniono ich wpływ w poszczególnych kategoriach obszarów sukcesu.

Wykorzystano materiały Banku Danych Regionalnych dla okresu 1995–2006 oraz Spisu Rolnego z 2002 r. Wszystkie analizy prowadzono w skali gmin.

Badania terenowe realizowane w 2007 r. prowadziły osoby reprezentujące różne jednostki badawcze. Studia w poszczególnych gminach wykonywali: mgr Maria Bednarek (IGiPZ PAN) – Rewal, Stawiguda, mgr Konrad Czapiewski (IGiPZ PAN) – Nieporęt, Łęczyce, dr Bożena Gałczyńska (emerytowany pracownik IGiPZ PAN) – Grudusk, mgr Joanna Gęsikowska (UKW Bydgoszcz) – Osielsko, dr hab. Stanisław Grykień (UWr) – Długoleka, dr Ewa Kacprzyk (UAM) – Tarnowo Podgórne, dr Anna Kołodziejczak (UAM) – Brodnica, doc. dr hab. Roman Kulikowski (IGiPZ PAN) – Kulesze Kościelne, dr Barbara Maćkiewicz (UAM) – Czerwonak, mgr Marcin Mazur (IGiPZ PAN) – Kleszczów, Dobra Szczecińska. Charakterystyka wybranych obszarów sukcesu wraz

¹ Delimitacja obszarów sukcesu wykazała, że zdecydowana ich większość (ponad 80% gmin należących do obszarów sukcesu) leży w sąsiedztwie dużych miast. Dlatego poświęcono im tak dużo uwagi w tym opracowaniu.

z identyfikacją uwarunkowań sukcesu gospodarczego jest w dużym stopniu skrótem opracowań wykonanych przez wyżej wymienione osoby².

Niniejsza publikacja dokumentuje wyniki badań uzyskane w trakcie realizacji projektu badawczego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr N306 004 31/0096, pt. „Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego – koncepcja, identyfikacja, diagnoza”.

---

² Opracowania składają się z tekstu, materiałów statystycznych (w postaci tabel), fotografii i materiałów uzyskanych w urzędach gmin (foldery, strategie, plany zagospodarowania itp.).

1. KONCEPCJA WIEJSKICH OBSZARÓW SUKCESU GOSPODARCZEGO

1.1. UWAGI TERMINOLOGICZNE

Sukces jest rozumiany jako pomyślny wynik jakiegoś przedsięwzięcia. Może ono dotyczyć gospodarki, sportu, nauki, działań militarnych itp. Sukces gospodarczy charakteryzuje się zatem pomyślną realizacją takich przedsięwzięć społeczno-ekonomicznych, których efektem jest rozwój i wzrost gospodarczy. Nieco węższe rozumienie sukcesu proponuje A. Sobala-Gwosdz (2004) – sukcesem lokalnym jest osiągnięcie wysokiego poziomu zaspokojenia potrzeb mieszkańców danej jednostki, przy czym poziom ten można analizować w różnych skalach (międzynarodowej, krajowej, regionalnej). Miejszem sukcesu jest jednostka przestrzenna, która wyróżnia się występowaniem „przynajmniej kilku pozytywnych czynników społecznych i gospodarczych” (Sobala-Gwosdz 2004, s. 170). Trudno zgodzić się z tak definiowanym obszarem sukcesu, bowiem samo występowanie pozytywnych czynników nie oznacza korzystnego rozwoju społecznego i ekonomicznego. Czynniki mogą, co najwyżej, świadczyć o możliwościach (potencjale) tkwiących w jednostce przestrzennej.

W podobnym duchu pozostaje definicja zaproponowana przez zespół z Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW (Gorzelać i inni 1999). Sukces osiągają te jednostki, które rozwijają się lepiej niż ich „sąsiedzi”. Z kolei dla K. Heffnera (2007) obszarami sukcesu są strefy (zgrupowania gmin lub powiatów), które osiągnęły wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i wyróżniają się nadal tendencją wzrostową oraz korzystnymi zmianami społecznymi. Ich cechą jest wielofunkcyjność, dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, wysoki poziom sektora usług, wysoka efektywność lokalnych podmiotów gospodarczych oraz przedsiębiorczość i aktywność społeczna mieszkańców.

W niniejszym opracowaniu badany będzie nie sukces „sam w sobie”, lecz obszar, na którym on występuje. Obszar taki charakteryzuje **pomyślny przebieg zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych, które pobudzają lub wzmacniają rozwój jego struktury przestrzennej. Rozwój ten wykazuje wyraźną**

ponadprzeciętność w stosunku do sąsiednich obszarów. Etapami na drodze do sukcesu gospodarczego jest na przykład: poprawa wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, stały wzrost dochodów budżetu gminy, rozwój nowego budownictwa mieszkaniowego, wzrost zamożności mieszkańców itp.

Sukces gospodarczy cechuje przede wszystkim ośrodki miejskie i ich sąsiedztwo, gdzie koncentrują się funkcje gospodarcze z zakresu produkcji, handlu, usług i mieszkalnictwa. O wiele mniejsze szanse na sukces gospodarczy mają obszary wiejskie, w tym głównie te położone peryferyjnie. Praca poświęcona jest wiejskim obszarom sukcesu, dlatego badania dotyczyły głównie gmin wiejskich (1653 jednostki wg danych GUS z 2005 r.)³.

1.2. OBSZARY SUKCESU A TEORIE ROZWOJU REGIONALNEGO

Przyczyną powstawania obszarów sukcesu jest regionalna lub lokalna nierówność. Jeżeli w jakimś okresie jednostkę terytorialną charakteryzuje przyspieszenie gospodarcze wyróżniające ją na tle otoczenia, prawdopodobnie wskazuje to na sukces gospodarczy. Punktem wyjścia w rozważaniach na temat obszarów sukcesu mogą być teorie rozwoju regionów.

Obszary sukcesu gospodarczego są nieodłącznym elementem teorii biegunów wzrostu, której początek dał F. Perroux (1955). Jak podkreśla J. Grzeszczak (1978, s. 6) teoria ta jest zbiorem „... prac poświęconych czynnikom oraz procesom wzrostu i rozwoju w ujęciu przestrzennym”. Sam F. Perroux nie rozpatrywał biegunów wzrostu w konkretnej przestrzeni geograficznej, lecz w abstrakcyjnej przestrzeni ekonomicznej⁴. Dopiero późniejsze prace szeregu autorów, odnoszące się do biegunów (lub ośrodków) wzrostu w przestrzeni geograficznej wprowadziły tę koncepcję do badań przestrzennych (Darwent 1969). Ośrodkami wzrostu są miasta (aglomeracje), które charakteryzuje dynamiczny rozwój gospodarczy, koncentracja życia społeczno-gospodarczego i zdolność rozprzestrzeniania wzrostu na obszary w ich sąsiedztwie. Aglomeracje mogą generować wzrost wskutek swojej wielkości i koncentracji potencjału ekonomicznego. Wynika z tego, że sukces gospodarczy towarzyszy przede wszystkim obszarom wzrostu, czyli koncentruje się na obszarach miejskich.

Problematykę regionalnej alokacji potencjału gospodarczego podjął J.R. Friedmann (1968, 1974), rozwijając model centrum–peryferie. Można przyjąć, że sukces gospodarczy towarzyszy przede wszystkim rdzeniowi, który odznacza się wysokim potencjałem rozwojowym i zdolnością generowania innowacji. Dużo mniejsze szanse na odniesienie sukcesu mają regiony peryfe-

³ Z badań wyłączono obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich.

⁴ Biegunem wzrostu była „jednostka motoryczna”, tj. przedsiębiorstwo lub grupa przedsiębiorstw reprezentujących przemysł innowacyjny.

ryjne – zależne od centrum. Możliwość generowania sukcesu gospodarczego wydaje się słabnąć wraz z oddalaniem się od regionu rdzeniowego (*core regions*), przez osie rozwoju (*development axes*), do regionów granicznych (*frontier region*) i depresyjnych (*depressed regions*).

Nie wszystkie jednak obszary peryferyjne (regiony graniczne i depresyjne) skazane są na degradację gospodarczą. Biorąc pod uwagę ich potencjał rozwojowy J. Friedmann (zob. Berry i inni 1976) wyróżnia wśród nich cztery typy:

- 1) peryferie przejściowe progresywne (*upward transitional*),
- 2) peryferie przejściowe regresywne (*downward transitional*),
- 3) regiony bogactw naturalnych (*mineral resource regions*),
- 4) regiony kolonizacji rolniczej (*agricultural colonization regions*).

Peryferie przejściowe progresywne można uznać za obszary w fazie wzrostu społeczno-gospodarczego. Są to gęsto zaludnione regiony, które cechują się nadwyżką migracji. Część z nich swój rozwój może zawdzięczać zjawiskom społeczno-gospodarczym typowym dla sukcesu gospodarczego.

Obszary sukcesu gospodarczego występują w koncepcji regionów zaproponowanej przez B. Berry'ego, E. Conklinga i W. Raya (1976). Autorzy wyróżnili:

- 1) systemy upadające (*no-growth systems*), w których możliwości rozwoju słabną lub są zahamowane na skutek wyeksploatowania złóż, depopulacji, niekorzystnych zmian demograficznych itp.,
- 2) systemy samopodtrzymujące się (*self-maintaining systems*), które w wyniku różnorodnych impulsów mogą upadać lub rozwijać się,
- 3) regiony wzrostu (*growing open systems*), które rozwijają się dzięki pomocy z zewnątrz.

Sukces gospodarczy towarzyszył będzie głównie regionom wzrostu i – w mniejszym stopniu – regionom samopodtrzymującym się.

Z kolei w klasyfikacji regionów L. Klaassena, obszary sukcesu koncentrują się w regionach dostatku i regionach niedostatku w fazie rozwoju (Friedmann, Weaver 1979). Typ I (*prosperity area*), to obszary wysoko rozwinięte i nadal dynamicznie się rozwijające, typ II (*distressed area in process of development*), to obszary słabo rozwinięte, które dysponują dużym potencjałem rozwojowym, dzięki czemu cechuje je szybki rozwój (tab. 1). Bardziej spektakularnych sukcesów gospodarczych należy spodziewać się w typie II, który swój rozwój zaczyna od bardzo niskiego poziomu i każdy impuls rozwojowy będzie wyraźnie zaznaczony. Natomiast w typie I sukces gospodarczy jest stałym elementem, wpisanym w stabilny rozwój regionu.

Koncepcję L. Klaassena wykorzystał w swojej typologii G. Gorzelak (1989). Autor proponuje, aby siłę regionu określać na podstawie dwóch cech: tempa jego rozwoju w stosunku do tempa rozwoju całego kraju oraz wkładu regionu w rozwój całej gospodarki kraju w relacji do nakładu, jaki ona ponosi na jego rozwój. Na tej podstawie wyróżnia cztery typy regionów (tab. 2).

Tabela 1. Klasyfikacja regionów wg L. Klaassena

Tempo wzrostu dochodów w porównaniu z tempem wzrostu dochodu krajowego	Poziom dochodu w porównaniu z poziomem ogólnokrajowym	
	wysoki (> 1)	niski (< 1)
wysokie (> 1)	I – obszary dostatku	II – obszary niedostatku w fazie rozwoju
niskie (< 1)	III – obszary dostatku w fazie upadku	IV – obszary biedy, niedostatku

ródło: J. Friedmann, C. Weaver (1979, s. 141).

Tabela 2. Typy regionów wg G. Gorzelaka

Tempo wzrostu Kraj = 1	Bilans z resztą kraju	
	dodatni	ujemny
> 1 (wysokie)	silne	wyzyskujące
< 1 (niskie)	wyzyskiwane	słabe

ródło: G. Gorzelak (1989, s. 34).

Sukces gospodarczy będzie towarzyszył przede wszystkim regionom silnym, których bilans i tempo wzrostu są większe od przeciętnej. Swój potencjał wewnętrzny wykorzystują w sposób właściwy regiony wyzyskiwane i dzięki temu mogą również osiągać sukcesy ekonomiczne. Z uwagi na konieczność oddania części efektów gospodarczych regionom wyzyskującym i słabym, ich rozwój jest jednak hamowany. Z kolei regiony wyzyskujące, których potencjał wewnętrzny jest niewystarczający, mogą osiągać sukces gospodarczy wyłącznie dzięki siłom zewnętrznym.

Regiony silne i słabe wyróżnia także A. Kukliński (1980), z tym, że proponuje on, aby rozpatrywać je według trzech odmiennych podejść: ilościowego, efektywności gospodarowania i poziomu życia. W podejściu ilościowym, siłę lub słabość regionu należy oceniać z punktu widzenia wielkości potencjału gospodarczego lub demograficznego, czyli w kategoriach takich jak: zatrudnienie, produkcja, zaludnienie itd. W koncepcji efektywności gospodarowania miernikiem stopnia rozwoju powinny być osiągnięte przez region rezultaty ekonomiczne. Natomiast w trzecim podejściu podstawowym miernikiem jest jakość życia człowieka. Wysoką zapewniają regiony silne, niską – regiony słabe.

Oprócz prac koncepcyjnych powstało wiele opracowań szczegółowych podejmujących problematykę obszarów wzrostu gospodarczego w ujęciu regionalnym (Gorzelak 2003; Chojnicki i Czyż 1991; Czyż 1998; Dębski 2003 i inni). W bogatej literaturze na temat regionalnych różnic rozwoju gospodarczego niewiele jest jednak prac dotyczących obszarów wiejskich.

Z powyższych rozważań wynika, że sukces gospodarczy jest przede wszystkim domeną obszarów o wysokim poziomie rozwoju. Według G. Gorzelaka (2003) gminy sukcesu są liczną grupą w regionach bogatych i stanowią zdecydowaną mniejszość w regionach biednych. Ponadto – jego zdaniem – korzystne otoczenie jakiegoś obszaru stanowi formę ochrony przed biedą i zacofaniem.

Teoretycznie, im nierówności przestrzenne w kraju lub wybranym regionie są większe, tym bardziej wyraziste i łatwiejsze do zidentyfikowania są obszary sukcesu. Sukces gospodarczy w ujęciu przestrzennym jest bowiem „dzieckiem” nierówności regionalnych i towarzyszy procesom niwelowania lub pogłębiania tych różnic. Obszary awansu ekonomicznego są zatem istotnym elementem towarzyszącym teorii kumulatywnej przyczynowości, zakładającej wzrost nierówności regionalnych oraz teorii spolaryzowanego rozwoju i teorii równowagi, mówiącym o niwelowaniu różnic rozwojowych.

Przyjmując swobodną mobilność kapitału i pracy pomiędzy bogatym (A) i biednym (B) regionem, w myśl teorii równowagi, inwestycje zaczną napływać z regionu A do B, a siła robocza z B do A. Tym samym różnice regionalne będą niwelowane. Procesy te pobudzą rozwój regionów A i B, ale głównie w regionie B obserwować będzie można sukces gospodarczy. Z czasem, w wyniku osiągnięcia równowagi, „spłyceń” ulegną różnice dynamiki rozwoju, co osłabi siłę zidentyfikowanych sukcesów.

W teorii spolaryzowanego rozwoju – sukces ekonomiczny będzie dotyczył w pierwszym etapie rozwoju ekonomicznego głównie regionu A (będącego ośrodkiem wzrostu), natomiast w kolejnym etapie (w wyniku napływu innowacji) będzie koncentrował się w regionie B.

Zgodnie z teorią kumulatywnej przyczynowości – w regionie A dokonują się posunięcia rekompensujące wysokie koszty siły roboczej, zaś odpływ siły roboczej z regionu B ograniczą wysokie koszty „odpływu” do regionu A. Różnice rozwojowe mogą się pogłębić. Awans ekonomiczny osiągnie region A, który coraz wyraźniej będzie „odstawał” *in plus* na tle regionu B.

Szczególną rolę wśród obszarów sukcesu odgrywają ośrodki miejskie. Miasta, będąc na ogół regionalnymi lub lokalnymi ośrodkami rozwoju, są rzeczywistymi lub potencjalnymi obszarami sukcesu gospodarczego. Istotną rolę odgrywa przy tym wielkość ośrodka miejskiego – sukces jest łatwiejszy do osiągnięcia w miastach, które są na tyle duże, aby mieć zdolność oddziaływania na otoczenie i samopodtrzymywania własnego rozwoju. O wiele trudniej o sukces gospodarczy na obszarach wiejskich, których potencjał gospodarczy i zdolności przyciągania inwestycji są stosunkowo małe. Muszą one spełnić więcej warunków, aby mogły wygenerować sukces gospodarczy.

Poszukiwania wiejskich obszarów sukcesu dotyczyć będą przestrzeni, która (z wyjątkiem obszarów sąsiadujących z miastem) nie jest podatna na sukces gospodarczy i na ogół stanowi peryferie gospodarcze kraju. Przyjęto, że pomyślne wyniki przedsięwzięć społecznych i gospodarczych będą źródłem wzrostu

gospodarczego lub też wzmocnią dotychczasowy rozwój gospodarczy jakiegoś obszaru wiejskiego. Zgodnie z wcześniej przyjętą definicją obszaru sukcesu, **wiejski obszar sukcesu gospodarczego charakteryzują zjawiska i procesy społeczno-ekonomiczne, które pobudzają lub wzmacniają rozwój jego struktury przestrzennej i funkcjonalnej.** Uwzględnienie różnicowania struktury funkcjonalnej jest w przypadku obszarów wiejskich szczególnie istotne, bowiem na ogół przeważa w niej rolnictwo. Bardzo ważnym zadaniem jest zastępowanie funkcji rolniczej innymi funkcjami gospodarczymi, które zwykle stanowią podstawę sukcesu gospodarczego na wsi. Natomiast na obszarach, gdzie funkcja rolnicza, ze względu na korzystne efekty produkcyjne odgrywa pierwszoplanową rolę, inne funkcje gospodarcze powinny stymulować sukces gospodarczy związany z gospodarką rolną.

Wynika z tego, że pojęcie „wiejskie obszary sukcesu gospodarczego” można rozumieć bardzo szeroko i włączać do nich zarówno obszary stabilnie rozwijające się, jak i obszary charakteryzujące się wzrostem gospodarczym, który został wywołany przez jakiś nowy impuls rozwojowy. Cechą tych obszarów powinien być też ponadprzeciętny rozwój gospodarczy i społeczny⁵. Najbardziej podatne na to są obszary wiejskie w sąsiedztwie miast.

1.3. KATEGORIE WIEJSKICH OBSZARÓW SUKCESU

Wiejskie obszary sukcesu można klasyfikować na podstawie kryterium przestrzennego, przedmiotowego i czasowego. Mając na uwadze skalę zjawiska, wyróżnić można lokalny lub ponadlokalny obszar sukcesu. Pierwszy tworzy kilka gmin lub zespół wsi, drugi – duży kompleks gmin. Ważnym zagadnieniem jest też położenie geograficzne wiejskich obszarów sukcesu, charakter i rodzaj podejmowanych przedsięwzięć gospodarczych zależy bowiem w znacznym stopniu od położenia obszarów względem dużych ośrodków miejskich. Inny rodzaj zjawisk gospodarczych wystąpi na terenach wiejskich w sąsiedztwie aglomeracji, inny na obszarach peryferyjnych. Różnice dotyczą również tempa i dynamiki zjawisk gospodarczych. Dlatego w badaniach wiejskich obszarów sukcesu gospodarczego należy uwzględniać kontinuum przestrzenne.

Biorąc pod uwagę charakter podejmowanych przedsięwzięć gospodarczych i ich zmienność w czasie, można wyróżnić obszary trwałego lub jednorazowego sukcesu gospodarczego. Trwałe obszary sukcesu cechuje stały wzrost gospodar-

⁵ Wyższy poziom rozwoju jakiegoś obszaru na tle terenów sąsiednich nie jest warunkiem wystarczającym do nazwania go obszarem sukcesu, szczególnie jeśli to zagadnienie rozpatrywane jest w skali gmin. Trudno bowiem nazwać obszarem sukcesu gminę położoną w regionie biednym, która w skali regionu odznacza się wyższym rozwojem, ale w skali ogólniejszej jest zdecydowanie poniżej przeciętnej. Pewnym rozwiązaniem może być więc próba porównania poziomu rozwoju w możliwie najogólniejszej skali (np. cały kraj).

czy, wynikający z pomyślnej realizacji różnorodnych przedsięwzięć oraz zdolności samopodtrzymywania tego rozwoju. Jednorazowe obszary sukcesu będą charakteryzowały się również pomyślną realizacją przedsięwzięć gospodarczych, lecz nie mających trwałego charakteru i przez to nie sprzyjających trwałemu wzrostowi gospodarczemu. Sukces gospodarczy spowoduje chwilowy wzrost, po którym obszar wiejski może cofać się w rozwoju lub pozostawać w „uśpieniu”.

Inny podział obszarów sukcesu wynika z rodzaju podejmowanej działalności gospodarczej. W przypadku terenów wiejskich wyróżnić można przede wszystkim dwa typy obszarów sukcesu – w zakresie działalności rolniczej oraz w zakresie działalności pozarolniczej. Pierwszy jest związany z pomyślnym rozwojem gospodarstw rolnych osiągających stawiane sobie cele produkcyjne i wzmacnianiem znaczenia funkcji rolniczej w strukturze gospodarczej obszaru, drugi typ obszarów sukcesu wynika z rozwoju funkcji pozarolniczych.

Sukces gospodarczy ma też różne źródła. Najogólniej można wyróżnić wewnętrzne (endogeniczne) i zewnętrzne (egzogeniczne) źródła sukcesu. Do czynników wewnętrznych należy przede wszystkim wysoki potencjał społeczny i gospodarczy (zasoby wewnętrzne). Z kolei egzogenicznym źródłem sukcesu jest głównie interwencja z zewnątrz (napływ inwestycji, środki wsparcia i pomocy itp.) mająca za zadanie pobudzić obszar lub rozszerzająca się innowacja z obszarów wyższego rzędu (w hierarchii ekonomicznej). Sukces gospodarczy może teoretycznie wynikać wyłącznie ze źródeł wewnętrznych lub zewnętrznych, najczęściej jednak jest wynikiem udziału obydwu źródeł.

Niektóre tereny wiejskie posiadają wiele cech sprzyjających osiągnięciu sukcesów gospodarczych, a mimo to ich rozwój gospodarczy odbiega *in minus* od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego sąsiednich obszarów. Można przyjąć, że są to potencjalne obszary sukcesu, wymagające jakiegoś pobudzającego impulsu.

Na podstawie dotychczasowych rozważań można zaproponować trzy podstawowe kategorie wiejskich obszarów sukcesu:

- lokalne ogniska sukcesu,
- wiejskie obszary progresji,
- obszary konkurencyjnego rolnictwa.

Lokalne ogniska sukcesu – to gminy wiejskie lub ich zespoły o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, który nie odbiega od poziomu rozwoju obszarów miejskich. Cechuje je między innymi: ponadprzeciętny poziom wyposażenia w elementy infrastruktury technicznej i społecznej, wysoka aktywność ekonomiczna i społeczna, korzystna struktura budżetu gminy i wielofunkcyjny rozwój gospodarczy. W niektórych przypadkach obszary te mogą stanowić lokalne ośrodki wzrostu gospodarczego oddziałujące na sąsiadujące z nimi tereny.

Wiejskie obszary progresji charakteryzuje na ogół stały trend wzrostu gospodarczego, wynikający z pomyślnej realizacji różnorodnych przedsięwzięć społecznych i gospodarczych. Obszary wzrostu wyróżnia stała poprawa wskaźników „życia społeczno-gospodarczego”, a jej dynamika jest wyższa niż w skali regionalnej i krajowej. Przejawem tego będzie stała tendencja wzrostowa liczby ludności i podmiotów gospodarczych, dochodów budżetu gminy, wyposażenia technicznego itp. Obszary progresji są kategorią niestabilną czasowo i przestrzennie. Trudno spodziewać się, aby wartości poszczególnych cech rosły w nieskończoność. Dlatego po okresie dynamicznego wzrostu obszary te mogą wejść w okres stabilizacji i reprezentować lokalne ogniska sukcesu.

Obszary konkurencyjnego rolnictwa charakteryzują wysokie nakłady inwestycyjne na gospodarke żywnościową i wysoka produkcja rolna gospodarstw, co świadczy o konkurencyjności tego sektora wobec innych funkcji gospodarczych oraz o jego „perspektywiczności”. Taka sytuacja uzasadnia konieczność utrzymania wiodącej roli rolnictwa. Działalność w zakresie gospodarki żywnościowej zapewnia mieszkańcom tych obszarów godne warunki życia, porównywalne z innymi obszarami osiągającymi awans ekonomiczny. Obszary konkurencyjnego rolnictwa nie są obszarami sukcesu gospodarczego w myśl przyjętej wcześniej definicji. Jednak zważywszy na bardzo dużą liczebność grupy gmin rolniczych w Polsce, warto wskazać i opisać te, w których rolnictwo odnosi sukcesy i może być podstawą awansu ekonomicznego.

2. IDENTYFIKACJA OBSZARÓW SUKCESU

W niniejszym opracowaniu wykorzystano różne metody delimitacji wiejskich obszarów sukcesu. A. Sobala-Gwosdz (2004) proponuje, aby miejsca sukcesu identyfikować na podstawie dostępu do pracy, mieszkań, infrastruktury technicznej i społecznej, a za jednostki sukcesu uznać gminy, w których stopa bezrobocia jest niższa, a dochody i inwestycje w przeliczeniu na mieszkańca wyższe niż średnia krajowa. Podkreśla przy tym bardzo istotną rolę badania dynamiki zmian poziomu życia i poziomu rozwoju gospodarczego.

Metoda delimitacji zależy też od typu badanego obszaru sukcesu. Na przykład zespół G. Gorzelaka (1999), koncentrując uwagę na inwestycjach publicznych, lokalnych podmiotach gospodarczych oraz poziomie rozwoju społeczności lokalnej, identyfikuje trzy typy obszarów sukcesu na podstawie zbioru prostych wskaźników statystycznych.

2.1. LOKALNE OGNISKA SUKCESU

2.1.1. METODA IDENTYFIKACJI

Podstawą identyfikacji lokalnych ognisk sukcesu była diagnoza warunków i poziomu życia na obszarach wiejskich. Przyjęto, że lokalne ogniska sukcesu charakteryzuje wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. W opracowaniach diagnostycznych dotyczących poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego gmin wykorzystuje się różnorodne wskaźniki syntetyczne (zob. Rosner 2007). W większości przypadków, bez względu na przyjętą metodę i wybrane cechy diagnostyczne, ogólny obraz poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego kraju jest zbliżony.

Wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego opracowano na podstawie 9 cech diagnostycznych, z zakresu pięciu podstawowych zagadnień: warunków mieszkaniowych, wyposażenia w infrastrukturę, dostępności usług, aktywności społeczno-gospodarczej i budżetu gminy. Wyrażono je w postaci następujących mierników:

- 1) przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę,
- 2) odsetek mieszkań wyposażonych w łazienkę,

- 3) odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej,
- 4) odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej,
- 5) liczba sklepów na 1000 osób,
- 6) liczba placówek bibliotecznych na 10 000 osób,
- 7) stowarzyszenia społeczne na 1000 osób,
- 8) podmioty gospodarki narodowej w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym,
- 9) dochody własne budżetów gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Obliczone dla poszczególnych gmin mierniki poddano normalizacji za pomocą formuły:

$$t_{ij} = \frac{(a_{ij} - \bar{a}_j)}{l_j},$$

gdzie: a_{ij} – wartość cechy $j \in \{1, 2, \dots, 9\}$ w jednostce $i \in \{1, 2, \dots, m\}$, l_j – odchylenie standardowe cechy j obliczone wg wzoru:

$$l_j = \sqrt{\frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m (a_{ij} - \bar{a}_j)^2}$$

$\bar{a}_j$ – średnia arytmetyczna (krajowa) cechy j obliczona wg wzoru:

$$\bar{a}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m a_{ij}$$

Współczynnik poziomu życia (W_i) w poszczególnych jednostkach przestrzennych obliczono według następującego wzoru:

$$W_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n t_{ij},$$

gdzie: n – liczba cech diagnostycznych, j – numer cechy, t_{ij} – znormalizowany miernik.

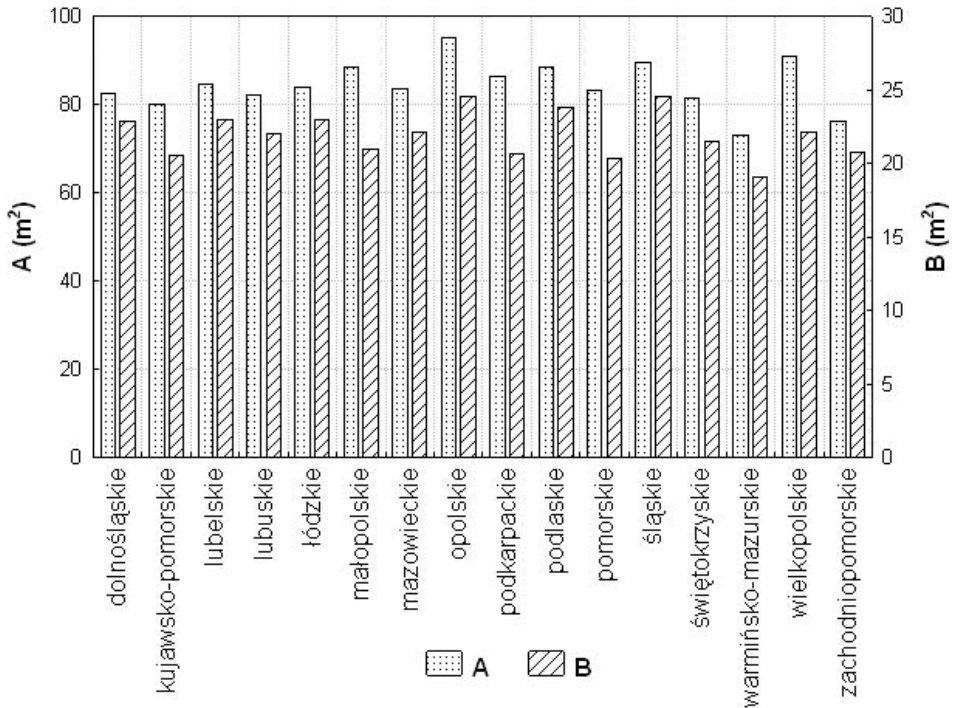
W ten sposób każdą jednostkę przestrzenną (gminę) opisano wartością, która określała poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Wartość wskaźnika (W_{ij}) podzielono na 5 klas:

- powyżej 1 – bardzo wysoki,
- 1–0,5 – wysoki
- 0,5–0 – przeciętny,
- –0,5––1 – niski,
- poniżej –1 – bardzo niski.

Przyjęto, że lokalne ogniska sukcesu gospodarczego wyznaczają gminy, które osiągnęły bardzo wysoką wartość wskaźnika W_{ij} .

2.1.2. DIAGNOZA

Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r., łączna **powierzchnia użytkowa mieszkań** wynosiła blisko 850 mln m². W tym czasie w Polsce było około 12,5 mln mieszkań. Część z nich z różnych względów nie nadaje się do zamieszkania lub jest tylko czasowo zamieszkiwana. Po odliczeniu takich mieszkań uzyskano 11,7 mln mieszkań stale zamieszkiwanych (*Raport o stanie... 2003*), z tego 3,8 mln zlokalizowana jest na wsi.

Ryc. 1. Średnia powierzchnia użytkowa mieszkań (A) i powierzchnia użytkowa mieszkań przypadająca na 1 osobę (B) wg województw na wsi w 2002 r.

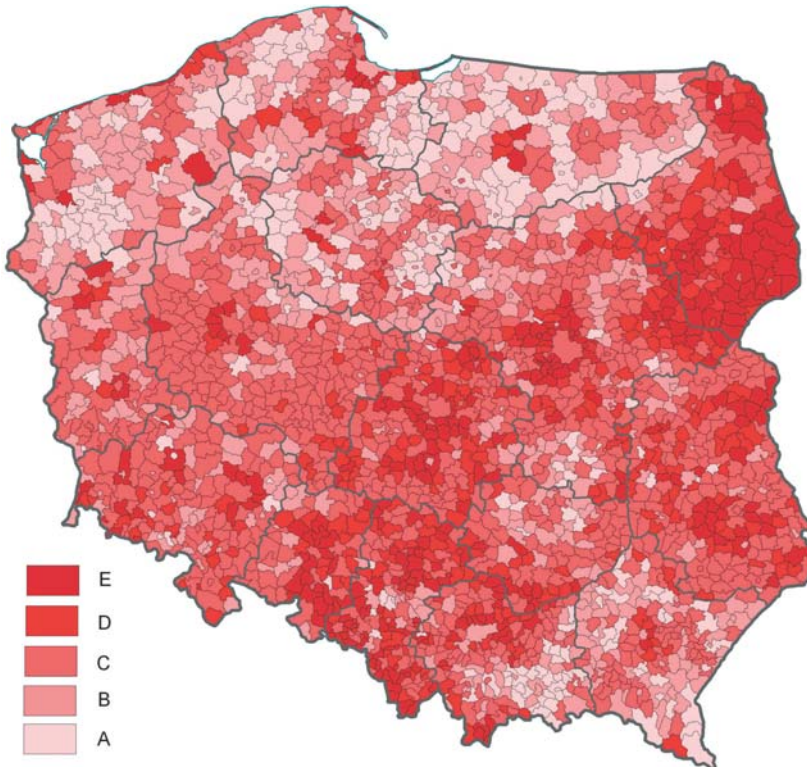
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Average usable area of dwellings (A) and a usable area of dwellings per a person (B) by voivodships in the rural areas in 2002

Author's own elaboration based on CSO (Central Statistical Office) data.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na terenach wiejskich wynosiła w 2002 r. od 73 m² w województwie warmińsko-mazurskim po 95 m² w woj. opolskim (ryc. 1). Podobny rozkład przestrzenny odnosi się do średniej powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na osobę. Najmniej korzystne warunki są na północy kraju, gdzie część ludności wiejskiej mieszka w budynkach

popegeerowskich, z na ogół małą powierzchnią mieszkalną. Podobne warunki występują na Podkarpaciu, ale jest to przede wszystkim wynik przeludnienia obszarów wiejskich i tradycji wielopokoleniowych rodzin zamieszkujących wspólnie w jednym gospodarstwie. Natomiast najkorzystniejsze warunki mieszkaniowe są na Podlasiu, Śląsku, Opolszczyźnie i w Wielkopolsce (ryc. 2). Przeciętne mieszkania na wsi mają tu powierzchnię około 90 m² i na jednego domownika przypada 25 m².

Ryc. 2. Wskaźnik powierzchni użytkowej mieszkań na 1 osobę, 2005
 A – bardzo niski, B – niski, C – przeciętny, D – wysoki, E – bardzo wysoki
 Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

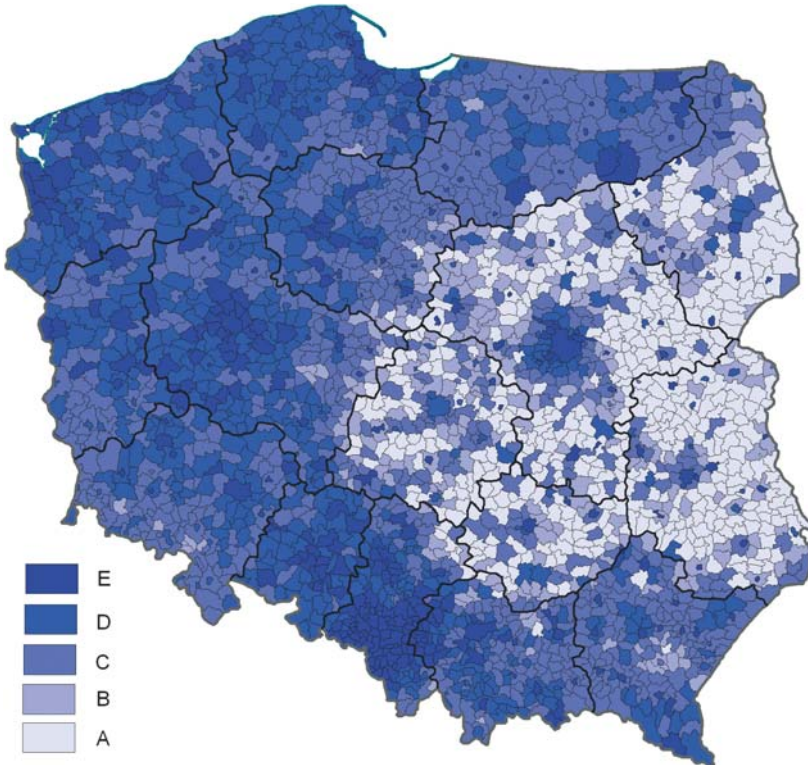
Usable area index for dwellings per a person, 2005

A – extremely low, B – low, C – medium, D – high, E – extremely high
Author's own elaboration based on CSO data.

Łazienka jest podstawowym elementem wyposażenia mieszkania. Jej brak świadczy o niskim poziomie życia i niskim poziomie higieny. Powszechnie wyposażano w łazienkę mieszkania budowane na wsi od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. W 1970 r. około 30% mieszkań wiejskich było wyposażone w łazienkę i do 2002 r. udział ten wzrósł do 87%.

Najniższy stopień wyposażenia w łazienkę charakteryzuje mieszkania stare, najwyższy zaś – nowo wybudowane. Badania M. Wesołowskiej (2005) na wsi lubelskiej wykazały, że zaledwie 32% mieszkań wybudowanych przed I wojną światową ma łazienkę. Spośród mieszkań budowanych w okresie 1918–1960 miała ją tylko około połowa. W nowszych mieszkaniach wskaźnik ten waha się – w zależności od wieku mieszkania – od 85 do 95%. Współcześnie wyposaża się domy w kilka łazienek, co jest możliwe dzięki dużej powierzchni nowo budowanych mieszkań oraz ich wielopoziomowej konstrukcji.

W ujęciu przestrzennym najlepiej wyposażone w łazienkę są mieszkania w zachodniej i południowej części Polski (ryc. 3). Wskaźnik wyposażenia w łazienkę wyraźnie przewyższa tam średnie wartości dla całego kraju. Najwięcej gmin wiejskich, w których ponad 99% mieszkań ma łazienkę jest w województwach zachodniopomorskim i śląskim. W Polsce środkowej i wschodniej

Ryc. 3. Wskaźnik udziału mieszkań wyposażonych w łazienkę, 2005
 A – bardzo niski, B – niski, C – przeciętny, D – wysoki, E – bardzo wysoki
 Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Index of the share for dwellings with a bathroom, 2005
 A – extremely low, B – low, C – medium, D – high, E – extremely high
 Author's own elaboration based on CSO data.

sytuacja pod tym względem jest niekorzystna, np. w gminach Mazowsza: Kazanów, Kosów Lacki, Chlewiska, Strachówka, zaledwie co drugie mieszkanie ma łazienkę. Obraz wyposażenia mieszkań w łazienkę wyraźnie nawiązuje do podziału Polski z okresu zaborów.

Infrastruktura techniczna jest nieodzownym elementem rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. Stopień wyposażenia w nią odzwierciedla standard życia i atrakcyjność obszarów dla potencjalnych inwestycji.

Jednym z podstawowych elementów infrastruktury technicznej jest **sieć kanalizacyjna i wodociągowa**. W 2002 r. przeciętna gęstość sieci wodociągowej wynosiła 59,5 km/100 km². Największe jej zagęszczenie miały najbardziej zaludnione obszary środkowej i południowej Polski, a najmniejsze – najsłabiej zaludniona północna część kraju.

Realny stopień zwodociągowania przedstawia wskaźnik udziału ludności korzystającej z sieci wodociągowej. Najlepiej pod tym względem jest w zachodniej części kraju (wielkopolskie i zachodniopomorskie) oraz na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie, gdzie prawie 90% wszystkich mieszkań podłączonych jest do sieci wodociągowej⁶. Biorąc pod uwagę tylko wieś, wskaźnik ten będzie niższy, ale i tak wymienione obszary wypadną zdecydowanie korzystniej na tle wschodniej i południowej części kraju, gdzie mniej niż połowa wszystkich mieszkań ma wodę bieżącą z wodociągu.

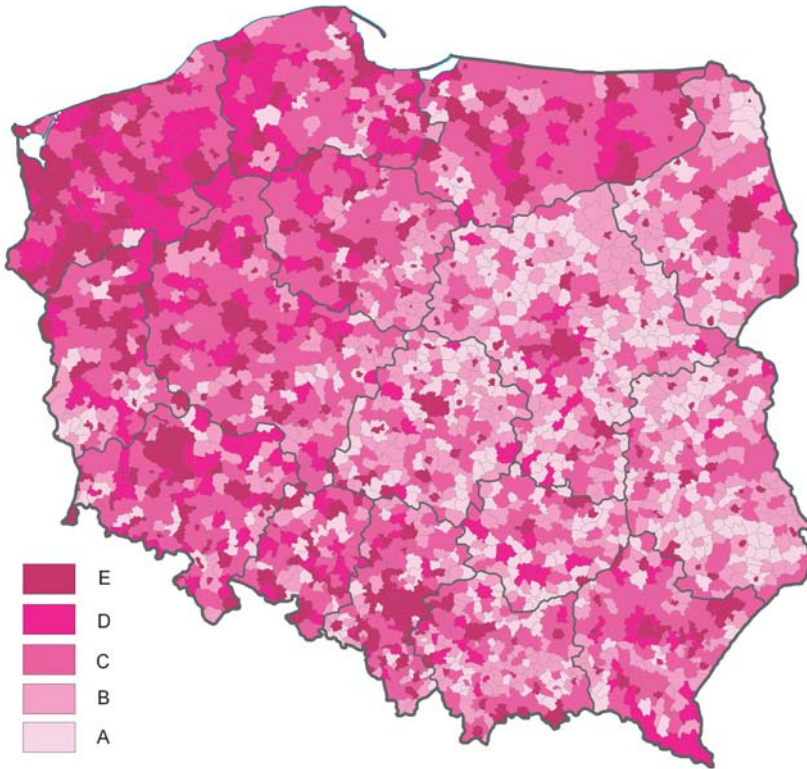
Stopień wyposażenia wsi w sieć kanalizacyjną jest dużo niższy od stopnia zwodociągowania. Składa się na to wiele przyczyn. W pierwszych latach transformacji inwestycje dotyczyły głównie sieci wodociągowej, której rozwój był wówczas bardziej uzasadniony niż sieci kanalizacyjnej. Ponadto wolne tempo inwestycji w kanalizację wynikało też z jej dużo wyższej kapitałochłonności i wymagań organizacyjnych. Budowa kanalizacji na obszarach o rozproszonym osadnictwie jest zbyt kosztowna – optymalnym rozwiązaniem w takiej sytuacji jest budowa standardowych szamb lub przydomowych oczyszczalni ścieków.

Na przełomie wieków XX i XXI „nasylenie” wsi wodociągami było już wystarczająco duże, aby większą uwagę zwrócić na rozwój sieci kanalizacyjnej. Na przykład w okresie 1995–2002 stosunek długości sieci wodociągowej do kanalizacyjnej ogółem w Polsce zmniejszył się z 20,7 do 7,5, niemniej w województwach centralnych i wschodnich dysproporcje są nadal bardzo duże. Na przykład w woj. łódzkim na 1 km sieci kanalizacyjnej przypadło w 2005 r. 29 km sieci wodociągowej, i odpowiednio w lubelskim – 17 km, mazowieckim i podlaskim – po 16 km, świętokrzyskim – 14 km.

Wskaźnik udziału ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w przypadku obszarów wiejskich jest raczej niski. Największe wartości osiąga on w zachodniej Polsce i na obszarach, gdzie do niedawna działały państwowe gospodarstwa rolne (ryc. 4). Trzeba jednak pamiętać, że zastój gospodarczy obszarów popege-

⁶ Miasta i wsie razem.

Ryc. 4. Wskaźnik udziału mieszkańców gmin korzystających z sieci kanalizacyjnej, 2005
 A – bardzo niski, B – niski, C – przeciętny, D – wysoki, E – bardzo wysoki
 Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

*Index of the share of commune population connected to sewerage system, 2005
 A – extremely low, B – low, C – medium, D – high, E – extremely high
 Author's own elaboration based on CSO data.*

erowskich i często niewłaściwe zarządzanie majątkiem, który po nich pozostał, doprowadziły do degradacji infrastruktury technicznej. Dlatego, pomimo stosunkowo korzystnych wartości wskaźnika skanalizowania, część infrastruktury może nie spełniać obecnie swojego zadania.

Szybko rozwijającą się dziedziną działalności gospodarczej na wsi jest drobnoskalowy handel. Likwidacji uległy sklepy państwowe i spółdzielcze, a ich miejsce zajął handel prywatny. W 2002 r. na wsi działały już prawie wyłącznie sklepy prywatne. W strukturze branżowej przeważają zdecydowanie sklepy spożywcze, które w większości oferują też drobne artykuły przemysłowe, chemiczne i odzieżowe.

Dzięki pojawieniu się dużej grupy nowych sklepów poprawiła się ich dostępność. Praktycznie w każdej wsi znajduje się co najmniej jeden sklep. W 2002 r. na 100 km² obszarów wiejskich przypadało przeciętnie 36 sklepów. Pod wzglę-

dem gęstości placówek handlowych najlepsza sytuacja jest w zachodniej i środkowej części kraju. Największa ich koncentracja występuje jednak na obszarach podmiejskich. W 2002 r. największe zagęszczenie wiejskich placówek handlowych było w gminach: Raszyn (296) i Michałowice (191) pod Warszawą, Tarnowo Podgórne (290) pod Poznaniem i Zabierzów (183) w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa.

Biblioteki publiczne utrzymywane są z budżetu gminy. W 2005 r. na obszarach wiejskich było 5696 bibliotek publicznych i ich filii. W porównaniu z rokiem 1989 ich liczba zmniejszyła się o 1275. Rozwój placówek kultury nie jest priorytetem w działaniach samorządów lokalnych, toteż cięcia budżetowe spowodowały likwidację prawie co piątej placówki bibliotecznej.

Samorzady lokalne likwidowały w pierwszej kolejności punkty biblioteczne. Jak podają A. Gałązka i J. Sierak (1998), w okresie 1988–1995 zlikwidowano na wsi większość punktów bibliotecznych tj. ich liczba zmniejszyła się z 9487 do 3421 (najwięcej w północno-wschodniej i północno-zachodniej Polsce). W rezultacie z punktów bibliotecznych korzystało w 1995 r. zaledwie 4,5% czytelników bibliotek publicznych.

Współczesny obraz rozmieszczenia bibliotek mierzony wskaźnikiem ich liczby na 10 000 osób wykazuje stosunkowo równomierne rozmieszczenie na terenie kraju. Najwyższe wartości wskaźnika charakteryzują części wschodnią i zachodnią, nieco mniejsze środkową.

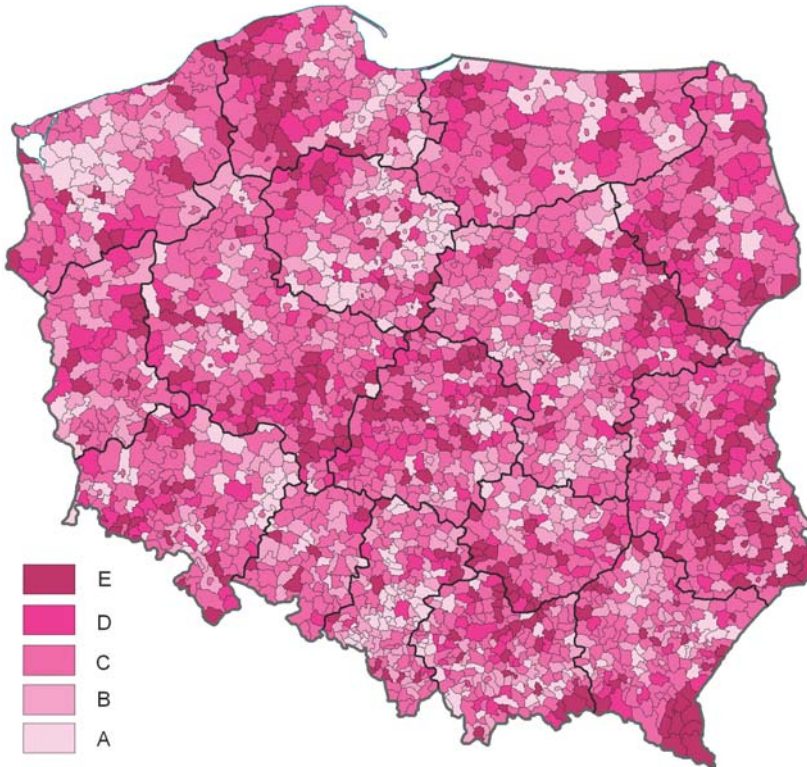
Powszechnie uważa się, że mieszkańcy wsi wykazują mniejszą aktywność społeczną niż ludność w miastach. Świadectwem tego jest stosunkowo niska frekwencja na wsi w wyborach parlamentarnych i prezydenckich (Kowalski 2003). Do niedawna fakt ten potwierdzała też niewielka **liczba stowarzyszeń społecznych** działających na wsi w stosunku do liczby analogicznych organizacji w miastach.

Tymczasem, w ciągu ostatniej dekady wzrost liczby organizacji społecznych na wsi cechował się dużo większą dynamiką niż w miastach. W 1995 r. na terenie gmin wiejskich działało zaledwie 8,5% wszystkich zarejestrowanych organizacji społecznych. W 2000 r. na ogólną liczbę 45 tys. stowarzyszeń i organizacji społecznych około 17% z nich działało w gminach miejsko-wiejskich, 21% w gminach wiejskich, reszta zaś w miastach. W 2006 r. wg danych GUS działało w kraju ponad 76 tys. stowarzyszeń i fundacji, z czego w gminach miejsko-wiejskich było ich 21%, a wiejskich – 27%⁷. W okresie 1995–2006 ich liczba w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wzrosła z 0,1 do 1,7 na wsi, natomiast w miastach z 0,6 do 1,9.

⁷ Dane dotyczące liczby organizacji społecznych należy traktować z pewną ostrożnością. Część organizacji mogła zaprzestać działalności, ale nie została wyrejestrowana. Pomimo tego ich dynamiczny przyrost na obszarach wiejskich jest faktem, który potwierdzają liczne badania.

W sumie na wsi w 2006 r. działało 27,5 tys. organizacji pozarządowych, czyli około 36% ogółu. Zważywszy na fakt, że mieszkańcy wsi stanowią 38% ludności kraju, proporcje liczby organizacji społecznych w miastach i na wsi są obecnie zrównoważone.

W ujęciu przestrzennym udział organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców jest w miarę równomierny. Nieznacznie większą ich gęstością cechują się wschodnie obszary kraju, środkowe Pomorze i południowa Wielkopolska (ryc. 5).

Ryc. 5. Wskaźnik gęstości organizacji pozarządowych, 2005
A – bardzo niski, B – niski, C – przeciętny, D – wysoki, E – bardzo wysoki
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

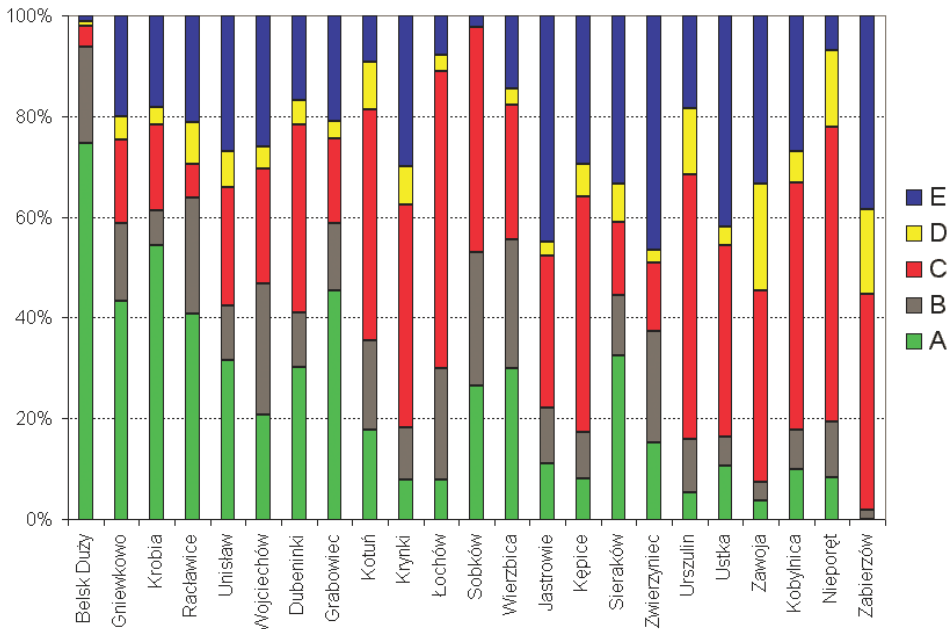
*Concentration index for non-governmental organizations, 2005
A – extremely low, B – low, C – medium, D – high, E – extremely high
Author's own elaboration based on CSO data.*

Podmioty prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą tworzą na wsi niewielką grupę⁸. Potwierdziły to badania ankietowe przeprowadzone przez

⁸ Szczegółową diagnozę na temat rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w Polsce w okresie transformacji gospodarczej opracowała W. Kamińska (2006).

autora w 2002 r. (Bański 2005). Wynika z nich, że gospodarstwa domowe czerpiące dochody z działalności pozarolniczej stanowiły zaledwie od kilku do kilkunastu procent ogółu gospodarstw wiejskich (ryc. 6). Badania wykazały, że najwięcej dochodów z takiej działalności uzyskiwały gospodarstwa na obszarach podmiejskich oraz obszarach atrakcyjnych turystycznie i rekreacyjnie. Wynikało to przede wszystkim z występowania na tych obszarach dużego popytu na działalność usługową.

Spośród ponad 3 mln podmiotów gospodarczych w Polsce w 2002 r., około 700 tys. zlokalizowanych było na wsi. Lata 1990. i początek lat 2000. cechował dynamiczny wzrost liczby podmiotów na wsi. W działalności pozarolniczej najważniejsze są usługi, a następnie handel i drobna wytwórczość. Usługi i działalność produkcyjna przeważają na obszarach podmiejskich, gdzie lokują się przede wszystkim zakłady usług budowlanych, transportowych, naprawczych i hurtownie. Na obszarach peryferyjnych i słabo rozwiniętych popyt na usługi jest mniejszy, przez co ich rozwój jest ograniczony.

Ryc. 6. Główne źródła dochodów ankietowanych gospodarstw domowych, 2002

A – rolnictwo, B – rolnictwo i inna działalność, C – praca poza gospodarstwem, D – pozarolnicza działalność gospodarcza, E – inne dochody (emerytury, renty, zasiłki)

różło: Bański 2005.

Income structure in surveyed households

A – agriculture, B – agriculture and other, C – hired work, D – non-agricultural business venture, E – other

Source: Banski 2005.

Ostatnie kilkanaście lat charakteryzował intensywny rozwój turystyki wiejskiej. Zaczyna być ona postrzegana jako ważna gałąź aktywności gospodarczej w skali lokalnej, regionalnej i krajowej. Turystyka wiejska może jednak stanowić alternatywne źródło dochodu tylko dla niewielkiej liczby gospodarstw. Niemniej jednak w jej otoczeniu rozwijają się usługi, handel i rzemiosło. Większe znaczenie na obszarach wiejskich Polski może mieć rekreacja połączona z turystyką świąteczną. Nie słabnie zainteresowanie budową tzw. drugich domów, z których część potem zmienia przeznaczenie na całoroczne rezydencje.

Największa jest gęstość podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich sąsiadujących z dużymi aglomeracjami (Warszawa, Łódź, Poznań, Kraków, Trójmiasto) oraz na Górnym Śląsku, Pobrzeżu Bałtyckim i w Bieszczadach (ryc. 7). Ogólnie daje się zauważyć stosunkowo większa koncentracja podmiotów gospodarczych w zachodniej części kraju.

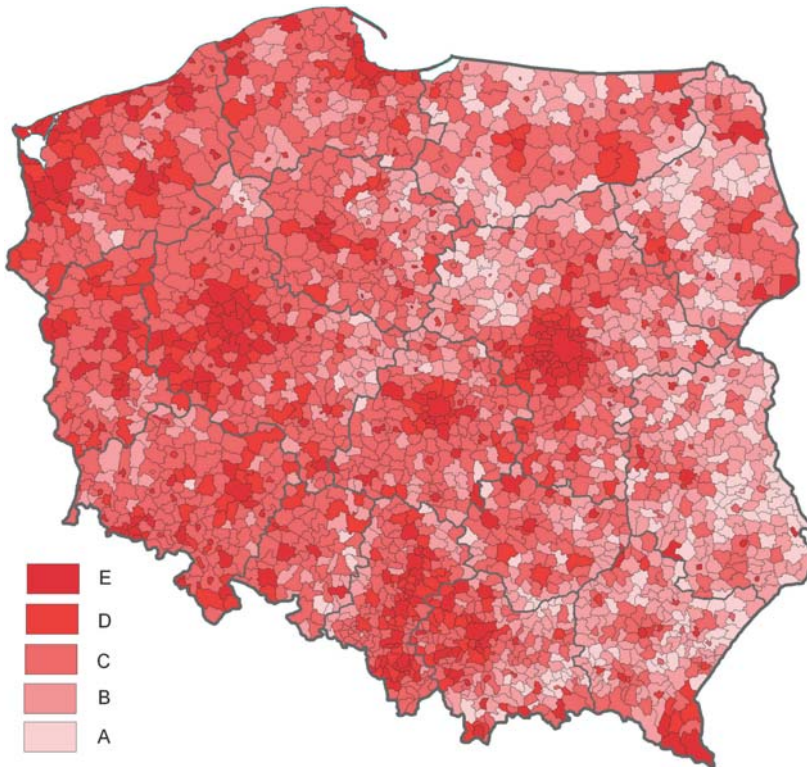
Analiza gospodarki budżetowej dostarcza informacji na temat kondycji finansowej gmin. Szczególnie istotne w tym są **dochody własne budżetów gmin**. Stanowią one bowiem na ogół wypadkową aktywności ekonomicznej i społecznej mieszkańców. Na dochody własne składają się wpływy z: podatków, opłat skarbowych, majątku gminy, usług jednostek budżetowych, opłat lokalnych i innych opłat. W ich strukturze najważniejszą rolę odgrywają wpływy z różnego rodzaju podatków.

Według danych Banku Danych Regionalnych w 2005 r. największe dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca wśród gmin wiejskich miał Kleszczów (33 982 zł) w woj. łódzkim. W drugiej pod tym względem gminie Wielka Nieszawka (woj. kujawsko-pomorskie) dochody były już znacznie niższe i wyniosły 7 711 zł na mieszkańca. Kolejne miejsca zajmowały gminy nadmorskie w woj. zachodniopomorskim – Rewal, Ustronie Morskie, Mielno. Z kolei najmniejsze wpływy własne do budżetu miały gminy: Dzwola (189 zł), Niedźwiada (215 zł), Godziszów (217 zł) w woj. lubelskim oraz Słopnice (211 zł) i Szarzyno (212 zł) w małopolskim.

Najwięcej gmin o bardzo wysokim wskaźniku dochodów własnych było w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich (Warszawa, Poznań, Wrocław i Toruń–Bydgoszcz). Natomiast w województwach lubelskim, podkarpackim i małopolskim stosunkowo liczne były gminy o najniższym wskaźniku dochodów. Ogólnie w kraju przeważają gminy wiejskie z bardzo małymi dochodami własnymi w przeliczeniu na mieszkańca – gminy, w których wskaźnik ten nie przekracza 1000 zł stanowią prawie 90% wszystkich gmin wiejskich w Polsce (ryc. 8).

2.1.3. IDENTYFIKACJA PRZESTRZENNA

Obliczony wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego umożliwił wskazanie gmin będących lokalnymi ogniskami sukcesu. Największe wartości

Ryc. 7. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych (wg danych BDR) w sektorze prywatnym przypadających na 1000 osób w wieku produkcyjnym, 2005

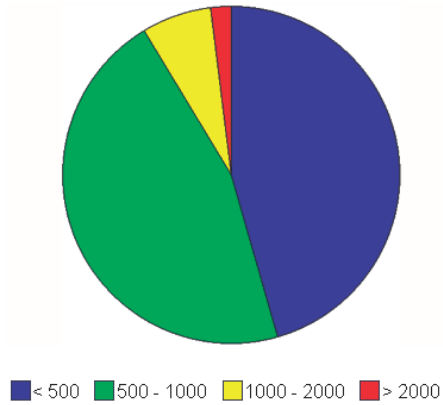
A – bardzo niski, B – niski, C – przeciętny, D – wysoki, E – bardzo wysoki
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Number index of economic entities (according to Regional Data Bank data) in private sector per 1000 working-age population, 2005

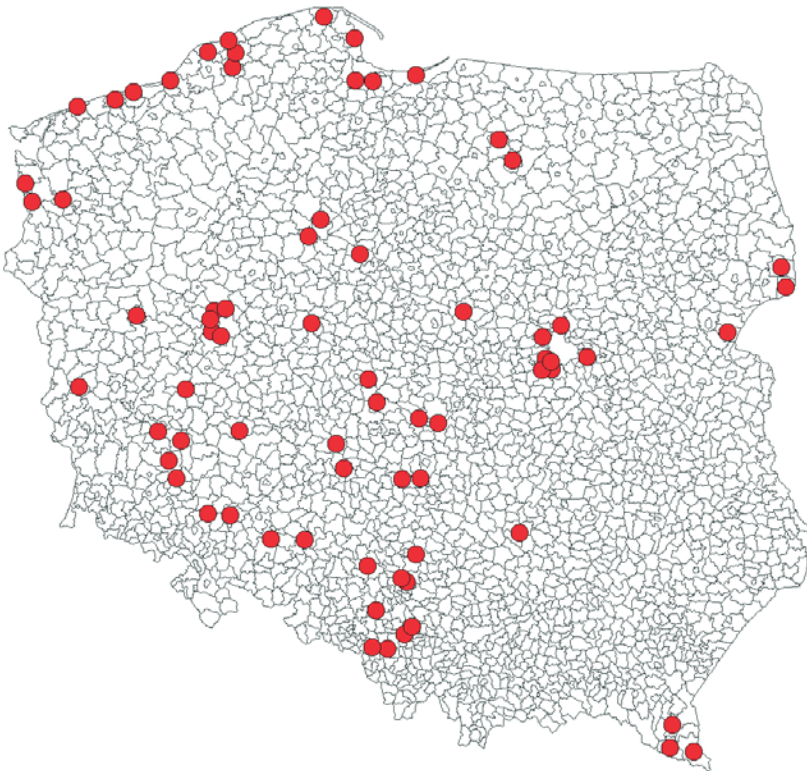
*A – extremely low, B – low, C – medium, D – high, E – extremely high
Author's own elaboration based on CSO data.*

wskaźnika (ryc. 9) mają gminy położone w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich oraz na Pobrzeżu Bałtyckim. Wyjątek wśród tego typu obszarów stanowią nieliczne gminy peryferyjne: Białowieża, Narewka i Mielnik w woj. podlaskim, Lutowiska, Cisna i Solina w woj. podkarpackim, Powidz, Pakosław i Włoszakowice w wielkopolskim, Pszczew i Bobrowice w lubuskim.

Podobne wyniki osiągnęli K. Heffner, A. Rosner i M. Stanny badający poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich (Rosner 2007). Autorzy opracowali cztery syntetyczne wskaźniki (poziomu rozwoju gospodarczego, poziomu rozwoju społecznego, dynamiki przemian, aktywności władz lokalnych) i zastosowali dwie niezależne metody typologii (sum standaryzowanych – Perkala i taksonomicznego wzorca rozwoju – Hellwiga). Wynik typolo-

Ryc. 8. Gminy wiejskie według dochodów własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.
Rural communes by own income per a person
Author's own elaboration based on CSO data.

Ryc. 9. Gminy wiejskie o bardzo wysokim i wysokim poziomie rozwoju ($W_{ij} > 0,5$), 2005
Rural communes with an extremely high and a high level of development ($W_{ij} > 0,5$), 2005

gii według obydwu metod był zbliżony. Uzyskano cztery typy rozwoju obszarów wiejskich o podobnym rozmieszczeniu przestrzennym. Pierwszy typ charakteryzowały negatywne zjawiska społeczno-ekonomiczne i objął on głównie gminy wiejskie położone peryferyjnie. Na przeciwległym biegunie leży typ czwarty, który cechuje się ponadprzeciętnym rozwojem gospodarczym. Należą do niego prawie wyłącznie gminy podmiejskie. Dwa pozostałe typy są pośrednie pomiędzy typami skrajnymi i reprezentują je gminy o przeciętnym poziomie rozwoju.

2.2. WIEJSKIE OBSZARY PROGRESJI

2.2.1. METODA IDENTYFIKACJI

Wiejskie obszary progresji charakteryzuje trwały rozwój gospodarczy, większość mierników diagnozujących poziom życia społeczno-gospodarczego powinna więc w kolejnych interwałach czasowych osiągać wartości wyższe od przyjętej średniej regionalnej lub krajowej.

Do identyfikacji wiejskich obszarów wzrostu wybrano 5 mierników diagnostycznych, które analizowano w skali gmin⁹ dla okresu 1995–2005. Wśród nich znalazły się:

- liczba ludności w gminie,
- powierzchnia użytkowa mieszkań,
- długość rozdzielczej sieci wodociągowej,
- liczba podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym,
- dochody własne gminy.

Przyjęto założenie, że zmiana wartości wymienionych mierników w kolejnych latach, korzystniejsza od przeciętnej krajowej, jest znakiem pozytywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych, czyli znakiem sukcesu gospodarczego¹⁰.

Większość uśrednionych dla Polski wartości mierników wzrastała w analizowanym okresie z roku na rok. Nie dotyczyło to tylko liczby ludności, która od 1998 r. zaczęła się systematycznie zmniejszać oraz jednorocznych okresów spadku wielkości dochodów własnych gmin i liczby podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym (tab. 3). Dynamika zmian poszczególnych mierników dla całego kraju była bardzo zróżnicowana. Analiza ich zmienności pozwala wysnuć ogólny wniosek, że w drugiej połowie lat 1990., tempo pozytywnych przekształceń było większe niż w ostatnich latach. Wypada jednak dodać, że jest to po części wynik stopniowego wzrostu nasycenia gmin elementami infrastruktury technicznej i społecznej, podmiotami gospodarczymi itp. Na przykład trud-

⁹ Obliczenia wykonano dla wszystkich gmin w Polsce, ale dalsze badania szczegółowe obejmowały wyłącznie gminy wiejskie – 1653 jednostki administracyjne.

¹⁰ Pod pojęciem „korzystniejszej zmiany” rozumiemy większy wzrost lub mniejszy spadek niż średnia w kraju. Na ogół mamy jednak do czynienia ze wzrostem wartości wskaźników.

no spodziewać się w nadchodzących latach porównywalnego tempa zmian w wyposażeniu gmin w sieć wodociągową, bowiem najbardziej „palące” potrzeby zostały w dużym stopniu już zaspokojone. Inwestycje wodociągowe w nadchodzących latach będą prawdopodobnie miały bardziej charakter jakościowy niż ilościowy.

Tabela 3. Zmiany wybranych mierników w kolejnych dziesięciu okresach od 1995 do 2005 r. (wartości uśrednione dla Polski w %)

Rok	Liczba ludności	Powierzchnia użytkowa mieszkań	Długość rozdzielczej sieci wodociągowej	Liczba podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym	Dochody własne gminy
1995/1996	0,079	0,776	8,609	0,0	34,458
1996/1997	0,083	0,919	8,494	7,770	29,381
1997/1998	0,042	1,033	6,217	9,166	10,730
1998/1999	-0,032	0,956	4,548	6,622	70,988
1999/2000	-0,019	1,046	4,144	4,397	6,059
2000/2001	-0,013	1,215	2,926	4,164	7,061
2001/2002	-0,058	9,142	3,065	4,137	3,565
2002/2003	-0,097	7,669	3,348	3,126	1,167
2003/2004	-0,039	1,059	2,957	-0,278	23,804
2004/2005	-0,050	1,093	2,685	1,037	-47,105

Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Procedura wyznaczania obszarów sukcesu przebiegała następująco. Dla wszystkich gmin wiejskich utworzono jednolitą bazę danych, zawierającą pięć wymienionych mierników i obejmującą kolejne lata w okresie 1995–2005. Następnie porównano w każdej gminie zmiany wartości tych mierników w 10 przedziałach czasowych (1995–1996, 1996–1997,... 2004–2005). Powstałe różnice – wskaźnik $A_{ij}(t_k)$ – wyrażone w wartościach względnych, obliczono wg następującego wzoru:

$$A_{ij}(t_k) = \frac{100R_{ij}(t_k)}{a_{ij}(t_k)}, \text{ gdzie}$$

$$R_{ij}(t_k) = a_{ij}(t_{k+1}) - a_{ij}(t_k)$$

$a_{ij}(t_k)$ – wartość miernika i (1, 2 ..., 5) w jednostce j dla okresu t (1, 2, ..., 10),

$k \in \{0, 1, \dots, 10\}$ – indeksy czasu,

t_k – kolejne lata (1995, 1996, ..., 2005)

W ten sam sposób, w postaci wskaźnika $A_i(t_k)$, obliczono zmiany wartości mierników dla całego kraju. Kolejnym krokiem była normalizacja obliczonych

wartości mierników. Wartości wszystkich wskaźników $A_{ij}(t_k)$ znormalizowano według założenia – jeżeli wartość wskaźnika $A_{ij}(t_k)$ jest wyższa od uśrednionej wartości wskaźnika $A_i(t_k)$ dla całego kraju, uzyskuje on rangę 1, w przeciwnym wypadku wskaźnik uzyskuje rangę 0. Innymi słowy, zmiana korzystniejsza od przeciętnej w kraju uzyskiwała 1, natomiast zmiana niekorzystna lub odpowiadająca przeciętnej krajowej – 0. Można to wyrazić w postaci funkcji logicznej:

jeżeli $A_{ij}(t_k) > A_i(t_k)$ to $Z_{ij}(t_k) = 1$,
 jeżeli $A_{ij}(t_k) = A_i(t_k)$ to $Z_{ij}(t_k) = 0$, gdzie

$Z_{ij}(t_k)$ – znormalizowana wartość wskaźnika $A_{ij}(t_k)$.

Ostatnim krokiem było wyznaczenie sumy rang S_i w poszczególnych jednostkach, tj. zsumowanie przyznanych rang dla wszystkich 5 wskaźników w 10 przedziałach czasowych. Wyraża to następujący wzór:

$$S_i = \sum_{k=1}^{10} \sum_{j=1}^5 Z_{ij}(t_k)$$

Suma S_i może przybierać wartość od 0 (w 10 przedziałach czasowych żaden ze wskaźników nie osiągnął wyższych wartości od średniej krajowej) do 50 (wszystkie wskaźniki we wszystkich okresach mają wyższą wartość niż średnia krajowa).

Wszystkie gminy wiejskie podzielono na pięć grup:

- A – tendencje zmian stale negatywne – wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ w zakresie 0–2, lub S_i – 0–10,
- B – tendencje zmian z przewagą negatywnych – wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ w zakresie 2–4, lub S_i – 10–20,
- C – tendencje zmian mieszane – wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ w zakresie 4–6, lub S_i – 20–30,
- D – tendencje zmian z przewagą pozytywnych – wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ w zakresie 6–8, lub S_i – 30–40,
- E – tendencje zmian stale pozytywne – wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ w zakresie 8–10, lub S_i – 40–50.

Do wiejskich obszarów progresji zaliczono gminy z grup D i E osiągające wartość wskaźnika S_i powyżej 30.

2.2.2. DIAGNOZA ZMIAN

Liczba ludności

Wzrost liczby ludności na jakimś obszarze wskazuje na ogół na jego rozwój społeczno-gospodarczy, spadek zaś wywoływany jest najczęściej niekorzystnymi procesami ekonomicznymi lub konkurencyjnością innych obszarów, do których ludność odpływa.

Przez prawie cały okres powojenny wieś polską charakteryzował znaczny odpływ ludności, ale stosunkowo wysoki przyrost naturalny rekompensował te ubytki, dzięki temu liczba ludności na obszarach wiejskich utrzymywała się przez cały czas na podobnym poziomie¹¹. Najgęściej zaludnione są obszary wiejskie w województwach: małopolskim (119 osób na km²), śląskim (115,8 os./km²), podkarpackim (74,1 os./km²) i świętokrzyskim (63,5 os./km²), najslabiej zaś w województwach: zachodniopomorskim (24 os./km²), warmińsko-mazurskim (24,1 os./km²), podlaskim (25,8 os./km²) i lubuskim (26,8 os./km²). Różnice przestrzenne w gęstości zaludnienia terenów wiejskich są więc bardzo duże.

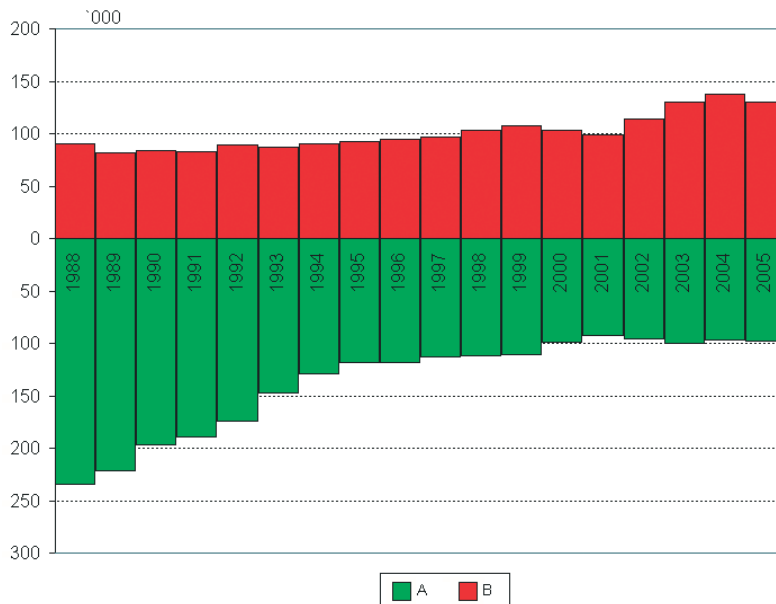
Wobec słabnącego poziomu przyrostu naturalnego coraz większą rolę w przestrzennym zróżnicowaniu liczby ludności odgrywają procesy migracyjne. Na obszarach wiejskich ma to szczególne znaczenie. Powszechnie wiadomo, że najliczniejszą grupę migrujących ze wsi do miast stanowią ludzie młodzi, dobrze wykształceni i aktywni ekonomicznie. Wśród kobiet największe natężenie migracji obserwuje się w grupie wiekowej 20–24 lata, mężczyzn – 25–29 lat (Witkowski 1990). Powodem opuszczania wsi są najczęściej: niski poziom dochodów z pracy w gospodarstwie, niezadowalający poziom wyposażenia wsi w infrastrukturę techniczną i społeczną, uciążliwość pracy, problemy mieszkaniowe, bariery socjalne na wsi, utrudniony dostęp do oświaty i kultury, trudności w znalezieniu partnera do założenia rodziny. W efekcie wieś się starzeje i słabnie tempo przyrostu naturalnego.

Problemy na rynku pracy, w tym wzrost bezrobocia, były główną przyczyną przyhamowania odpływu ludności ze wsi. Ponadto wiele obszarów wiejskich zostało już „wysyczone” z mobilnej ludności. Można zatem stwierdzić, że lata dziewięćdziesiąte przyniosły w skali ogólnej wyraźne osłabienie tempa odpływu migracyjnego z obszarów wiejskich. Z dwóch ostatnich Spisów Powszechnych wynika, że w okresie 1988–2002 ludność wsi zmniejszyła się zaledwie o 84 tys. Zmiany te wynikały między innymi z rozszerzenia granic administracyjnych miast, czyli wchłaniania przez nie nowych terenów wiejskich.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych tendencja ruchu migracyjnego miastowieś uległa odwróceniu, tj. w skali ogólnej saldo migracji dla obszarów wiejskich miało dodatnią wartość (ryc. 10). W ujęciu przestrzennym nie zaszły jednak istotne zmiany; większość obszarów wiejskich charakteryzował niewielki odpływ ludności, natomiast napływ był szczególnie dynamiczny we wsiach w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich¹².

¹¹ W 1946 r. na wsi mieszkało 15 597 tys. osób, tj. 66% ówczesnej ludności kraju. W 2002 r. obszary wiejskie zamieszkiwało o około 1 mln mniej mieszkańców (14 619,7 tys.), ale w związku z ogólnym wzrostem liczby ludności w Polsce, było to już tylko 38,2% ogółu.

¹² Do ludności wiejskiej zaliczamy także mieszkańców stref podmiejskich dużych miast. Strefy te według statystyki polskiej włącza się do obszarów wiejskich, co jest zabiegiem niewłaściwym. Optymalnym rozwiązaniem byłoby odejście od podziału wieś-miasto, który jest sztuczny i często powoduje błędne interpretacje wyników badań. Szerzej na ten temat w dalszej części opracowania.

Ryc. 10. Napływ ludności ze wsi do miast (A) i z miast na wieś (B) w latach 1988–2005

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

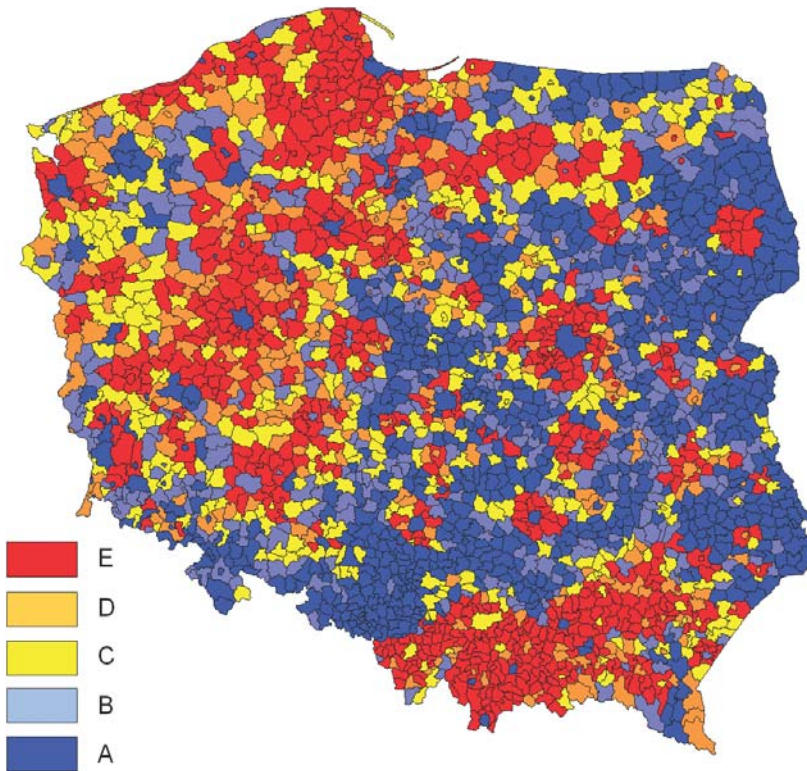
Inflow of people from rural areas into cities/towns (A) and from cities/towns into rural areas (B) in the years 1988–2005

Author's own elaboration based on CSO data.

Zmiany ludnościowe na wsi w ostatnich latach przebiegały więc dwukierunkowo. W strefach podmiejskich saldo migracji było dodatnie i jego wartość stopniowo malała w kierunku peryferii. Natomiast na obszarach oddalonych od miasta lub o utrudnionej dostępności komunikacyjnej saldo migracji miało na ogół ujemne wartości.

Powyższy wniosek potwierdzają badania tendencji zmian liczby ludności w latach 1995–2005 (ryc. 11). Stale pozytywne zmiany, tj. coroczny wzrost liczby ludności jest charakterystyczny przede wszystkim dla stref podmiejskich dużych miast, z wyłączeniem miast Górnego Śląska. W sumie zidentyfikowano 264 gminy wiejskie, w których każdego roku wzrastała liczba ludności.

Wzrost liczby ludności w strefach podmiejskich jest głównie wynikiem migracji mieszkańców miast na te tereny. Stały przyrost liczby ludności cechuje też trzy duże obszary na Kaszubach, w Wielkopolsce i Małopolsce. W tym przypadku ruchy migracyjne są na bardzo niskim poziomie, a o wzroście liczby ludności decyduje stosunkowo wysoki przyrost naturalny. Wymienione obszary należą do młodych demograficznie. Ponadto wieś podkarpacką i kaszubską o silnych tradycjach katolickich charakteryzuje stosunkowo wysoki wskaźnik dzietności kobiet.

Ryc. 11. Tendencje zmian liczby ludności (wskaźnik $Z_{ij}(t)$) w stosunku do średniej krajowej w okresie 1995–2005

A – stale negatywne, B – przewaga negatywnych, C – mieszane,
D – przewaga pozytywnych, E – stale pozytywne

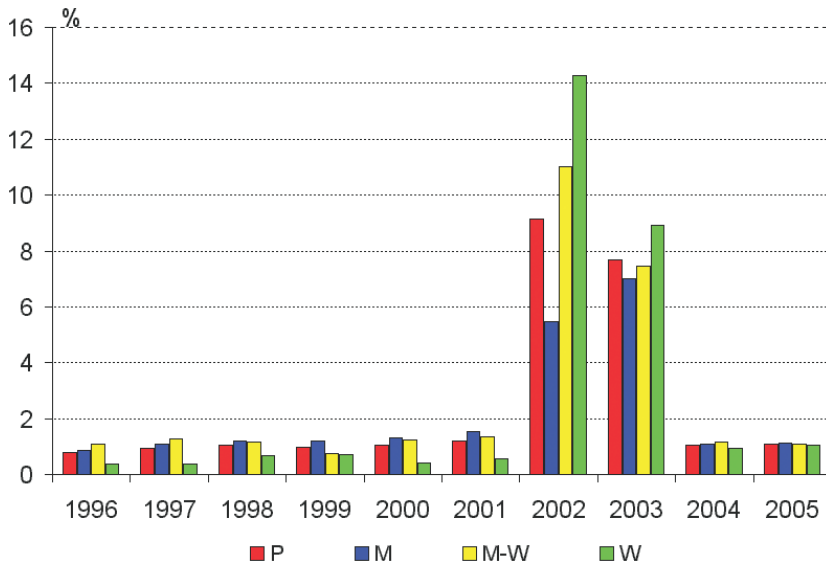
Trends of changes in a population number (the $Z_{ij}(t)$ index in relation to a national average in the period 1995–2005)

A – steady negative; B – predominance of negative, C – mixed, D – predominance of positive; E – steady positive

W całym kraju było 309 gmin wiejskich, w których z każdym rokiem ubywało ludności. Silne tendencje negatywne charakteryzują wschodnią i środkową część Polski. Na Podlasiu, Polesiu i Zamojszczyźnie prawie wszystkie gminy, z wyjątkiem terenów podmiejskich, cechuje stały ubytek liczby ludności. Regiony te od dawna są identyfikowane jako obszary silnej depopulacji i starzenia się ludności (Bański 2004, Eberhardt 1989). Na przykład w województwie lubelskim, w 50 gminach, w każdym z badanych okresów nastąpił większy lub mniejszy ubytek liczby ludności. W województwie podlaskim było 36 takich gmin.

Powierzchnia użytkowa mieszkań

Lata 1995–2005 cechowały się powolnym wzrostem powierzchni użytkowej mieszkań. Z wyjątkiem dwóch lat – 2002 i 2003 – przyrost powierzchni mieszkań w badanym dziesięcioleciu był większy w miastach niż na wsi (ryc. 12).

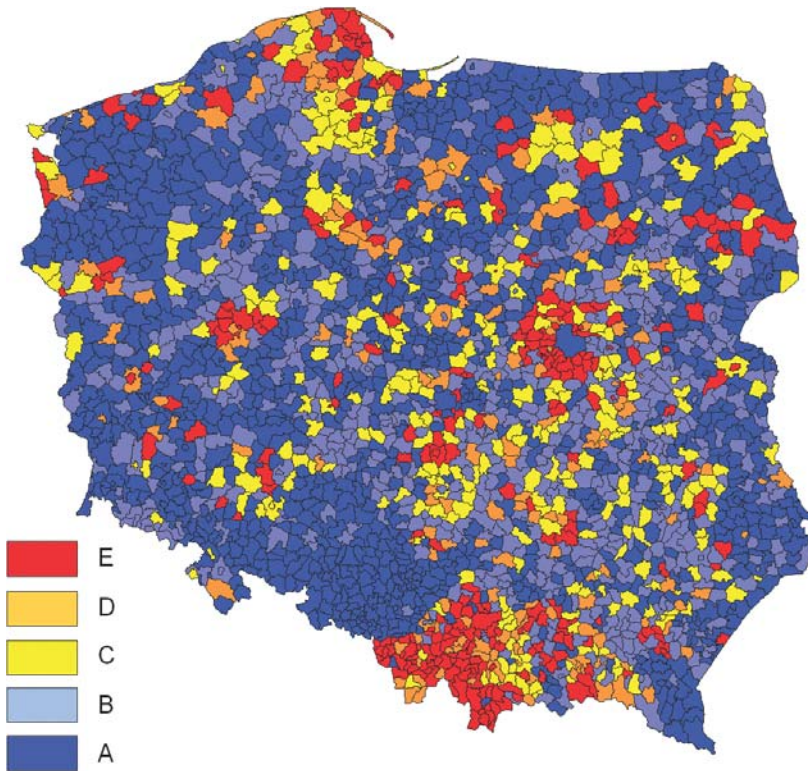
Ryc. 12. Progresa powierzchni użytkowej mieszkań w różnych rodzajach gmin w latach 1995–2005 (zmiany wskaźnika A_{ij})

P – Polska, M – gminy miejskie, M-W – gminy miejsko-wiejskie, W – gminy wiejskie
Usable area progression for dwellings by types of communes in the years 1995–2005 (index changes A_{ij})

P – Poland, M – urban communes, M-W – urban-rural communes, W – rural communes

Przyrosty powierzchni użytkowej mieszkań na wsi były największe w strefach podmiejskich dużych aglomeracji miejskich. Są to obszary wzmożonej aktywności budowlanej, która wynika z napływu migracyjnego mieszkańców miast. W ostatnich latach na ośrodki tzw. „wielkiej piątki” (Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław, Trójmiasto) przypadało około 25% oddanej do zamieszkania powierzchni użytkowej (Węclawowicz i zespół 2006). Stosunkowo duże przyrosty powierzchni użytkowej mieszkań na wsi wystąpiły w zachodniej części Małopolski i na Kaszubach, czyli tam, gdzie w tym samym okresie odnotowano trwałą tendencję wzrostu liczby ludności. W innych częściach kraju przyrost powierzchni użytkowej mieszkań na wsi był niższy niż przeciętna w kraju (ryc. 13). Dotyczyło to w szczególności Górnego Śląska wraz z Opolszczyzną, Pomorza Zachodniego, Warmii i „Ściany Wschodniej”.

W nadchodzących latach można spodziewać się dalszej polaryzacji przestrzennej tego zjawiska, zgodnej z terytorialnym rozkładem potrzeb mieszkani-

Ryc. 13. Tendencje zmian powierzchni użytkowej mieszkań w stosunku do średniej krajowej (wskaźnik $Z_{ij}(t)$) w okresie 1995–2005

A – stale negatywne, B – przewaga negatywnych, C – mieszane, D – przewaga pozytywnych, E – stale pozytywne

Trends of changes in a usable area of dwellings in relation to a national average (the $Z_{ij}(t)$ index) in the period 1995–2005

A – steady negative, B – predominance of negative, C – mixed, D – predominance of positive, E – steady positive

wych. Z ankiety GUS dotyczącej stanu zaawansowania prac planistycznych w gminach wynika, że rozmieszczenie terenów przewidzianych pod funkcje mieszkaniowe odpowiada na ogół zróżnicowaniu gęstości zaludnienia (*Raport o stanie...*, 2007).

Długość rozdzielczej sieci wodociągowej

Dynamika rozwoju sieci wodociągowej była w ostatnich latach dużo wyższa na terenach wiejskich niż w miastach, jako, że miasta już od dawna były wyposażone w wodociąg. Ogółem w latach 1990–2001 przyrost długości sieci wodociągowej w kraju wyniósł 134% (z 93 tys. km do 218 tys. km), w tym w miastach – 40%, a na obszarach wiejskich aż 195%.

Rozbudowie urządzeń infrastrukturalnych sprzyjało upodmiotowienie samorządów lokalnych i dopływ funduszy pomocowych Unii Europejskiej (Gałązka 2003). Rozbudowa i poprawa jakości sieci infrastrukturalnych była priorytetowym zadaniem stawianym sobie przez lokalne władze samorządowe. W strukturze wydatków inwestycyjnych gmin budowa oczyszczalni ścieków, sieci wodociągowej i kanalizacyjnej zajmowała najważniejsze miejsce. Z pozostałych inwestycji infrastrukturalnych dużą rolę odgrywała poprawa nawierzchni dróg, budowa chodników i rozwój sieci gazowej. W wyniku stopniowego zaspokajania potrzeb w zakresie podstawowych urządzeń, uwaga władz lokalnych kieruje się na potrzeby wyższego rzędu. Powstają nowe ośrodki sportowe i boiska, kryte pływalnie, sale gimnastyczne itp.

W ciągu ostatniej dekady największą dynamiką rozwoju charakteryzowała się jednak sieć wodociągowa. Co prawda pod koniec lat 1990. główne potrzeby wsi pod względem zaopatrzenia w bieżącą wodę zostały częściowo zaspokojone i gminy zaczęły kierować coraz większy strumień wydatków inwestycyjnych na kanalizację, ale sieć wodociągową charakteryzował w całym okresie transformacji największy „skok” ilościowy i jakościowy.

W badanym dziesięcioleciu pozytywne tendencje zmian długości rozdzielczej sieci wodociągowej cechowały przede wszystkim środkową i północno-wschodnią Polskę, gdzie inwestycje w infrastrukturę wymagały największych wydatków (ryc. 14). Z kolei w zachodniej części kraju, lepiej wyposażonej w sieć wodociągową, przyrost jej długości był niższy niż przeciętnie w kraju.

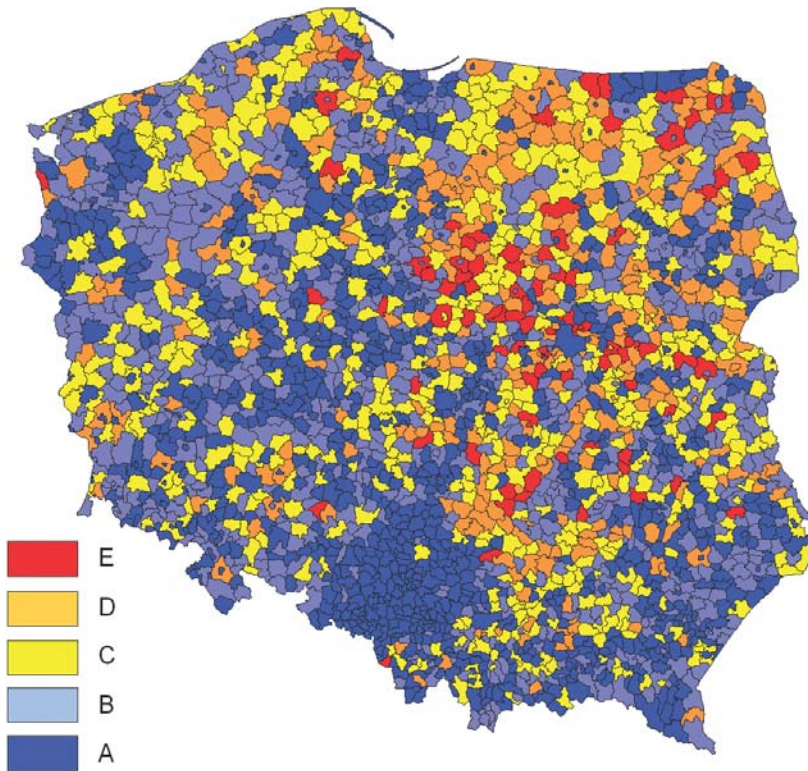
Liczba podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym

Dzięki urynkowieniu gospodarki wzrosła aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej. Częściowo wymuszała ją potrzeba znalezienia nowych źródeł dochodów przez ludność, która traciła dotychczasowe miejsce zatrudnienia. Mieszkańcy wsi poszukiwali też dodatkowych źródeł zarobkowania, uzupełniających skromne dochody z działalności rolniczej. Czynniki te spowodowały, że liczba rejestrowanych w systemie REGON podmiotów gospodarczych wzrosła w gminach wiejskich z około 370 tys. w 1995 r. do 600 tys. w 2005. Na tle miast liczba podmiotów zlokalizowanych na wsi jest skromna, ale względny jej wzrost w badanej dekadzie był porównywalny (ryc. 15).

Największy wzrost liczby podmiotów gospodarczych miał miejsce w połowie lat 1990. Później w wyniku nasycania się lokalnych rynków dużo trudniej było podjąć nową inicjatywę gospodarczą. Wcześniejsze badania autora na terenie gmin reprezentujących różne typy funkcjonalne (rolnicze, turystyczne, miesza-
ne, mieszkaniowe itd.) wykazały, że we wszystkich jednostkach przybywało podmiotów gospodarczych (Bański 2005)¹³. Względny wzrost zależał od lokali-

¹³ Badano liczbę podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 osób w wieku produkcyjnym w okresie 1995–2003.

Ryc. 14. Tendencje zmian długości rozdzielczej sieci wodociągowej w stosunku do średniej krajowej (wskaźnik $Z_{ij}(t)$) w okresie 1995–2005

A – stale negatywne, B – przewaga negatywnych, C – mieszane, D – przewaga pozytywnych,
E – stale pozytywne

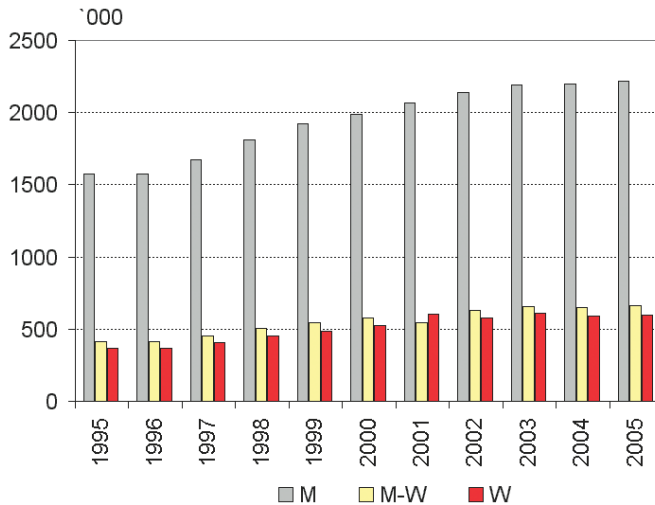
Trends of changes in the length of distributing water supply network in relation to a national average (the $Z_{ij}(t)$ index) in the period 1995–2005

A – steady negative; B – predominance of negative, C – mixed, D – predominance of positive; E – steady positive

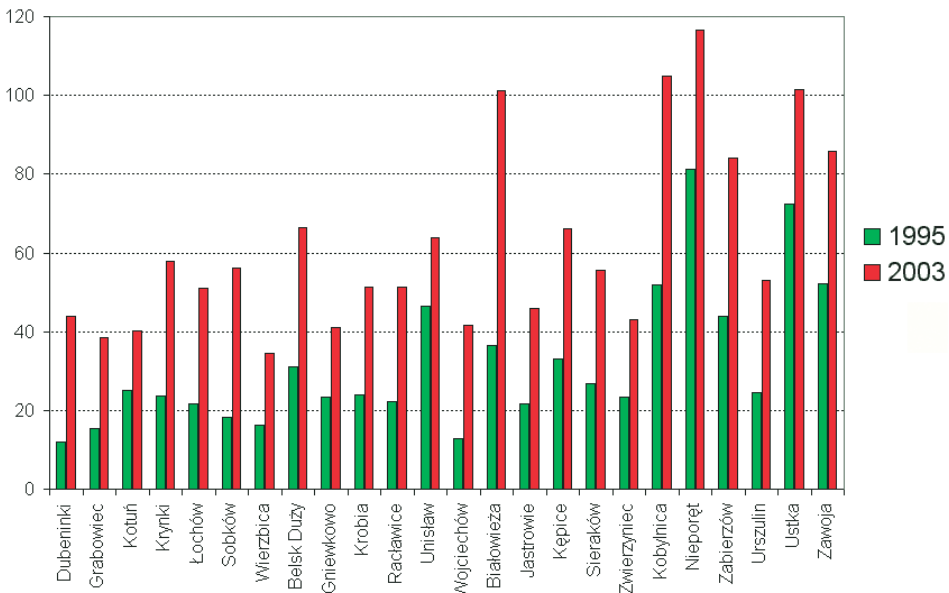
zacji gminy (ryc. 16). Największe zmiany wystąpiły na obszarach peryferyjnych, gdzie liczba podmiotów co najmniej podwoiła się. Z kolei na obszarach podmiejskich, gdzie już wcześniej działało dużo firm, ich względny wzrost był niższy.

Analiza tendencji zmian liczby podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym wykazuje, że stały i ponadprzeciętny ich wzrost charakteryzował kilka obszarów w kraju: Pojezierze Kaszubskie, Pojezierze Środkowopomorskie, Opolszczyzna, obszar pomiędzy Poznaniem i Warszawą oraz północno-wschodnie Mazowsze.

Różna też była dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych. Zależała w dużym stopniu od potencjału gospodarczego gminy i działających już wcześ-

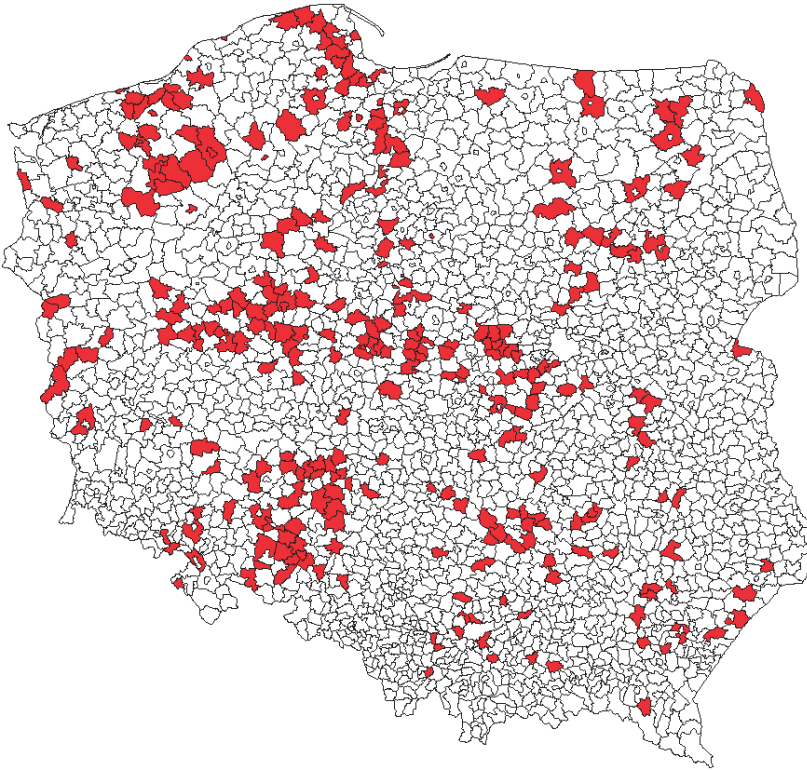

Ryc. 15. Zmiana liczby podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym w okresie 1995–2005 (M – gminy miejskie, M-W – gminy miejsko-wiejskie, W – gminy wiejskie)
Changes in a number of economic entities in private sector in the period 1995–2005
(M – urban communes, M-W – urban-rural communes, W – rural communes)

Rys. 16. Podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym w wybranych gminach
 źródło: Bański 2005.

Economic entities per 1000 people of productive age
Source: Bański 2005.

Ryc. 17. Obszary o stale pozytywnej (grupa E) tendencji zmian liczby podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym w stosunku do średniej krajowej (wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$) w okresie 1995–2005
Areas with steady positive (group E) trends of changes in the number of domestic economic entities in private sector in relation to a national average ($Z_{ij}(t)$ index) in the period 1995–2005

niej na jej terenie firm niemniej wśród gmin o stałej tendencji wzrostowej były zarówno jednostki silne, jak i słabe ekonomicznie. Na przykład w gminie Nowe Ostrowy, w której w 1996 r. było tylko 48 podmiotów w sektorze prywatnym, ich liczba wzrastała z roku na rok aż do 163 w 2005 r. Podobnie silna tendencja wzrostowa wystąpiła w bogatej gminie Kosakowo, w której liczba podmiotów w analogicznym okresie stale rosła z 336 do 874 (tab. 4).

Dochody własne gmin

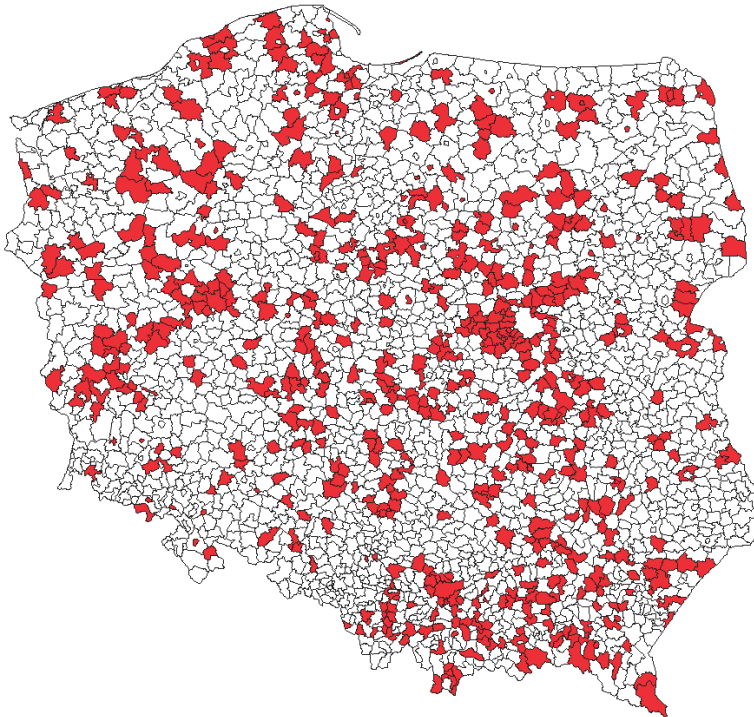
Na dochody własne gmin składają się: wpływy z podatków i opłat, udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa, dochody jednostek budżetowych, odsetki od środków finansowych i dochody z majątku gminy.

Bardzo niewielką liczbę gmin charakteryzował stały i ponadprzeciętny wzrost dochodów własnych w badanym dziesięcioleciu. W grupie tej znalazły się tylko 24 gminy wiejskie położone przede wszystkim w sąsiedztwie Poznania

Tabela 4. Gminy o największej dynamice wzrostu liczby podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym

Gmina	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nowe Ostrowy (łódzkie)	48	70	87	107	116	138	148	158	161	163
Słupno (mazowieckie)	132	188	228	249	269	300	325	363	378	411
Gniezno (wielkopolskie)	203	241	328	371	408	430	485	536	571	600
Janowiec (lubelskie)	81	112	129	143	166	193	208	232	233	237
Mieścisko (wielkopolskie)	146	212	251	281	318	358	390	404	403	420
Szelków (mazowieckie)	99	133	162	179	213	232	252	266	276	286
Olszówka (wielkopolskie)	69	96	117	128	146	161	173	181	184	195
Grzmiąca (zachodniopomorskie)	92	131	158	170	189	200	217	231	236	246
Bolesławiec (łódzkie)	98	130	156	172	193	213	228	243	248	258
Kosakowo (pomorskie)	336	398	478	540	567	599	661	747	812	874
Biesiekierz (zachodniopomorskie)	160	195	231	251	267	294	324	364	380	412

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 18. Gminy z przewagą pozytywnych (grupa D i E) tendencji zmian dochodów własnych w stosunku do średniej krajowej (wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$) w okresie 1995–2005
Communes with a predominance of positive trends (groups D and E) of changes in own incomes in relation to a national average (the $Z_{ij}(t)$ index) in the period 1995–2005

i Warszawy. Gminy z przewagą pozytywnej tendencji zmian są równomiernie rozsięte po całym kraju, trudno więc wskazać jakiś zwarty obszar, w którym przeważał wzrost dochodów własnych w budżetach gmin. Stosunkowo najwięcej takich jednostek jest w sąsiedztwie dużych miast.

2.2.3. IDENTYFIKACJA PRZESTRZENNA

Przestrzenna analiza zmian pięciu badanych cech diagnostycznych umożliwia identyfikację wiejskich obszarów progresji. Największa ich koncentracja występuje w sąsiedztwie Warszawy i Poznania oraz na Kaszubach i w południowo-zachodniej części Małopolski (ryc. 19). Niewielkie skupiska gmin o pozytywnych tendencjach zmian badanych cech są też w sąsiedztwie innych aglomeracji miejskich (Łódź, Wrocław, Toruń–Bydgoszcz, Lublin, Olsztyn, Kielce, Radom, Koszalin, Gorzów Wielkopolski).

Gmin wiejskich zaliczonych do grupy z na ogół stałym i ponadprzeciętnym wzrostem badanych cech jest zaledwie 8 (tab. 5). Najwyższą wartość wskaźnika *S* osiągnęła Dobra Szczecińska sąsiadująca ze Szczecinem. Natomiast największa liczba gmin z tej grupy znajduje się w sąsiedztwie Warszawy.

2.3. OBSZARY KONKURENCYJNEGO ROLNICTWA

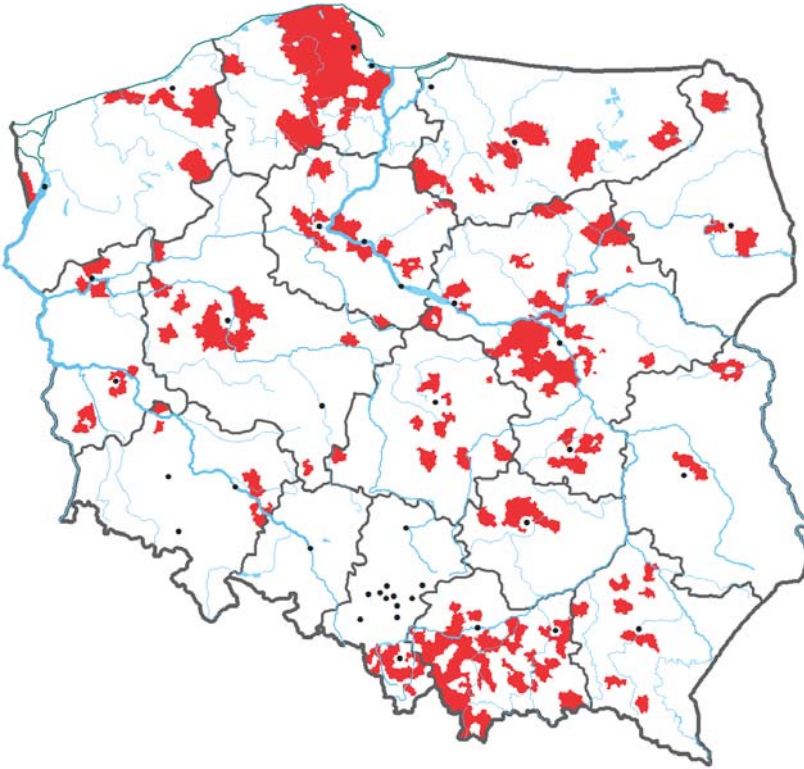
2.3.1. METODA I IDENTYFIKACJA PRZESTRZENNA

Obszary konkurencyjnego rolnictwa charakteryzuje wysoka produkcja rolnictwa i duże nakłady inwestycyjne gospodarstw rolnych. Rolnictwo jest tam konkurencyjne w stosunku do innych funkcji gospodarczych, czyli poziom rozwoju gospodarstw rolnych na obszarach konkurencyjnego rolnictwa jest zadowalający i wystarczający, aby utrzymać wiodącą rolę tej funkcji gospodarczej. Przyjęto założenie, że gospodarstwa z obszarów konkurencyjnego rolnictwa wykazują pozytywne tendencje rozwojowe i uzyskują ze swojej działalności wystarczające dochody, aby zapewnić wysoki poziom życia ich mieszkańcom.

Do identyfikacji obszarów wykorzystano trzy cechy diagnostyczne: poziom dochodów ze sprzedaży produktów rolniczych, nakłady inwestycyjne ogółem i na środki trwałe. Miernikami cech były:

- liczba gospodarstw rolnych, w których wartość rolnicza sprzedana wynosi 100 tys. zł lub więcej,
- przeciętna wysokość wydatków inwestycyjnych gospodarstw rolnych ponoszących takie wydatki,
- udział gospodarstw ponoszących wydatki na środki trwałe w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych.

Zastosowano taką samą metodę identyfikacji jak w przypadku lokalnych ognisk sukcesu. Uzyskany wynik (wskaźnik konkurencyjności *W*) wskazał jed-

Ryc. 19. Obszary progresji – przewaga pozytywnych zmian pięciu wskaźników (wskaźnika $Z_{ij}(t_k)$) w okresie 1995–2005

Progression areas – a predominance of positive changes in five indexes ($Z_{ij}(t_k)$ index) in the period 1995–2005

noznacznie, że najwyższy poziom konkurencyjności rolnictwa mają gminy Wielkopolski. Do przodujących pod tym względem należą: Kleszczewo, Brodnica, Kołaczkowo, Dominowo. Wśród pierwszych 100 gmin wiejskich, które uzyskały najwyższe wartości wskaźnika W , 20 pochodziło z woj. wielkopolskiego, a kolejne 17 z woj. podlaskiego. Jeżeli zaś weźmiemy pod uwagę gminy wiejskie i obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich, to wśród przodujących 100 jednostek aż 50 jest w woj. wielkopolskim.

Poza Wielkopolską obszary konkurencyjnego rolnictwa występują na Kujawach, Żuławach Wiślanych i Podlasiu. Pojedyncze gminy spotyka się też na Mazowszu, Opolszczyźnie i Dolnym Śląsku.

2.3.2. ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE CECH DIAGNOSTYCZNYCH

Wielkość produkcji rolnictwa wyraża produkcja globalna i produkcja towarowa. Produkcja globalna rolnictwa jest sumą produkcji roślinnej i zwierzęcej wytwo-

Tabela 5. Gminy wiejskie cechujące się największym awansem ekonomicznym w okresie 1995–2005 (wskaźnik $Z_{ij}(t_k)$ dla poszczególnych cech diagnostycznych)

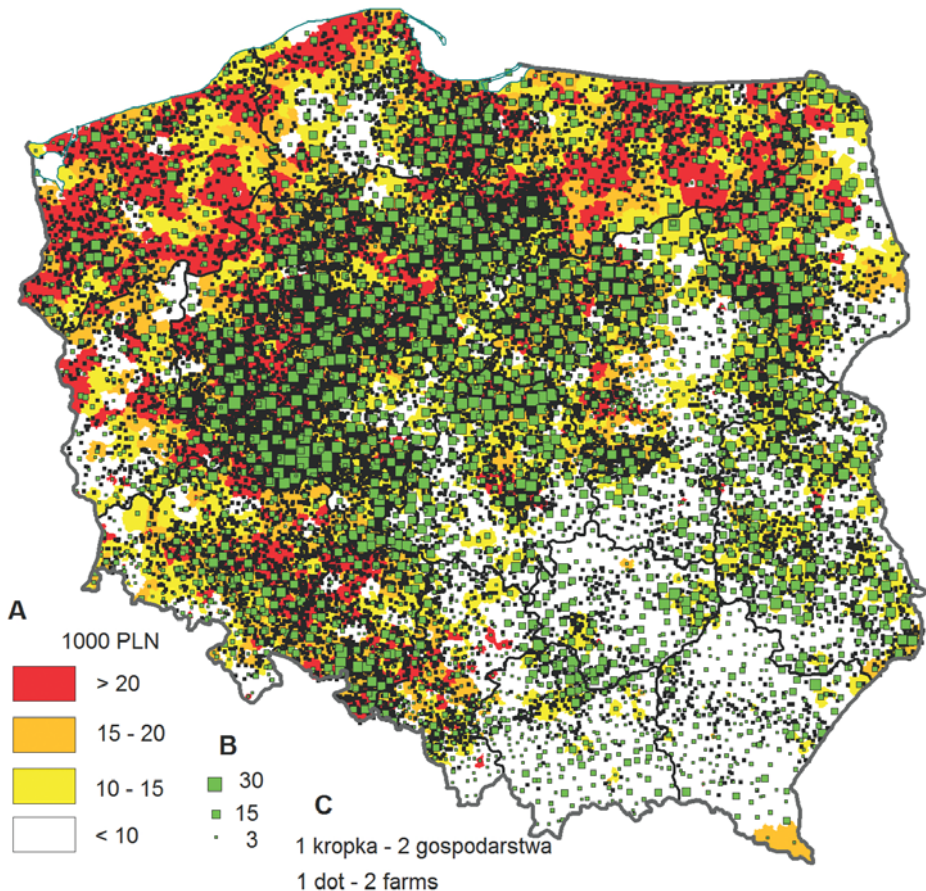
Gmina	Liczba ludności	Powierzchnia użytkowa mieszkań	Długość rozdzielczej sieci wodociągowej	Liczba podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym	Dochody własne gminy	Suma
Dobra (zachodniopomorskie)	10	10	8	8	8	44
Rzekuń (mazowieckie)	10	10	8	9	6	43
Prażmów (mazowieckie)	10	10	8	7	7	42
Nadarzyn (mazowieckie)	10	10	6	8	7	41
Nieporęt (mazowieckie)	10	10	8	6	7	41
Michałowice (mazowieckie)	10	10	6	7	7	40
Pruszcz Gdański (pomorskie)	10	10	5	9	6	40
Lesznowola (mazowieckie)	10	10	4	8	8	40

rzoney przez określoną jednostkę produkcyjną (gospodarstwo), bez względu na jej przeznaczenie. Natomiast produkcja towarowa jest częścią produkcji globalnej zbywanej na zewnątrz. W terminologii ekonomicznej występują też pojęcia: końcowa produkcja rolnicza lub produkcja brutto, produkcja końcowa netto, produkcja towarowa brutto i produkcja towarowa netto.

W badaniach przestrzennych stosuje się często mierniki określające produktywność i towarowości rolnictwa. Zagadnienia te zostały szeroko omówione przez R. Kulikowskiego (2003b). Produktywność – to stosunek wyników do nakładów. W przypadku produktywności rolnictwa najczęściej uwzględnia się element ziemi (produktywność ziemi), pracy (produktywność pracy) i kapitału (produktywność nakładów kapitałowych). Przez „towarowość” rozumie się na ogół stosunek produkcji towarowej danej jednostki do jej produkcji globalnej.

Polskie rolnictwo charakteryzuje niska towarowość. W 2002 r. produkcja towarowa stanowiła 62,5% produkcji globalnej rolnictwa. Towarowość rolnictwa wykazuje wyraźne zróżnicowanie przestrzenne. Najwyższą mają gospodarstwa z terenu Mazowsza¹⁴, Wielkopolski, Kujaw i Opolszczyzny. Produkcja towarowa mierzona w złotych na 1 ha użytków rolnych (poziom towarowości) wynosiła tam w 2000 r. ponad 2 tys. zł (np. w Wielkopolsce 2,6 tys. zł/ha), przy

¹⁴ W przypadku Mazowsza na wysoki poziom towarowości „zapracowały” gospodarstwa sadownicze (rejon grójecko-skierniewicki), warzywnicze (na zachód od Warszawy oraz okolice Płocka i Radomia) i wyspecjalizowane w produkcji mleka (okolice Ostrołęki). Pozostała część Mazowsza to tradycyjne rolnictwo o bardzo niskiej towarowości.

Ryc. 20. Wybrane elementy działalności gospodarstw rolnych w 2002 r.

A – przeciętna wysokość wydatków inwestycyjnych w gospodarstwach ponoszących wydatki inwestycyjne, B – udział gospodarstw ponoszących wydatki na środki trwałe w ogólnej liczbie gospodarstw, C – gospodarstwa według wartości rolniczej sprzedanej 100 tys. zł i więcej

Selected aspects of farms activity in 2002

A – average amount of investment expenditures in farms incurring investment costs, B – the share of farms with expenditures on fixed assets in relation to the general number of farms, C – farms by agricultural value sold equal to 100 thousand PLN or more

przeciętnej w kraju około 1,8 tys. zł (tab. 6). Niski stopień towarowości (poniżej 50%) charakteryzuje rozdrobnione rolnictwo terenów południowo-wschodnich, o dużej gęstości zaludnienia. Stosunkowo niska towarowość rolnictwa występuje też w północno-zachodniej części kraju. Pomimo dużej przeciętnej powierzchni gospodarstw i małego zaludnienia wsi produkcja rolna po upadku gospodarstw państwowych nie została odbudowana.

Tabela 6. Struktura globalnej i towarowej produkcji rolniczej¹ oraz produkcja towarowa w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych² wg województw

Województwo	Produkcji		Produkcja towarowa na ha UR	
	globalna	towarowa	zł	Polska=100
Dolnośląskie	4,8	5,1	1493	83
Kujawsko-pomorskie	7,5	7,7	2205	122
Lubelskie	8,8	8,1	1693	94
Lubuskie	1,7	1,9	1379	76
Łódzkie	8,7	8,7	2016	112
Małopolskie	5,2	4,4	1619	90
Mazowieckie	14,7	14,7	2019	112
Opolskie	3,3	3,3	2143	119
Podkarpackie	3,9	3,1	1332	74
Podlaskie	5,9	5,7	1436	80
Pomorskie	3,8	4,0	1440	80
Śląskie	3,3	3,2	1993	110
Świętokrzyskie	4,3	4,0	1644	91
Warmińsko-mazurskie	5,4	5,9	1470	81
Wielkopolskie	15,0	16,1	2615	145
Zachodniopomorskie	3,7	4,1	1490	83
Polska	100,0	100,0	1805	100

¹ – 2003 r. (ceny stałe 2002 r.), ² – 2000 r.

ródło: Rolnictwo w I półroczu 2001 roku na tle lat poprzednich, GUS, 2001; Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, 2005.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano inny miernik wielkości produkcji rolnictwa. Wskazuje on gospodarstwa rolne, które osiągnęły stosunkowo wysoki dochód ze sprzedaży swojej produkcji (tj. wartość sprzedana przekracza 100 tys. zł). Ogółem w 2002 r. w kraju było 42 408 takich gospodarstw. Koncentrują się one głównie w gminach, które tworzą szeroki pas ciągnący się od południowej Wielkopolski przez Kujawy, po Żuławy Wiślane i południowo-wschodnią część Warmii. Mniejsze skupienia tworzą w północno-zachodniej części Mazowsza, na wschodnim Podlasiu i zachodnim Pomorzu. W skali województw najwięcej jest ich w województwie wielkopolskim (9513), kujawsko-pomorskim (5106) i mazowieckim (5041). Wśród gmin przodujące miejsce pod tym względem zajmują: Lubawa (247), Krobia (178), Koronowo (162) i Wągrowiec (159).

Wymienione regiony charakteryzują też ponadprzeciętne wartości pozostałych dwóch wybranych mierników. Najwyższe wydatki inwestycyjne w gospodarstwach, które ponoszą takie wydatki, charakteryzują województwa:

zachodniopomorskie (26 523 zł), warmińsko-mazurskie (22 293 zł), wielkopolskie (19 199 zł), pomorskie (18 905 zł) i kujawsko-pomorskie (18 023 zł). Natomiast wysoki udział gospodarstw ponoszących wydatki na środki trwałe w ogólnej liczbie gospodarstw charakteryzował województwa: kujawsko-pomorskie (13,1%), podlaskie (12,4%), wielkopolskie (12%), i warmińsko-mazurskie (10,3%).

Uzyskane wyniki nie są zaskakujące. Obszary konkurencyjnego rolnictwa odpowiadają swoim zasięgiem obszarom, na których od dawna rolnictwo było charakteryzowane jako nowoczesne, towarowe i intensywne.

2.4. WYBÓR OBSZARÓW BADAŃ

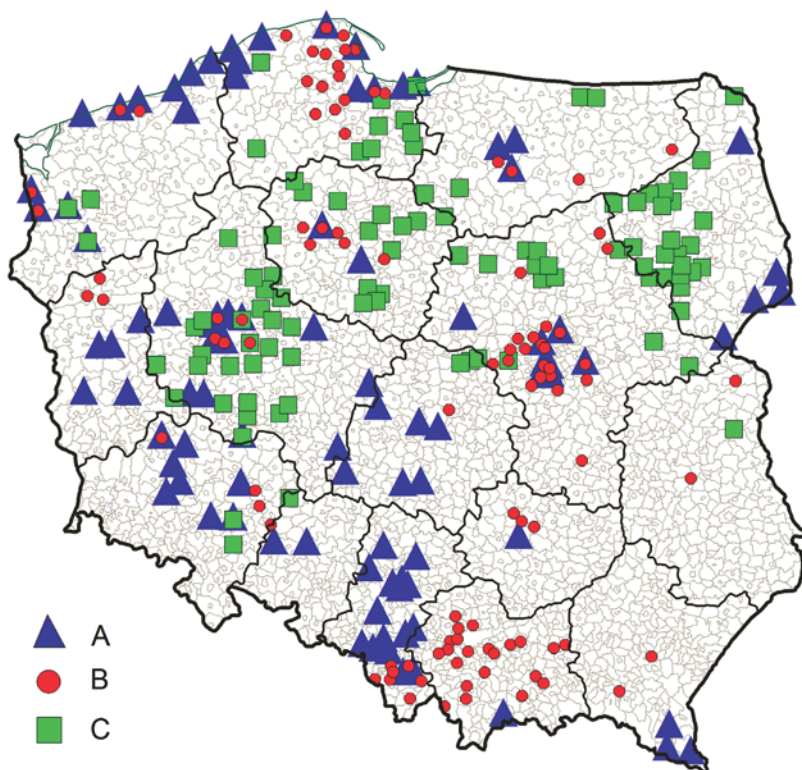
Dotychczasowe badania pozwalają wskazać gminy należące do trzech kategorii obszarów sukcesu. Ich rozkład przestrzenny jest nierównomierny. Najwięcej gmin reprezentujących obszary sukcesu gospodarczego jest w strefie podmiejskiej dużych miast – przede wszystkim aglomeracji Warszawy, Poznania, Trójmiasta, Krakowa i Bydgoszczy–Torunia.

Biorąc pod uwagę rozmieszczenie przestrzenne 100 gmin wiejskich osiągających najwyższe wartości obliczonych trzech wskaźników, możemy wskazać pewne obszary ich koncentracji (ryc. 21).

Obszary wiejskie o stosunkowo wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (kategoria A na ryc. 21), będące potencjalnymi ogniskami sukcesu gospodarczego, koncentrują się w zachodniej części kraju z wyłączeniem Pojezierza Pomorskiego i Wielkopolskiego. Najwięcej jest ich na Górnym Śląsku oraz na Pobrzużu Bałtyku. W Polsce środkowej i wschodniej reprezentują je grupy kilku gmin w sąsiedztwie Warszawy, w Bieszczadach i w rejonie Puszczy Białowieskiej.

Obecne i potencjalne obszary progresji (kategoria B na ryc. 21) – to przede wszystkim strefy podmiejskie, Kaszuby i zachodnia część Małopolski. Na pozostałym obszarze kraju występują tylko pojedyncze gminy z wysokim wskaźnikiem tendencji zmian. Z kolei obszar konkurencyjności rolnictwa (kategoria C na ryc. 21) tworzy zespół gmin ciągnących się od Wielkopolski po Podlasie. Wyraźnie tworzy się tam strefa nowoczesnego rolnictwa, które jest na etapie dużych inwestycji. Zastanawia brak takich gmin w południowej Polsce (Dolny Śląsk, Opolszczyzna, Małopolska, Lubelszczyzna), gdzie występują dużo korzystniejsze warunki agroekologiczne do produkcji rolniczej. Głównym powodem małej liczby gospodarstw osiągających wysokie efekty produkcyjne i niskich nakładów inwestycyjnych tamtejszego rolnictwa jest rozdrobnienie agrarne.

Analiza literatury przedmiotu, danych statystycznych i materiałów kartograficznych była punktem wyjścia do wyznaczenia gmin, które zostały poddane badaniom szczegółowym. W rezultacie wybrano 13 gmin o najwyższych warto-

Ryc. 21. Rozmieszczenie 100 gmin wiejskich osiągających najwyższe wartości: A – wskaźnika W_{ij} (lokalne ogniska sukcesu), B – wskaźnika tendencji zmian $Z_{ij}(t_k)$ (obszary progresji), C – wskaźnika konkurencyjności rolnictwa W_{ij}

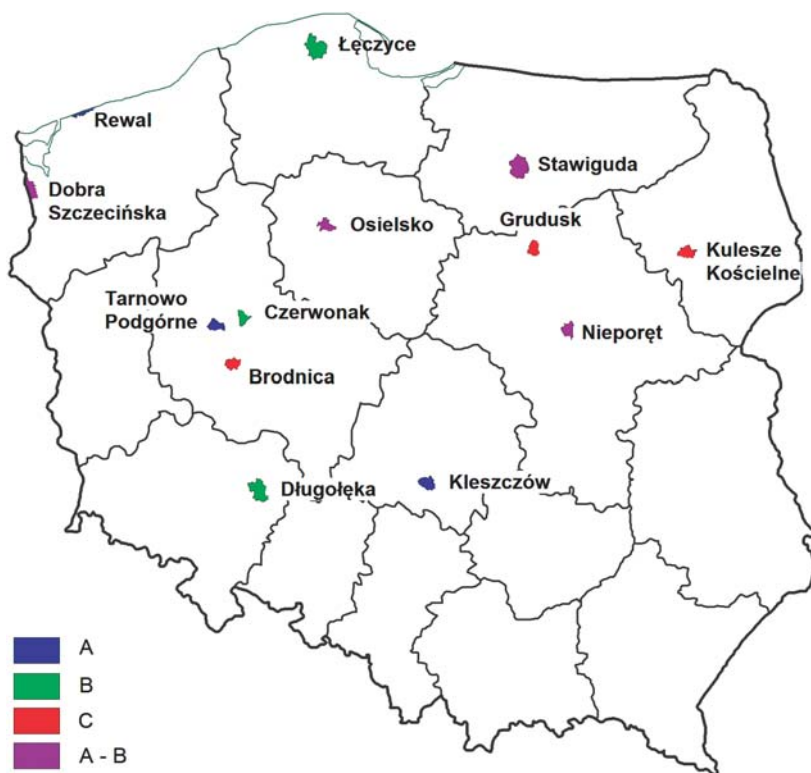
Distribution of 100 rural communes that have the highest values for: A – the W_{ij} index (local centers of success), B – the $Z_{ij}(t)$ index illustrating trends of changes (progression areas), C – the W_{ij} index illustrating the agriculture competitiveness

ściach opracowanych wskaźników, reprezentujących miejsca koncentracji analizowanych obszarów sukcesu gospodarczego.

Oprócz gmin reprezentujących trzy kategorie obszarów sukcesu, dodatkowo wybrano gminy, które równocześnie odpowiadają dwóm kategoriom obszarów sukcesu (wiejskie obszary progresji i lokalne ogniska sukcesu). Są to gminy, które pomimo osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju ekonomicznego, mają największe tempo zmian gospodarczych. Należą do nich: Kołbaskowo, Dobra i Kołobrzeg w woj. zachodniopomorskim, Krokowa, Pruszcz Gdański w pomorskim, Izabelin, Michałowice, Nadarzyn, Nieporęt, Raszyn, Skrzyszew i Wiązowna w mazowieckim, Czerwonak, Dopiewo, Komorniki, Rokietnica w wielkopolskim, Jerzmanowa w dolnośląskim, Stawiguda w warmińsko-mazurskim, Osielsko w kujawsko-pomorskim.

Do badań szczegółowych wybrano następujące grupy gmin (ryc. 22):

- lokalne ogniska sukcesu – Kleszczów (woj. łódzkie), Rewal (zachodniopomorskie), Tarnowo Podgórne (wielkopolskie),
- wiejskie obszary progresji – Czerwonak (wielkopolskie), Długoleka (dolnośląskie), Łęczyce (pomorskie),
- obszary konkurencyjności rolnictwa – Brodnica (wielkopolskie), Grudusk (mazowieckie), Kulesze Kościelne (podlaskie),
- mieszane (ogniska sukcesu i obszary progresji) – Dobra Szczecińska (zachodniopomorskie), Nieporęt (mazowieckie), Osielsko (kujawsko-pomorskie), Stawiguda (warmińsko-mazurskie), Stawiguda (warmińsko-mazurskie).

Ryc. 22. Gminy wybrane do badań terenowych

A – lokalne ogniska sukcesu, B – wiejskie obszary progresji, C – obszary konkurencyjności rolnictwa, A-B – mieszane (ogniska sukcesu i obszary progresji)

Communes selected for the field studies

A – local centers of success, B – rural areas of progression, C – areas of competitiveness in agriculture, A-B – mixed (centers of success and progression areas)

3. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW SUKCESU – NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

3.1. LOKALNE OGNISKA SUKCESU

3.1.1. KLESZCZÓW

Charakterystyka gminy

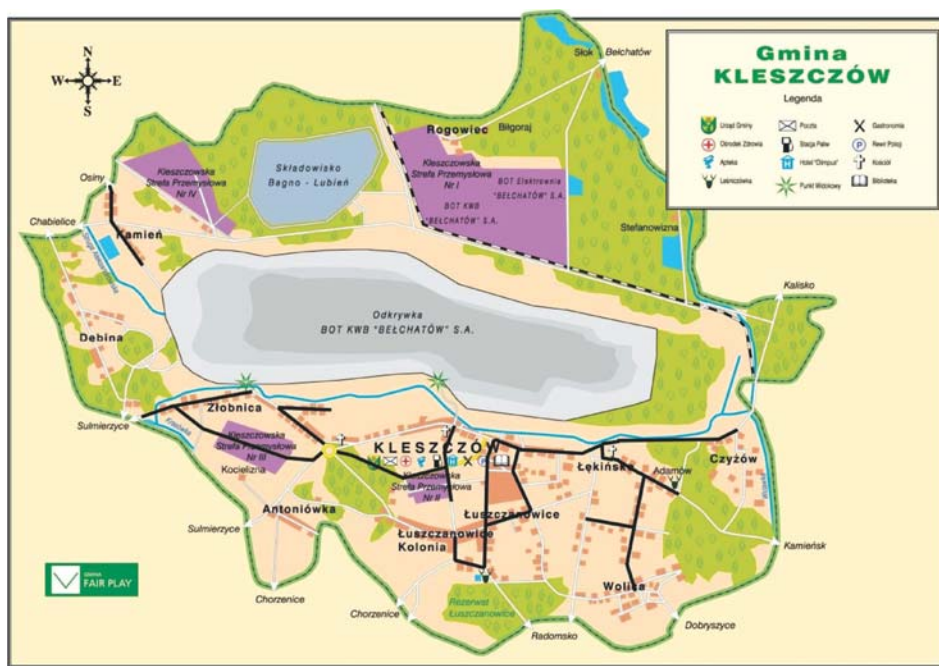
Gmina Kleszczów położona jest w południowej części powiatu bełchatowskiego w woj. łódzkim. Na jej terenie znajduje się odkrywkowa kopalnia węgla brunatnego (ryc. 23). Zwałowisko nadkładu zdjętego w kopalni jest najwyższym wzniesieniem gminy (348 m n.p.m.), zaś wyrobisko kopalni jest największym zagłębieniem terenu (280 m głębokości). Zwałowisko poddawane jest rekultywacji – na jednym ze stoków wybudowano między innymi wyciąg narciarski z trasą zjazdową o długości 720 m.

W skład gminy wchodzi 10 sołectw. Siedzibą urzędu gminy jest Kleszczów, oddalony o 75 km na południe od Łodzi i o 65 km na północ od Częstochowy. Sieć drogowa na terenie gminy jest dobrze rozwinięta i zapewnia dogodny jej połączenie z Bełchatowem i Łodzią. Z uwagi na brak linii kolejowej, cały przewóz towarów i osób odbywa się za pomocą transportu samochodowego.

Obszar gminy o powierzchni 125 km² zamieszkuje 4039 mieszkańców (Bank Danych Regionalnych 2006). Dobra sytuacja ekonomiczna sprawia, że liczba mieszkańców stopniowo wzrasta, w tempie około 4% rocznie, a w miejscowości Kleszczów o ponad 10% rocznie. Jest to wynik zarówno przyrostu naturalnego¹⁵ jak i napływu migracyjnego¹⁶. Można przyjąć, że decydujący wpływ na wysoki wskaźnik urodzeń oraz dodatni bilans migracyjny ma wysoki poziom życia oraz duża liczba nowo tworzonych miejsc pracy. Dzięki napływowi osób podejmujących pracę w przemyśle, zwiększa się udział ludności w wieku produkcyjnym. Korzystną strukturę demograficzną potwierdza też duży odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym (ok. 25%).

¹⁵ Wskaźnik płodności kobiet jest dwukrotnie wyższy niż w woj. łódzkim.

¹⁶ Saldo migracji gminy jest dodatnie i wyniosło w 2006 r. +29,96%.

Ryc. 23. Gmina Kleszczów – fragment planu rozwoju lokalnego

ródło: *Plan Rozwoju...*, 2007.

Kleszczów commune – a part of the Plan of Local Development 2007

Source: *Plan Rozwoju ... (Plan of Local Development)*, 2007.

Największe znaczenie w gospodarce gminy ma przemysł, który bazuje na bogatych złożach węgla brunatnego. Daje on zatrudnienie ponad połowie ludności pracującej. Kopalnia Węgla Brunatnego „Bełchatów” i Elektrownia „Bełchatów” zajmują ponad 30% powierzchni gminy. Należą one do najbogatszych firm w polskiej gospodarce. Kopalnia daje 57% krajowego wydobycia węgla brunatnego.

Oprócz węgla brunatnego wydobywa się towarzyszące mu surowce mineralne: łatwo topliwy piasek kwarcowy, iły, kredę jeziorną oraz torf. Jako produkt uboczny procesu odsiarczania spalin z elektrowni otrzymuje się również gips syntetyczny.

Przetwarzaniem kruszyw, produkcją płyt gipsowych i innych materiałów budowlanych zajmuje się niemiecki koncern Knauf, który zatrudnia około 150 osób. Wśród innych przedsiębiorstw przemysłowych, do największych należą: Energomontaż Północ – Bełchatów (budownictwo i roboty montażowe) austriacki Sempertrans (produkcja mieszanek gumowych i gumowych taśm przenośnikowych), Towarzystwo Gospodarcze Bewa (wody i napoje oraz konstrukcje stalowe), austriacki Constantia Teich Poland (opakowania dla artykułów spożywczych), francuski Cat Polska (dystrybucja nowych samochodów). Na terenie

gminy, w specjalnie wydzielonych strefach przemysłowych, ma siedzibę szereg innych przedsiębiorstw przemysłowych, budowlanych i usługowych (fiński KWH Pipe Poland, portugalski Colep Polska, włoski Arix, holenderski Kersten Europe, kopalnia Surowców Mineralnych Kosmin, Izolbet, Zakład Rogowiec, Zakład Przetwórstwa Smak i inne). Działalność przemysłową skoncentrowano w czterech strefach przemysłowych: Kleszczów, Rogowiec, Bogumiłów i Żłobnica.

Warunki przyrodnicze nie sprzyjają rozwojowi rolnictwa. Przeważają gleby słabe, brunatne i bielicoziemne na glinach i piaskach. Najsłabsze jakościowo gleby są zalesione. Sytuację rolnictwa pogarszają niekorzystne stosunki wodne, gdyż cała gmina leży w obrębie leja depresyjnego. Budowa kopalni odkrywkowej spowodowała znaczne obniżenie poziomu wód gruntowych. Działalność zakładów przemysłowych, w tym głównie elektrowni Bełchatów, wpłynęła też na zakwaszenie gleb tlenkami siarki i azotu, emitowanymi do atmosfery i rozpuszczonymi przez deszcz. Z tego względu 60% powierzchni gruntów ornych wymaga wapnowania, 72% nawożenia fosforem i potasem, a 57% magnezem.

Rolnictwo stanowi uzupełniającą funkcję gminy. Tylko co dziesiąty zatrudniony mieszkaniec gminy uzyskuje główne dochody z działalności rolniczej. Przeważają małe gospodarstwa, produkujące głównie na własne potrzeby.

O poziomie rozwoju gminy Kleszczów świadczy najlepiej jej budżet, w którym aż 96% udziału mają dochody własne. W innych gminach powiatu bełchatowskiego wartość ta wynosi średnio około 40%. Wśród wydatków gminy

Fot. 1. Siedziba gminnego ośrodka kultury, sportu i rekreacji w Kleszczowie (fot. M. Mazur)
The seat of the commune center for culture, sport and recreation in Kleszczów

najważniejsze są inwestycje, które stanowią około 53% ogółu wydatków (w pozostałych gminach powiatu średnio 21%). Stosunkowo duże kwoty kierowane są także na gospodarkę mieszkaniową, kulturę i ochronę zdrowia.

Na rozwój infrastruktury technicznej i społecznej przeznaczono od początku lat dziewięćdziesiątych około 70% wszystkich środków, jakimi dysponowała gmina. Dzięki temu pod względem wyposażenia w infrastrukturę, Kleszczów wypada bardzo korzystnie na tle innych gmin wiejskich. Jest w pełni zwodociągowany, a sieć kanalizacyjna obejmuje wszystkie obszary zwartej zabudowy (ponad połowa budynków mieszkalnych). Na terenach o rozproszonej zabudowie budowane są przydomowe oczyszczalnie ścieków. Siecią gazową objęto 72% mieszkań. Gęstość dróg o twardej nawierzchni przewyższa średnią dla województwa łódzkiego i są to na ogół drogi o bardzo dobrej jakości. W trakcie budowy jest obwodnica Kleszczowa. Gmina ma też dobrze rozwiniętą sieć przesyłu informacji. Każda rodzina ma dostęp do telefonii stacjonarnej, a około 30% rodzin – stały dostęp do Internetu.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Wydobycie surowców naturalnych. Gmina Kleszczów zawdzięcza swój awans ekonomiczny odkryciu złóż węgla brunatnego w 1960 r. Eksploatacja bogatych pokładów węgla przyczyniła się do powstania kopalni i elektrowni. Elektrownia uruchomiła swój pierwszy turbozespół w 1981 r.

W związku z możliwościami wykorzystania surowców towarzyszących węglowi brunatnemu (piasek, ły, torf) oraz odpadów przemysłowych, w późniejszym okresie na teren gminy napłynęło wiele mniejszych przedsiębiorstw. Obecność przemysłu i towarzyszących mu firm usługowych gwarantuje niski poziom bezrobocia i stały dopływ środków finansowych do budżetu gminy, które pokrywają pokaźne wydatki inwestycyjne. Gmina zaczęła czerpać korzyści z działających na jej terenie licznych przedsiębiorstw dopiero od roku 1990, tj. po reformie samorządowej. Możliwość ściągania podatków i lokalnych opłat zadecydowała o tym, że dziś Kleszczów należy do grona najbogatszych gmin w kraju.

Bardzo dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna i najtańsza w kraju energia elektryczna. Czynnikiem ten został wykorzystany do przyciągnięcia nowych inwestycji przemysłowych. Gmina wybudowała własną sieć przesyłu energii elektrycznej i powołała jej operatora. Dzięki zachowaniu własności sieci infrastrukturalnych i ich eksploatacji, gmina stworzyła nowe miejsca pracy i zwiększyła swoją wiarygodność wobec potencjalnych inwestorów.

Utworzenie stref przemysłowych i opracowanie planu rozwoju lokalnego bazującego na idei wszechstronnego rozwoju. Na gruntach o niskiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej utworzono uzbrojone w infrastrukturę strefy przemysłowe. Dzięki temu inwestycje przemysłowe mogą być lokalizowane w optymalnych miejscach, a ich uciążliwość jest ograniczana do minimum.

Samorządowe Kleszczowskie Strefy Przemysłowe utworzone w 1998 r. gwarantowały możliwość stosunkowo taniego przystosowania terenów pod działalność przemysłową. Ponadto były to gotowe tereny „pod klucz”, niewymagające skomplikowanych procedur prawno-administracyjnych i przygotowywania szczegółowych planów przestrzennego zagospodarowania.

Powołanie Fundacji Rozwoju Gminy Kleszczów. Fundacja wyspecjalizowana jest w przygotowywaniu oferty inwestycyjnej i pozyskiwaniu inwestorów, dzięki temu gmina nie jest zobligowana do realizacji inwestycji jedynie drogą przetargu. Możliwe jest szybsze i bardziej swobodne podejmowanie decyzji inwestycyjnych. Ponadto Fundacja promuje gminę i jej ofertę inwestycyjną oraz prowadzi różnorodne kursy i szkolenia dla mieszkańców.

Lokalizacja firmy Knauf – przykład przedsięwzięcia stymulującego sukces

Jednym z wielu przedsiębiorstw, które dzięki udogodnieniom stworzonym przez gminę zainwestowały na jej terenie, jest niemiecki Knauf. W Polsce firma prowadzi działalność od 1994 r. Wyspecjalizowała się w produktach powstających z przetworzenia syntetycznego gipsu, który jest produktem ubocznym procesu odsiarczania spalin elektrowni „Bełchatów”. Firma Knauf jako pierwsza w Polsce podjęła się przetwarzania tego rodzaju odpadów. Jest to jedno z kilku przedsiębiorstw zlokalizowanych na terenie gminy, których działalność jest ściśle związana z przemysłem paliwowo-energetycznym.

Lokalizacja firmy wynikała głównie z dostępności surowca. Jednak ważną rolę w wyborze miejsca inwestycji odegrały również władze gminy, które promując rozwój przemysłu zachęcały firmę do inwestycji w sąsiedztwie Elektrowni Bełchatów. Dodatkowym bodźcem był rozwój budownictwa w Polsce i wzrost popytu na materiały budowlane, w tym duże zainteresowanie płytami gipsowo-kartonowymi. W 1992 r. wykorzystano w budownictwie około 9 mln m² tych płyt, a w 2002 r. już blisko 72 mln m². Wzrost popytu na materiały „gipsopochodne” związany był początkowo z rozwojem wielkopowierzchniowych sieci handlowych. Obecnie są one powszechnie wykorzystywane w budownictwie biurowym i mieszkaniowym.

Oprócz działalności produkcyjnej, firma oferuje również szkolenia oraz doradztwo techniczne dla architektów, handlowców i przedsiębiorców budowlanych w Centrum Szkoleniowym Knauf w Kleszczowie oraz angażuje się w przedsięwzięcia dotyczące ochrony środowiska i utylizacji odpadów przemysłowych i komunalnych.

3.1.2. REWAL

Charakterystyka gminy

Gmina Rewal położona jest w woj. zachodniopomorskim, w powiecie gryfickim i jest jedną z najmniejszych jednostek administracyjnych na Pobreżu. Główną

oś komunikacyjną gminy stanowi droga wojewódzka nr 102 łącząca Międzyzdroje z Kołobrzegiem. Przez gminę przechodzi również kolejka wąskotorowa relacji Trzebiatów–Gryfice, która jest jedną z miejscowych atrakcji turystycznych.

Obszar gminy stanowi wąski pas wybrzeża o długości 20 km i średniej szerokości 2 km. Układ osadniczy tworzy siedem miejscowości: 6 kąpielisk nadmorskich o znaczeniu krajowym (Pobierowo, Pustkowo, Trzęsacz, Rewal, Niechorze, Pogorzelica) i wieś Śliwin. Trzy z nich, tj. Pobierowo, Rewal i Niechorze, liczą po około 900 mieszkańców. Pozostałe miejscowości są zdecydowanie mniejsze.

Gminę zamieszkuje około 3400 osób, a gęstość zaludnienia wynosi 82 osoby/km². Liczba ludności gminy systematycznie wzrasta i jest to wynik zarówno przyrostu naturalnego, jak i dodatniego bilansu migracyjnego. W okresie 1999–2006 liczba ludności wzrosła o około 10%. W strukturze demograficznej przeważają kobiety – wskaźnik feminizacji wynosi około 108.

Potencjał gminy to przede wszystkim walory przyrodniczo-krajobrazowe i korzystne warunki społeczno-ekonomiczne do prowadzenia działalności w zakresie różnych form turystyki i rekreacji. Dzięki temu funkcja turystyczno-rekreacyjna stanowi podstawę gospodarki gminy. Funkcjami uzupełniającymi są: rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo. Dodatkowo gmina pełni funkcję specjalną związaną z obronnością.

Poziom aktywności gospodarczej mieszkańców gminy jest wysoki. Na 1000 osób w wieku produkcyjnym przypada prawie 500 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON. Wynika z tego, że co druga osoba w wieku produkcyjnym prowadzi jakąś działalność gospodarczą¹⁷. Wyjątkowo wysoki (około 60% ogółu) jest udział podmiotów gospodarczych zaklasyfikowanych do sekcji „Hotele i restauracje”, co potwierdza dominujące znaczenie funkcji turystycznej w gospodarce gminy. Taki stan zawdzięcza Rewal swojemu nadmorskiemu położeniu¹⁸.

Wydłużony kształt gminy sprzyja przestrzennej dekoncentracji działalności gospodarczej. W jednostkach administracyjnych o bardziej regularnym kształcie na ogół wykształca się jeden ośrodek centralny, w którym skupione są obiekty usługowe i handlowe. W przypadku gminy Rewal nie ma takiego centrum,

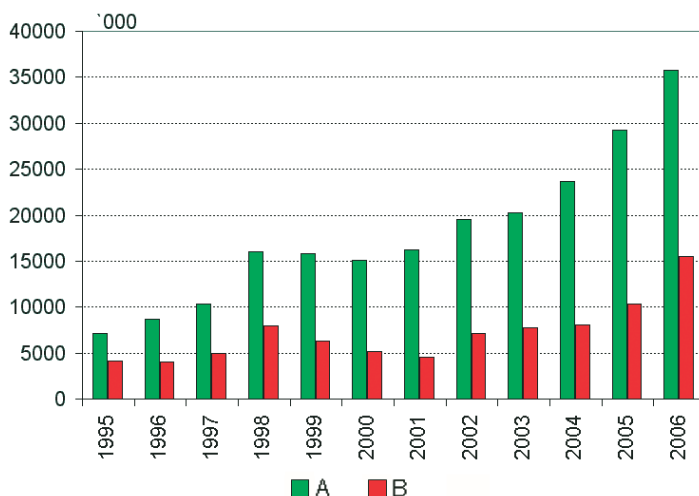
¹⁷ Z uwagi na brak wyrejestrowywania z tego systemu firm, które zaniechały swojej działalności, informacja ta może być obciążona błędem.

¹⁸ Aby wykazać istnienie wyraźnego związku pomiędzy nadmorską lokalizacją a aktywnością gospodarczą, w szczególności w zakresie turystyki, M. Bednarek (2007) przeanalizowała zależność pomiędzy długością wybrzeża w stosunku do powierzchni ogólnej gminy a liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców. Autorka przebadła 11 nadmorskich gmin wiejskich województwa zachodniopomorskiego i pomorskiego, mających dostęp do morza. Współczynnik korelacji osiągnął wartość $k = 0,91$.

a równorzędne znaczenie gospodarcze mają trzy wsie: Pobierowo, Rewal i Niechorze, skupiając ruch turystyczny w gminie.

Wyposażenie gminy w infrastrukturę społeczną jest bardzo dobre. Każdy z mieszkańców ma nie więcej niż 3 km do najbliższej przychodni lekarskiej lub przedszkola. Korzystają z nich również mieszkańcy sąsiednich gmin. Wśród badanych gmin Rewal ma najlepiej rozwiniętą infrastrukturę techniczną. Z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej korzystają już prawie wszyscy mieszkańcy gminy.

Dochody i wydatki inwestycyjne gminy w latach 1995–2006 na ogół rosły (ryc. 24). Tendencja wzrostowa była szczególnie intensywna w ostatnich czterech latach, co odzwierciedla sytuację makroekonomiczną w kraju – dobrą koniunkturę gospodarczą.

Ryc. 24. Dochody i wydatki inwestycyjne gminy Rewal w latach 1995–2006

A – dochody gminy, B – wydatki inwestycyjne gminy

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Incomes and investment expenditures of Rewal commune in the years 1995–2006

A – commune incomes, B – commune investment expenditures

Author's own elaboration based on CSO data.

W ciągu ostatnich kilku lat zainteresowanie inwestorów zewnętrznych Rewalem wyraźnie wzrosło. Szczególnie cenne są dla gminy duże inwestycje dotyczące obiektów noclegowych, o wysokim standardzie i szerokim wachlarzu dodatkowych usług. Takie przedsięwzięcia dają zatrudnienie i wydłużają sezon turystyczny prawie do całego roku. Ponadto w ich sąsiedztwie pojawia się wiele mniejszych przedsięwzięć – na przykład we wschodniej części gminy (Niechorze, Pogorzelica), w okolicy nowo wybudowanych czterech całorocznych ośrodków turystyczno-wypoczynkowych, powstały nowe sklepy, bary i kawiarnie.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Lokalizacja nad wybrzeżem morskim. Gminy mające dostęp do morza wykorzystują go jako podstawowy czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Piaszczyste wybrzeże jest bazą dla rozwoju turystyki wypoczynkowej, która stanowi popularną i najbardziej dochodową formę turystyki. Gmina Rewal ma wybitnie korzystne położenie. Długi pas wybrzeża z szerokimi plażami sprzyja rozwojowi turystyki wypoczynkowej. Prawie wszystkie wsie położone są bezpośrednio nad morzem. Z szacunków urzędu gminy, sporządzanych na podstawie zużycia wody bieżącej, wynika, że w szczytowych dniach sezonu (w okresie sobotnio-niedzielnym) na terenie gminy przebywa do 100 tys. osób.

Fot. 2. Zimowe roboty na plaży w Niechorzu (fot. M. Bednarek)
Winter works on the beach in Niechorze

Dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną. Na początku lat 1990. priorytetowym zadaniem dla lokalnych władz samorządowych był rozwój infrastruktury technicznej. Infrastruktura miała zapewnić mieszkańcom gminy i inwestorom zewnętrznym warunki do rozbudowy i modernizacji bazy turystycznej. Szybko rozbudowano sieć wodociągową, kanalizacyjną i gazową, wykorzystując przy tym zewnętrzne środki finansowania. Już pod koniec dekadę wszystkie wsie były zwodociągowane i skanalizowane. W 2002 r. aż 96% mieszkańców gminy korzystało z sieci wodociągowej, a 92% – z kanalizacji. W 2006 r. dostęp do sieci gazowej miało już 80% gospodarstw domowych. Równie korzystna sytuacja dotyczy obiektów infrastruktury społecznej, których dostępność w gminie Rewal jest powszechna.

Dbalność władz lokalnych o bezpieczeństwo publiczne. Obszary intensywnego ruchu turystycznego są szczególnie zagrożone zjawiskami patologicznymi i kryminalnymi. Aby im zapobiegać, powołano Straż Gminną, której zadania to m.in. ochrona porządku w miejscach publicznych (w tym szczególnie podczas imprez plenerowych), ochrona obiektów użyteczności publicznej itd. W 2002 r. Rewal zajął pierwsze miejsce w ogólnopolskim konkursie Bezpieczna Gmina i uzyskał nagrodę Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Zaangażowanie i aktywność społeczności lokalnej. Przejawia się to bardzo wysoką frekwencją na zebraniach z władzami lokalnymi oraz zgłaszaniem wielu cennych pomysłów i inicjatyw. W gminie funkcjonuje 5 stowarzyszeń społecznych (w tym: turystyczne, Miłośników Rybołówstwa Morskiego, Miłośników Latań Morskich).

Aktualne dokumenty planistyczne. Władze gminy przykładają dużą wagę do ładu i planowania przestrzennego. Gmina posiada aktualną strategię rozwoju, plan zagospodarowania przestrzennego i inne dokumenty dotyczące planów inwestycyjnych, ochrony środowiska, gospodarki odpadami itp. W opinii władz gminy, trwała i planowa realizacja ustalonej polityki gospodarczej i społecznej gminy jest jednym z podstawowych źródeł jej sukcesu ekonomicznego.

Sukcesja władzy. Gminą zarządza zawsze doświadczony samorządowiec, który przeszedł kolejne szczeble kariery samorządowej. Nie ma błyskawicznych karier w tutejszym samorządzie. W praktyce wygląda to tak, że wybrany na początku okresu transformacji wójt sprawował swój urząd dwie kadencje, po nim wójtem został jego zastępca, również na dwie kadencje, a w kolejnych wyborach na wójta został wybrany zastępca tego ostatniego. Dzięki takiej zasadzie działacze samorządowi stopniowo zdobywają niezbędne umiejętności i doświadczenie do późniejszego kierowania gminą.

Aktywność w pozyskiwaniu środków zewnętrznych. Władze gminy Rewal są aktywne w aplikowaniu o finansowanie przedsięwzięć gospodarczych i wytrwale w swoich dążeniach. Z racji dobrej pozycji ekonomicznej, Rewal ma mniejsze możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych niż gminy słabiej rozwinięte. Na przykład, w roku 2006 złożono w sumie 12 wniosków o dofinansowanie projektów, z czego tylko 4 zostały pozytywnie rozpatrzone. Niemniej jednak, począwszy od 1999 r. uzyskano dofinansowanie z takich źródeł jak: Phare, SAPARD, PAOW, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Program Miast Bliźniaczych UE, INTERREG IIIA, ARiMR, AWRSP, PZU, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Urząd Wojewódzki.

Wielokierunkowy rozwój turystyki i sportu. Rewal jest gminą wyspecjalizowaną w obsłudze ruchu turystycznego. Od dawna działały tu ośrodki wczasowe FWP (Fundusz Wczasów Pracowniczych). Zgodnie z nowoczesnymi trendami, odchodzi się od tradycyjnej turystyki na rzecz różnych form turystyki aktywnej i zdrowotnej. Duży nacisk położono na rozwój infrastruktury sportowej. W ciągu

kilku ostatnich lat gmina wybudowała dwie pełnowymiarowe hale sportowe, cztery boiska, kilkanaście kortów tenisowych, bieżnie i trzy „skateparki”. Były to inwestycje kosztowne, ale szybko przyniosły wymierne korzyści. Rocznie przyjeżdża do gminy około 100 drużyn reprezentujących różne dyscypliny sportowe. Uczestniczą one w zawodach sportowych oraz obozach treningowych i kondycyjnych. Imprezy sportowe odbywają się coraz częściej poza miesiącami letnimi, co wydłuża sezon turystyczny i zapewnia lokalnym przedsiębiorcom dochody przez niemal cały rok. Wśród innych atrakcji turystycznych gminy należy wymienić: turystyczną kolejkę wąskotorową (własność gminy), latarnie morskie i liczne imprezy okolicznościowe o charakterze kulturalnym.

Działania marketingowe. Skuteczny rozwój gminy wymaga działań promocyjnych. Gmina prowadzi akcje marketingowe na skalę ogólnopolską z udziałem telewizji. Do największych imprez należało powitanie lata z TVP2 (organizowane dwa razy), a także styczniowe imprezy Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. Innym wydarzeniem medialnym był koncert Gorana Bregovića. Urząd gminy wydaje profesjonalnie opracowane kolorowe foldery i mapy z adresami obiektów turystycznych. Efektem tych i im podobnych działań było większe zainteresowanie Rewalem wśród dużych inwestorów. To z kolei spowodowało wzrost cen nieruchomości: w roku 2002 średnia cena 1 m² gruntu budowlanego wynosiła około 200 zł, natomiast w 2007 r. wzrosła do 500–600 zł za 1 m². Bezpośrednio w strefie nadmorskiej ceny gruntów osiągają nawet wartości 1000–1600 zł za 1 m².

Fot. 3. Budowa nowego obiektu wypoczynkowego w gminie Rewal (fot. M. Bednarek)
New recreational facility under construction in Rewal commune

Przychylność dla inwestorów. Samorząd wprowadził instrumenty ekonomiczne mające na celu zachęcanie przedsiębiorców do realizacji inwestycji na terenie gminy. Chodzi tu przede wszystkim o zwolnienia z podatku od nieruchomości: 100% przez trzy lata dla każdego inwestora, który buduje od podstaw obiekt na działalność gospodarczą, 20% przez rok dla inwestora, który zatrudnia co najmniej 5 osób, 100% dla inwestycji rekreacyjnych, nieprzynoszących bezpośrednich zysków, takich jak kręgielnie, boiska i place zabaw.

Przedsięwzięcia turystyczne – przykłady sukcesu

Najbardziej rozpowszechnioną formą działalności gospodarczej w gminie jest wynajem pokoi gościnnych. Jednym z przykładów takiej działalności jest wybudowana w 1995 r. kwatera prywatna „Boja”. Właścicielka zainwestowała w nią własne środki oraz zaciągnęła kredyt. Obiekt ma dwadzieścia miejsc noclegowych i wyposażony jest we wszystkie niezbędne dla czasowiczów urządzenia. Pomimo to właścicielka podejmuje nowe inwestycje, których celem jest poprawa warunków zakwaterowania gości i zaspokojenie ich rosnących wymagań. Dzięki temu z roku na rok liczba czasowiczów odwiedzających „Boję” wzrasta. Nie jest to nawet uzależnione od pogody, gdyż turyści rezerwują miejsca z dużym wyprzedzeniem. Właścicielka kwatery akcentuje dużą rolę władz lokalnych w promocji gminy oraz rozbudowie infrastruktury technicznej i sportowo-rekreacyjnej. Sprawcą sukcesu gminy jest w jej opinii „dobry gospodarz”.

Właściciele obiektów noclegowych, zwłaszcza położonych w sąsiedztwie, łączą się w nieformalne grupy pomagając sobie wzajemnie w prowadzeniu rachunkowości, wymianie informacji, „przekazywaniu” turystów i usługach gastronomicznych. Ich zdaniem nie ma potrzeby tworzenia formalnych organizacji lub stowarzyszeń skupiających usługodawców. Każdy wie z doświadczenia, że współpraca i wzajemna pomoc jest w jego interesie.

Inny standard ma obiekt wypoczynkowy „Dworek Prawdzic”, który wcześniej należał do FWP. Kilkanaście lat temu został on wykupiony przez prywatnego inwestora z Reska. Właściciel dokonał gruntownej przebudowy i rozbudowy obiektu. W Dworku jest obecnie około 80 miejsc noclegowych, a ponadto w skład kompleksu turystyczno-wypoczynkowego wchodzi domki letniskowe dla 40 osób. Goście mają do dyspozycji kawiarnię, salę sportową, plac zabaw dla dzieci, wypożyczalnię rowerów, komputery z dostępem do Internetu itp. Urozmaicona oferta sprzyja wydłużaniu sezonu turystycznego i zapewnia zajęcie turystom w dni niepogody. Właściciele obiektu, podróżując po miejscowościach turystycznych świata, podpatrują różne rozwiązania i ciekawe wzorce, które starają się następnie wprowadzać u siebie.

W „Dworku Prawdzic” zatrudnionych jest na stałe 14 osób, natomiast w sezonie letnim liczba ta zwiększa się do około 20. Pracują głównie mieszkańcy sąsiednich gmin, ale zdarzają się też osoby z innych regionów kraju. Podobnie jak w przypadku kwatery „Boja”, tu również przedsiębiorcy podkreślają

ważną rolę nieformalnej współpracy pomiędzy sąsiednimi obiektami noclegowymi. Na przykład, w przypadku dużych zorganizowanych grup turystów, właściciele obiektów turystycznych łączą swoje siły i wspólnie zapewniają im miejsca noclegowe oraz zaspokajają inne potrzeby związane z pobytem wycieczkowym.

Od lat 1970. w gminie działał ośrodek wypoczynkowy Zakładów Pończoszniczych „Sandra” z Aleksandrowa Łódzkiego. Na początku lat 1990. obiekt wydzierżawiono przedsiębiorcy z Gryfic, który wcześniej działał na terenie gminy Rewal w branży gastronomicznej. W roku 1996 ośrodek został sprywatyzowany i wykupiony przez spółkę rodzinną przedsiębiorcy.

Obecnie w ramach kompleksu usługowego działa hotel, pawilony i bungalowy (łącznie dysponujące 1014 miejscami noclegowymi), kawiarnie, pub, restauracje, kilka basenów (w tym odkryty z podgrzewaną wodą, kryty solankowy, termalny, miasteczko wodne dla dzieci), liczne urządzenia odnowy biologicznej (łaźnie, sauny, solaria), urządzenia sportowe, gabinety oferujące szereg zabiegów rehabilitacyjnych (balneo-, kinezy-, fizykoterapię), relaksacyjnych i kosmetycznych. Obiekt dysponuje również zapleczem konferencyjnym i oferuje cały zakres usług związanych z obsługą konferencji. Na terenie kompleksu jest kilkanaście sklepów i punktów usługowych (kiosk, kwaciarnia, butik z odzieżą, optyk, punkt apteczny, sklep z pamiątkami). Ponadto dostępne są usługi medyczne (stomatolog, okulista).

Od chwili rozpoczęcia działalności, nowy inwestor rozwijał kontakty z biurami podróży w Polsce, w Niemczech i w Szwecji. Dzięki temu obłożenie obiektu w sezonie jest pełne, natomiast poza sezonem wynosi średnio 70%, co jest bardzo wysokim wskaźnikiem jak na typowo sezonową turystykę na polskim wybrzeżu.

Kompleks „Sandra” zatrudnia na stałe 170 osób, natomiast w sezonie letnim liczba zatrudnionych wzrasta nawet do 220 osób. Większość pracowników pochodzi z powiatu gryfickiego lub sąsiednich. Ponadto jest pewna grupa zatrudnionych z innych części kraju. Ośrodek jest jednym z nielicznych przykładów przedsięwzięć usługowo-turystycznych o tak wielkiej skali. Imponująca liczba miejsc noclegowych, bogactwo oferowanych usług i atrakcji, ciągłe udoskonalanie oferty, profesjonalizm (w tym również w zakresie działań marketingowych) decydują o powodzeniu tego przedsięwzięcia. Przynosi ono gminie Rewal wiele bezpośrednich i pośrednich korzyści.

3.1.3. TARNOWO PODGÓRNE

Charakterystyka gminy

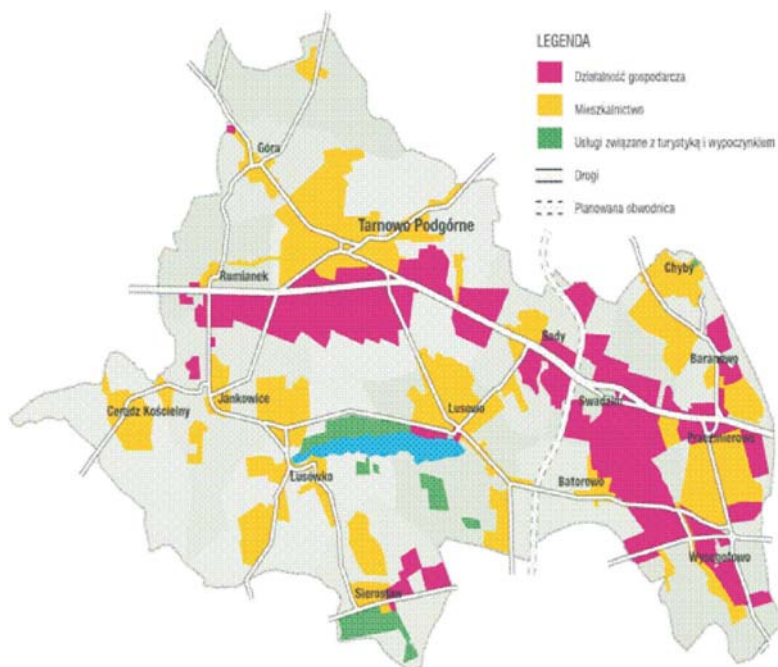
Tarnowo Podgórne leży w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania, przy szlaku komunikacyjnym Warszawa–Poznań–Berlin. Zalicza się do grona najbardziej rozwiniętych gospodarczo gmin w woj. wielkopolskim. Wyróżnia ją między

innymi bardzo wysoki wskaźnik wyposażenia w infrastrukturę techniczną, duża liczba podmiotów gospodarczych na 1 mieszkańca, wysokie dochody budżetu i niska stopa bezrobocia. Z uwagi na podmiejską lokalizację, gmina poddana jest silnej urbanizacji, dlatego do podstawowych jej funkcji gospodarczych należą: mieszkalnictwo, przemysł i usługi.

Obszar Tarnowa Podgórnego jest fragmentem wielkiej osi rozwojowej Wschód–Zachód. Według autorów planu rozwoju lokalnego gminy oś stanowi „...pasmo przyspieszonych procesów przekształceń przestrzennych, strukturalnych i cywilizacyjnych, zachodzących w wyniku podwyższonej aktywności społeczno-gospodarczej, stymulowanej procesami przenoszenia potencjałów Unii Europejskiej na wschód i rozwojem metropolii berlińskiej, której zasięg oddziaływania dociera aż do Poznania” (*Plan rozwoju...*, 2007, s. 34).

W okresie 1990–2006 liczba mieszkańców Tarnowa Podgórnego wzrosła o 5709 osób, co stanowi blisko 50% stanu wyjściowego. Wynika z tego, że średnio każdego roku przybywało 355 mieszkańców. Dynamika wzrostu liczby ludności jest silnie zróżnicowana w poszczególnych wsiach. Tylko w jednej wsi Koroszczyn, położonej peryferyjnie, liczba mieszkańców nie uległa zmianom

Ryc. 25. Formy zagospodarowania terenu w gminie Tarnowo Podgórnego
ródło: Plan Rozwoju..., 2007.

Forms of land development in Tranowo Podgórnego commune
Source: Plan Rozwoju ... (Plan of Development ...), 2007.

w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Największa dynamika wzrostu liczby mieszkańców charakteryzowała wsie w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania lub przy szlakach komunikacyjnych (Chyby, Sierosław, Sadów, Baronowo).

Gminę cechuje bardzo niski wskaźnik lesistości – zaledwie 7%. W strukturze użytkowania ziemi zdecydowanie przeważają użytki rolne, które zajmują około 75% ogólnej powierzchni jednostki. Rolnictwo miało dotychczas bardzo korzystne warunki do rozwoju, o czym decydowała dobra jakość gleb i bliskość Poznania, który jest dużym rynkiem zbytu dla produktów żywnościowych. Pomimo to funkcja rolnicza nie jest najważniejsza w gospodarce Tarnowa Podgórnego i stopniowo traci na znaczeniu, na rzecz innych funkcji gospodarczych.

Wzrost liczby pozarolniczych podmiotów gospodarczych i rozwój mieszkalnictwa powodują stopniowy ubytek powierzchni gruntów rolnych. Tereny komunikacyjne zajmują obecnie 5%, a osiedlowe – 11% powierzchni gminy. Obszary związane z działalnością gospodarczą położone są przede wszystkim wzdłuż drogi Poznań–Świecko (ryc. 25). W ich sąsiedztwie przewiduje się rozwój funkcji mieszkaniowej.

W latach 1990–2006 liczba podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy uległa podwojeniu (z 1124 do 2320). Połowę z nich stanowią przedsiębiorstwa usługowe i handlowe. Pojawiło się też wielu inwestorów reprezentujących duże i znane firmy: MAN w Sadach (fabryka autobusów), Herlitz w Baranowie (dystrybucja i produkcja artykułów papierniczo-biurowych), Union Caffè (obecnie Elite Cafe) w Sadach (palarnia kawy), Nico w Swadzimiu (sklep odzieżowy), Stolwerck (obecnie Kraft Foods Polska SA) w Jankowicach (fabryka czekolady), Imperial Tabacco Polska SA w Jankowicach (fabryka papierosów), Stihl w Sadach (fabryka narzędzi ogrodniczych), Hammer w Sadach (fabryka opakowań).

Z przeprowadzonych badań terenowych wynika, że Tarnowo Podgórne staje się ważnym rynkiem pracy, przyciągającym nawet mieszkańców Poznania. Według danych Urzędu Gminy na jej obszarze w 2007 r. było 14,5 tys. miejsc pracy. Równocześnie około 12 tys. mieszkańców było czynnych zawodowo, w tym 8,6 tys. osób pracowało na terenie gminy. Około 6 tys. osób przyjeżdżało więc tu do pracy spoza gminy.

Dynamicznie rozwija się budownictwo mieszkaniowe. Powstało kilka nowych osiedli domów jednorodzinnych. W 2005 r. gmina znalazła się na pierwszym miejscu w woj. wielkopolskim pod względem wskaźnika średniej powierzchni użytkowej mieszkania na 1 osobę – 34,9 m² (średnia wojewódzka 23,6 m²).

Gmina jest niemal w 100% zwodociagowana (wodociągu nie posiadają jedynie pojedyncze zabudowania zlokalizowane z dala od zabudowy skupionej). Ujęcia wody posiadają wystarczającą wydajność, zaspokajającą zapotrzebowanie mieszkańców na wodę pitną. Dużo gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie odprowadzania ścieków sanitarnych. Z sieci kanalizacyjnej korzysta około

Fot. 4. Nowe osiedle mieszkaniowe w Baranowie (gmina Tarnowo Podgórne) (fot. E. Kacprzyk)
New housing estate in Baranów (Tarnowo Podgórne commune)

połowa mieszkańców gminy. Ścieki z publicznej sieci kanalizacyjnych oraz części podmiotów gospodarczych kierowane są do centralnej oczyszczalni ścieków w Tarnowie Podgórny lub lokalnych oczyszczalni w Baranowie i Górze.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Reforma samorządowa. Wszyscy gospodarze gminy podkreślają, że dla jej rozwoju najważniejsze znaczenie miała reforma samorządowa z 1990 r. We wstępie do *Dziejów Tarnowa Podgórnego* ówczesny wójt W. Dzikowski stwierdził, że „...Dzięki przemianom społeczno-gospodarczym zapoczątkowanym w 1989 roku, możemy się chlubić dzisiaj mianem jednej z najgospodarniejszych i najbogatszych gmin Rzeczypospolitej” (Choniawko 1999). Obecny wójt T. Czajka również zwraca uwagę, że to właśnie reforma samorządowa umożliwiła społeczności lokalnej samodzielne zarządzanie gminą. Dzięki temu gmina osiągnęła w szybkim czasie sukces gospodarczy.

Procesy urbanizacyjne strefy podmiejskiej Poznania. Rozwój ekonomiczny gminy stymulowany jest przede wszystkim napływem ludności z Poznania i rozwojem nowego budownictwa mieszkaniowego. Ceny mieszkań w strefie podmiejskiej są niższe niż w Poznaniu. Ponadto w ostatnich kilku latach deweloperzy mieli trudności z nabywaniem gruntów położonych w obrębie miasta z powodu braku aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego. Dlatego ich uwaga zaczęła się koncentrować na terenach przewidzianych pod zabudowę mieszkaniową m.in. w gminie Tarnowo Podgórne.

Korzystna lokalizacja gminy. Do atutów gminy należą: położenie w strefie podmiejskiej Poznania i przy drodze krajowej relacji Berlin–Warszawa. Dojazd do granic Poznania zajmuje około 10 min., a do centrum miasta – 20 min. Bezpośrednie sąsiedztwo Poznania ułatwia mieszkańcom gminy dostęp do usług wyższego rzędu, specjalistycznej opieki medycznej i obiektów kulturalno-oświatowych. Ponadto obszar gminy znajduje się w strefie europejskiej osi rozwojowej Wschód–Zachód, stanowiącej pasmo przyspieszonych procesów przekształceń przestrzennych, strukturalnych i cywilizacyjnych.

Zaangażowanie mieszkańców gminy. Wszystkie osoby piastujące kolejno urząd wójta w gminie Tarnowo Podgórne podkreślały, że radykalna zmiana gospodarczego oblicza gminy nie byłaby możliwa bez współpracy z mieszkańcami. Po wprowadzeniu w życie ustawy samorządowej, mieszkańcy uświadomili sobie, jak ważną rolę mogą spełniać w rozwoju gminy i poprawy swoich warunków życia. Dzięki temu aktywnie włączyli się (również finansowo) w różne przedsięwzięcia gospodarcze, w tym m.in. w budowę sieci wodociągowej i rozbudowę sieci telefonicznej.

W 2007 r. mieszkańcy współuczestniczyli w opracowaniu *Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Tarnowo Podgórne*. W największych miejscowościach gminy odbyły się wówczas konsultacje społeczne. W ramach konsultacji przeprowadzono ankietę, której wyniki były wykorzystane do zaplanowania najważniejszych inwestycji infrastrukturalnych (sieć drogowa, przedszkola, sale gimnastyczne i baseny).

Zaangażowanie władz gminy i sprawność zarządzania. Obecny wójt gminy podkreśla, że odniesienie sukcesu przez Tarnowo Podgórne było możliwe dzięki bardzo aktywnej działalności liderów samorządowych. Ich śmiałe decyzje związane z nowymi inwestycjami oraz otwartość wobec przedsiębiorców przyniosły pozytywne efekty. Władze gminy ściśle współpracują z Tarnowskim Stowarzyszeniem Przedsiębiorców (np. przy przygotowaniu Katalogu Firm). W 1990 r. gminę odwiedzili przedstawiciele Rady Europy, którzy zapoznali się z jej sytuacją ekonomiczną i planami inwestycyjnymi. W rezultacie Tarnowo Podgórne znalazło się wśród 50 jednostek administracyjnych, w których prowadzono długoterminowe badania rynkowe. Działania takie były dużą zachętą dla inwestorów zagranicznych. Władze w szybkim tempie zaktualizowały plan zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu już w 1996 r. gmina miała szczegółowe plany obszarów aktywizacji gospodarczej.

Inwestycje komunalne i gospodarcze – stimulatory sukcesu

Na początku lat 1990. rozpoczęto prace związane z rozbudową sieci wodociągowej, przy dużym wsparciu i zaangażowaniu mieszkańców gminy. Do 2006 r. w wodociąg wyposażono 99,7% gospodarstw domowych (w 1997 r. było ich mniej niż połowa). W 2006 r. gmina Tarnowo Podgórne dysponowała siecią kanalizacji sanitarnej o długości 147,7 km, do której przyłączono niemal

2,6 tys. mieszkań. Na terenie gminy działa nowoczesne, w pełni ekologiczne, składowisko odpadów komunalnych o powierzchni 11,5 ha. Odpady są segregowane i oddawane do składowiska poprzez 80 stanowisk segregacji (szkło, tworzywa sztuczne, makulatura i odzież). W 1998 r. zakończono gazyfikację gminy. Siecią gazową objęto wszystkie miejscowości w gminie. W latach 1993–1998 intensywnie rozbudowywano sieć telefoniczną, która umożliwia też dostęp do szerokopasmowej sieci internetowej. W 2007 r. z usług TP SA (Neostrada) korzystało w gminie 2350 osób.

Wśród inwestycji w zakresie infrastruktury społecznej, największą rolę przywiązuje się do budowy i modernizacji szkół. Wybudowano szkoły w Przeźmierowie, Lutówku, Ceradzu Kościelnym i uruchomiono nową szkołę w Lusowie. W Tarnowie Podgórnym otwarto nowoczesne gimnazjum z salą gimnastyczną, a w Baranowie i Lutówku oddano do użytku nowe przedszkola.

W ostatniej dekadzie ubiegłego wieku zapoczątkowany został proces przenoszenia niektórych zakładów przemysłowych z Poznania na teren gminy i budowy nowych przedsiębiorstw produkcyjnych. W gronie pierwszych zagranicznych inwestorów znaleźli się: Herlitz, Union Cafe, Nico oraz Stolwerck. Wykształcił się swoisty mechanizm „samonapędzający” – nowych inwestorów zachęcały osiągnięcia przedsiębiorców, którzy wcześniej rozwinęli swoją produkcję na terenie gminy. Szczególnie ważne były pozytywne opinie o działaniach władz gminy w okresie przygotowania i realizacji inwestycji. Dobry klimat wokół przedsięwzięć gospodarczych kreowany przez władze samorządowe przyczynił się do napływu nowych inwestycji firmowanych przez duże koncerny: Reemtsma, MAN, Stihl, Hammer. W tym samym czasie na terenie gminy lokowały się także firmy polskie lub z udziałem kapitału polskiego: Jumbo-Tronic w Tarnowie Podgórnym (produkcja telewizorów), Millano w Przeźmierowie (fabryka czekolady), Balma w Tarnowie Podgórnym (fabryka mebli), Glutenex w Sadach (fabryka produktów bezglutenowych), Graf-Poz w Wysogotowie (drukarnia).

Ogółem w latach 1990–2006 w gminie zainwestowano ponad 400 mln dolarów, a liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą oraz liczba przedsiębiorstw systematycznie wzrastała i wynosiła w 2006 r. ponad 2300. Na nową działalność gospodarczą przeznaczono około 400 ha gruntów z pełnym wyposażeniem infrastrukturalnym.

Dochody gminy z tytułu działalności podmiotów gospodarczych umożliwiły inwestowanie w infrastrukturę techniczną i społeczną.

3.2. WIEJSKIE OBSZARY PROGRESJI

3.2.1. DŁUGOŁĘKA

Charakterystyka gminy

Długołęka jest gminą wiejską w powiecie wrocławskim, leżącą w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia przy szlaku komunikacyjnym Praga–Wrocław–Warszawa (ryc. 26). W przyszłości, zgodnie z przyjętymi planami, przez gminę przebiegać będzie obwodnica autostradowa Wrocławia. Teren gminy przecina też zelektryfikowana linia kolejowa Wrocław–Oleśnica ze stacją w Długołęce i przystankiem w Borowej Oleśnickiej.

Sieć osadniczą tworzy 41 wsi sołeckich, z których większość to małe jednostki liczące do 300 mieszkańców. Zmiany liczby ludności w poszczególnych miejscowościach mają zróżnicowaną tendencję i wynikają z lokalizacji, dostępności komunikacyjnej, dynamiki lokalnych procesów gospodarczych i nasyce-
nia infrastrukturą techniczną.

Ryc. 26. Gmina Długołęka

ródło: <http://www.gmina.dlugoleka.pl>.

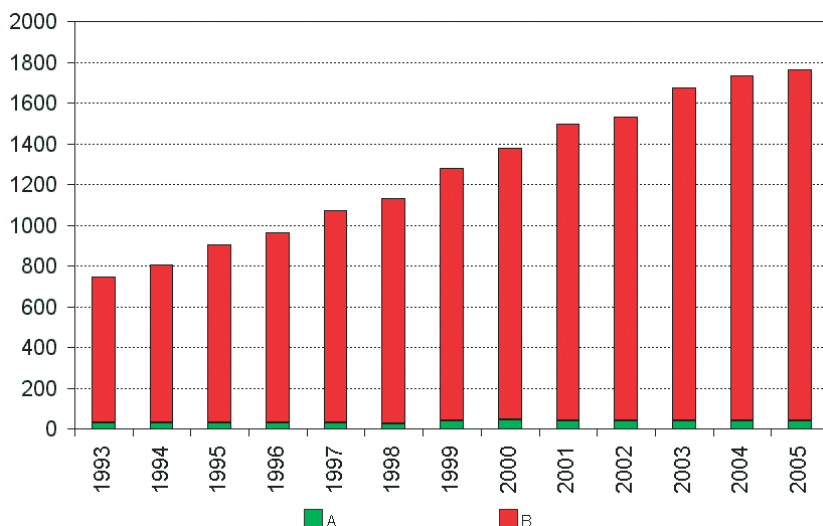
Długołęka commune

Source: <http://www.gmina.dlugoleka.pl>.

W gminie mieszka obecnie ponad 20 tys. osób. Dzięki przyrostowi naturalnemu i napływowi migracyjnemu (głównie mieszkańców Wrocławia) liczba ludności Długołęki systematycznie wzrasta. Do gminy napływają głównie osoby dobrze wykształcone (obecnie wykształcenie średnie i wyższe ma co trzeci mieszkaniec gminy), przedsiębiorcze i zamożne. Nowi mieszkańcy stawiają wysokie wymagania co do poziomu warunków życia.

Położenie gminy w sąsiedztwie dużej aglomeracji i dogodnie połączenie komunikacyjne warunkują dynamiczny rozwój funkcji pozarolniczych, wśród których najważniejszą rolę odgrywają usługi i mieszkalnictwo. W gminie zarejestrowanych jest około 1800 podmiotów gospodarczych o zróżnicowanej działalności i wielkości kapitałowej. Wśród nich jest wiele znanych polskich i zagranicznych firm (Vat-Oil, Sikkens, Centrum Renault i Toyota, Scania, Plettac, Vega-Glas, Selgros, Andel Technology, Amoco Oil, Aluzaro, Selgros Cash&Carry, Volvo Truck Bus Service, BOSCH Układy Hamulcowe). Dzięki temu gmina Długołęka jest obok Kobierzyc najdynamiczniej rozwijającą się gminą w woj. dolnośląskim (ryc. 27). W rankingu samorządów Rzeczypospolitej, Długołęka zajęła w 2007 r. 22 miejsce wśród gmin wiejskich.

Gminę charakteryzuje wysoki udział użytków rolnych, które stanowią ponad 70% ogólnej jej powierzchni. Najwięcej jest gruntów ornych (82%), na których uprawia się głównie pszenicę i buraki cukrowe. W produkcji zwierzęcej przeważa

Ryc. 27. Liczba podmiotów gospodarczych w gminie Długołęka w okresie 1993–2005

A – sektor publiczny, B – sektor prywatny

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Number of economic entities in Długołęka commune in the period 1993–2005

A – public sector, B – private sector

Author's own elaboration based on CSO data.

chów trzody chlewnej i drobiu. Osiągane efekty produkcyjne można określić jako przeciętne, co skłania do wniosku, że potencjał produkcyjny (głównie dobre warunki agroekologiczne) nie jest optymalnie wykorzystany. Jest to efekt niekorzystnej struktury agrarnej i struktury wiekowej właścicieli gospodarstw. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego wynosi około 8 ha, czyli odpowiada przeciętnej w kraju. Bardzo niewiele jest dużych gospodarstw rolnych. W strukturze wiekowej właścicieli gospodarstw rolnych przeważają osoby starsze (76% rolników ma 55 lat i więcej). Pod tym względem gmina wypada niekorzystnie na tle innych gmin wiejskich woj. dolnośląskiego. Rola rolnictwa w gospodarce gminy słabnie na korzyść bardziej progresywnych funkcji gospodarczych.

Wyposażenie gminy w podstawową infrastrukturę techniczną jest nierównomierne i wymaga kosztownych nakładów inwestycyjnych. Sieć wodociągowa jest dobrze rozwinięta, ale wymaga uporządkowania pod względem technicznym i organizacyjnym. W miesiącach letnich zdarzają się przerwy w dostawie wody. Stopień zwodociągowania wynosi około 70%. Jeśli chodzi o kanalizację sytuacja jest dużo gorsza – zaledwie 20% zużytej wody bieżącej jest odprowadzane przez sieć kanalizacyjną. Skanalizowane są częściowo tylko trzy miejscowości (Mirków, Długołęka, Kiełczów), w pozostałych wsiach ścieki gromadzone są najczęściej w osadnikach bezodpływowych.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Położenie gminy w sąsiedztwie Wrocławia. Lokalizacja gminy jest jej podstawowym atutem, stymulującym nowe przedsięwzięcia gospodarcze. Bliskość Wrocławia daje też mieszkańcom i inwestorom łatwy dostęp do dużego węzła komunikacyjnego, ośrodka administracyjnego, akademickiego, kulturalnego i handlowego.

Możliwości rekreacyjne. Dzięki licznym zabytkom i walorom przyrodniczym, gmina jest obszarem atrakcyjnym dla turystyki i rekreacji sobotnio-niedzielnej przez mieszkańców Wrocławia. Teren gminy wykorzystywany jest do turystyki pieszej, rowerowej, jeździectwa i wędkarstwa. Gmina słynie ze stadnin koni (Siedlec, Borowa) oferujących szeroką gamę usług pod fachowym okiem instruktorów jeździectwa.

Aktywność władz samorządowych i sprzyjanie przedsiębiorcom. Gmina oferuje nowym inwestorom preferencyjne stawki podatków, sprawne regulacje w zakresie własności gruntów, pomoc administracyjno-prawną i szybkie decyzje związane z uruchomieniem działalności gospodarczej.

Lokalizacja dużych przedsiębiorstw – gwarancja sukcesu

Największym przedsięwzięciem na terenie gminy była budowa zakładu Bosch w Mirkowie, co było związane z wcześniej działającą filią Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego wybudowaną w 1965 r. w Twardogórze.

Fabryka Bosch powstała w 2002 r., a prace związane z rozruchem produkcji ukończono w następnym roku. Znaczenie firmy dla gminy jest istotne przede wszystkim ze względu na zatrudnienie dużej liczby osób. Ponadto firma podejmuje działania związane z rozwojem społecznym Długołęki. Z jej inicjatywy działa Fundacja na Rzecz Dzieci, która wspiera wiele lokalnych działań dla najmłodszych mieszkańców gminy. Firma pomaga też przy organizacji różnych akcji społecznych i kulturalnych, organizuje zwiedzanie zakładu dla delegacji przyjeżdżających z miast partnerskich Długołęki – Velen (Niemcy), Locorotondo (Włochy), Sarny (Ukraina).

Drugim przykładem inwestycji stymulującej sukces gospodarczy jest lokalizacja przedsiębiorstwa Selgros Cash&Carry reprezentującego handel wielkopowierzchniowy. Zdaniem władz lokalnych firma włącza się w szereg inicjatyw społecznych (wspiera finansowo szkoły, Dom Kultury i biblioteki) oraz dofinansowuje akcje społeczne Urzędu Gminy.

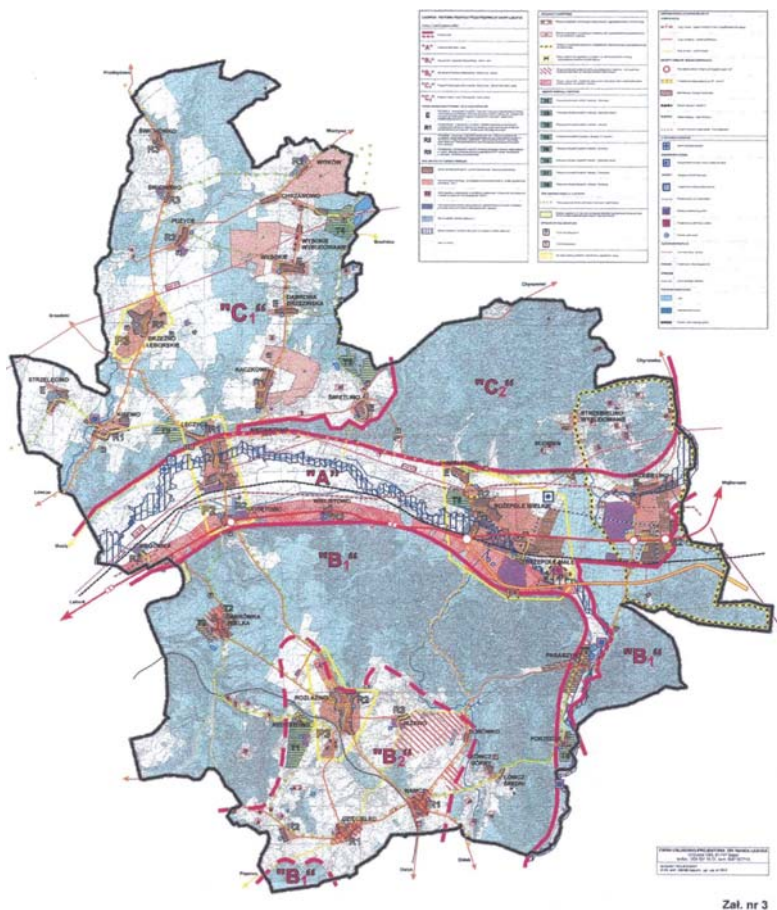
3.2.2. ŁĘCZYCE

Charakterystyka gminy

Gmina Łęczyce położona jest na Pojezierzu Kaszubskim w środkowo-zachodniej części powiatu wejherowskiego. Oś komunikacyjną gminy tworzą biegnące równolegle z zachodu na wschód droga krajowa nr 6, łącząca Gdańsk ze Szczecinem i linia kolejowa Łęgowo-Gdańsk (ryc. 28). Gmina połączona jest z Trójmiastem za pomocą Szybkiej Kolei Miejskiej.

W sieci osadniczej składającej się z 31 miejscowości, brak jest jednostki wiodącej. Największe i najintensywniej rozwijające się wsie (Strzebielino, Bożepole oraz Łęczyce) położone są wzdłuż drogi krajowej i linii kolejowej. Centrum administracyjne – wieś Łęczyce, jest trzecią co do wielkości osadą gminy (po Strzebielinie i Bożopolu). Każda z wymienionych wsi ma ponad 1000 mieszkańców. Łącznie z dwiema średniej wielkości wsiami – Brzeźno Lęborskie i Rozłazino (powyżej 500 mieszkańców) – skupiają 75% mieszkańców gminy.

Gminy Łęczyce ma bardzo korzystną strukturę demograficzną. W ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba ludności wzrosła tam o ponad 7% i w 2006 r. wyniosła 11 177 osób. Wzrost ten wynikał przede wszystkim z przyrostu naturalnego. Pojezierze Kaszubskie wyróżnia się na tle kraju stałym przyrostem naturalnym, charakterystycznym dla całego okresu powojennego. Korzystną cechą jest duży udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (28%) i stosunkowo duży udział ludności w wieku produkcyjnym (62%). Pod tym względem gmina wyróżnia się na tle innych jednostek woj. pomorskiego (udział osób w wieku przedprodukcyjnym jest wyższy o ponad 7% w stosunku do udziału osób w wieku przedprodukcyjnym całego woj. pomorskiego).

Ryc. 28. Fragment planu zagospodarowania przestrzennego gminy Łęczyce
 źródło: Studium uwarunkowań ..., 2004–2005.

*A part of the plan of spatial development in Łęczyce commune
 Source: Studium uwarunkowań ... (Study of factors ...), 2004–2005.*

Gospodarka ma charakter wielofunkcyjny, z przewagą rolnictwa i leśnictwa. Bardzo dynamicznie rozwijają się też usługi budowlane i transportowe. Zróżnicowana rzeźba terenu, duże powierzchnie leśne i ciekawe elementy kultury materialnej przyciągają turystów. Infrastruktura turystyczna jest jednak słabo rozwinięta, toteż turystyka nie ma w gminie dużego znaczenia.

W strukturze użytkowania ziemi przeważają tereny leśne zajmujące 53% powierzchni jednostki i użytki rolne – około 40%. Inne kategorie użytków skupiają się głównie w środkowej części gminy, wzdłuż trasy krajowej nr 6. Są to tereny dobrze zainwestowane, gdzie widoczny jest rozwój zabudowy mieszkaniowej i usługowej.

Fot. 5. Tablica informacyjna gminy Łęczyce potwierdzająca znaczenie usług budowlanych (fot. K. Czapiewski)

Bulletin board in Łęczyce commune attesting to the importance of construction services

Pomimo niskiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (słabe jakościowo gleby i krótki okres wegetacyjny) rolnictwo jest wiodącą funkcją gospodarczą w gminie. Na jej terenie działa około 500 gospodarstw rolnych o przeciętnej powierzchni 14 ha użytków rolnych. Na tle innych regionów kraju są to gospodarstwa duże. Miały one możliwość powiększania swojego majątku gruntami po byłych gospodarstwach państwowych.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Korzystne położenie geograficzne. Gmina leży około 45 km od Gdyni i przebiega przez nią ważny szlak komunikacyjny. Położenie gminy wpływa na jej atrakcyjność inwestycyjną. Ponadto, sąsiedztwo dużych rynków pracy (Trójmiasto, Słupsk, Wejherowo) łagodzi problem bezrobocia.

Zrównoważona struktura osadnicza gminy. W gminie jest kilka większych miejscowości, co umożliwia w każdej z nich rozwój funkcji handlowych i usługowych. Koncentracja osadnictwa wokół kilku dużych wsi ułatwia budowę infrastruktury technicznej i rozwiązuje problem organizacji transportu zbiorowego dla młodzieży szkolnej oraz osób dojeżdżających do pracy.

Struktura demograficzna. Znaczne są zasoby siły roboczej, co jest konsekwencją relatywnej młodości społeczeństwa.

Presja inwestorów budowlanych. Miejscowości Strzebielino i Bożepole położone przy drodze krajowej nr 6, około 40 km od Gdyni, charakteryzuje duży ruch budowlany.

Aktywność społeczno-ekonomiczna władz lokalnych i mieszkańców gminy. Władze lokalne, dostrzegając pojawiające się możliwości rozwoju, podejmują szereg działań mających na celu jak najlepsze wykorzystanie zasobów gminy. Mieszkańcy gminy wykazują dużą przedsiębiorczość.

Prawie wszystkie prywatne przedsiębiorstwa zatrudniają mniej niż 5 osób. Brak dużego zakładu pracy zmusza mieszkańców do kreatywności i przedsiębiorczości. Małe zakłady pracy cechuje znaczna różnorodność, dzięki czemu gospodarka gminy nie jest uzależniona od koniunktury w jakiejś konkretnej branży.

Wielofunkcyjny charakter gminy. Największe znaczenie gospodarcze ma rolnictwo i leśnictwo. Dostatecznie wysoka przeciętna powierzchnia gospodarstw rolnych niejako rekompensuje niskie wartości wskaźnika rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Z kolei duża powierzchnia lasów stymuluje rozwój przedsiębiorstw przetwarzających drewno. Intensywnie rozwija się funkcja mieszkaniowa, a walory krajobrazowo-kulturowe gminy wzmacniają możliwości rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej o niewielkim dotychczas znaczeniu.

Sukces jako wynik trwałego i zrównoważonego rozwoju

Gmina Łęczyce jest przykładem obszaru, który nie ma szczególnych walorów lokalizacyjnych (do Trójmiasta jest 40 km) ani gospodarczych. Na jej terenie nie ma dużych przedsiębiorstw ani szczególnych uwarunkowań do rozwoju działalności gospodarczej. Dlatego trudno o konkretny przykład sukcesu gospodarczego lub czynnika, który ten sukces stymuluje, niemniej gmina wyróżnia się na tle innych gmin wiejskich trwałym i zrównoważonym rozwojem ekonomicznym.

Awans ekonomiczny i społeczny gminy jest wynikiem szeregu wzajemnie powiązanych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. Harmonijnie rozwijają się funkcje rolnicze, usługowe, leśne i mieszkaniowe. Sukces tkwi też w zaangażowaniu potencjału własnego gminy do optymalnego wykorzystania zewnętrznych szans rozwoju. Stopniowo poprawia się stan wyposażenia w infrastrukturę techniczną, wzmacniają się funkcje usługowe i mieszkaniowe, wzrasta poziom przedsiębiorczości mieszkańców.

Gmina nie osiągnie tak spektakularnego sukcesu jak Kleszczów, Rewal lub Tarnowo Podgórne, ale dzięki trwałemu i wielokierunkowemu rozwojowi może być zaliczana do obszarów awansu ekonomicznego i stanowić przykład dla podobnych do niej gmin.

3.2.3. CZERWONAK

Charakterystyka gminy

Gmina Czerwonak jest gminą wiejską w powiecie poznańskim, położoną w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania (ryc. 29). Przez gminę przebiega droga wojewódzka Poznań–Wągrowiec i jednotorowa linia kolejowa Poznań–Bydgoszcz z czterema stacjami: Karolin, Czerwonak, Owińska i Bolechowo.

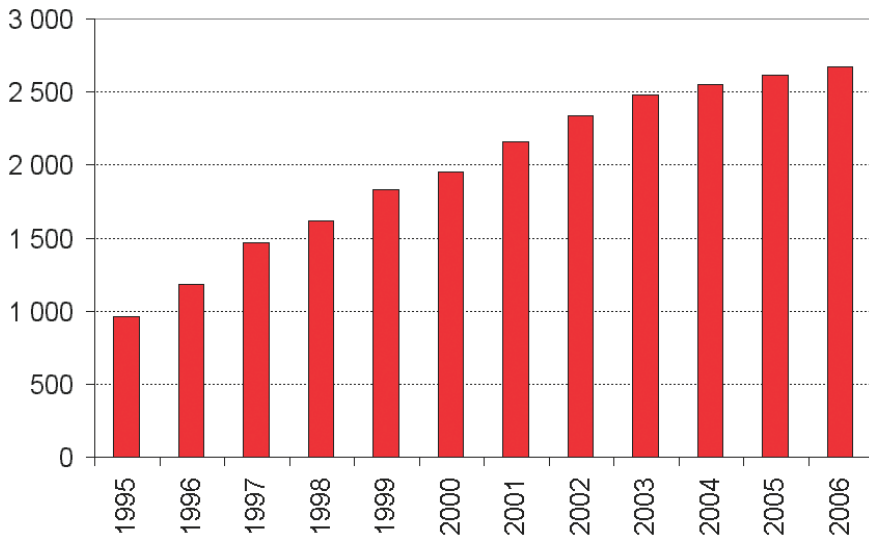
Położenie gminy w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania determinuje jej silne powiązania z miastem. Znajdują one wyraz przede wszystkim w rozwoju funkcji mieszkaniowej i napływie ludności. Bardzo istotnym walorem gminy jest środowisko przyrodnicze. Na jego atrakcyjność składa się urozmaicona rzeźba terenu i duża lesistość. Około 40% powierzchni gminy objęte jest przez Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka.

Gminę wyróżnia bardzo duża gęstość zaludnienia: 290,7 osób/km² – wynik zapoczątkowanego w połowie lat 1970. rozwoju osiedli mieszkaniowych (z budynkami wielorodzinnymi), stanowiących zaplecze sypialniane Poznania. Od początku lat 1990. preferowany jest rozwój budownictwa jednorodzinne. Dodatni bilans ruchu naturalnego i napływ ludności odbija się korzystnie na strukturze wieku ludności. Osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowią 21% ogółu mieszkańców gminy, w wieku produkcyjnym jest 70%, a tylko 9% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

W strukturze użytkowania ziemi równorzędne miejsce zajmują użytki rolne (43%) i tereny leśne wraz z zadrzewieniami (41%). Stopień zalesienia zdecydowanie przewyższa średnią dla woj. wielkopolskiego (25%). W ostatnich kilkunastu latach nastąpił niewielki ubytek powierzchni gruntów użytkowanych przez rolnictwo na rzecz obszarów leśnych i terenów osiedlowych.

Do niedawna Czerwonak była najbardziej uprzemysłowioną gminą wiejską w powiecie poznańskim. Zakłady przemysłowe koncentrujące się nad Wartą generowały duże zanieczyszczenie środowiska. Planowano też przyłączenie gminy do Poznania i budowę dużych osiedli mieszkaniowych. Po reformie samorządowej zmieniono jednak charakter funkcjonalny gminy, z przemysłowo-rolniczego na mieszkaniowo-rekreacyjny, dlatego władze samorządowe preferują obecnie selektywne pozyskiwanie podmiotów gospodarczych. Chodzi między innymi o ograniczenie rozwoju uciążliwego dla środowiska przemysłu i skierowanie większej uwagi na drobne przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe.

W 2006 r. w gminie zarejestrowanych było 2671 podmiotów gospodarczych, czyli prawie trzykrotnie więcej niż w 1995 r. (ryc. 29). Głównymi kierunkami działalności gospodarczej są handel i usługi, stosunkowo dużo jest też firm budowlanych. Najważniejszym i największym podmiotem gospodarczym gminy jest produkująca autobusy firma Solaris Bus & Coach. Z innych dużych podmiotów należy wymienić: przedsiębiorstwo HAWLE posiadające w Kozi-

Ryc. 29. Liczba podmiotów gospodarczych w gminie Czerwonak w latach 1995–2006
Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

*Number of economic entities in Czerwonak commune in the years 1995–2006
Author's own elaboration based on CSO data.*

Fot. 6. Nowe budownictwo mieszkaniowe w gminie Czerwonak
ródło: materiały gminy Czerwonak.

*New housing construction in Czerwonak commune
Source: Czerwonak commune materials.*

głowach fabrykę armatury wodnej i Zakłady Drobiarskie w Koziegłowach zatrudniające ponad 1000 osób.

Rola rolnictwa w gospodarce gminy maleje. Obecnie działa tu około 380 gospodarstw rolnych, ale większość z nich ma powierzchnię nie przekraczającą 5 ha. Gleby są tu słabe, dlatego gmina została włączona do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Czerwonak należy do gmin wiejskich o bardzo wysokim standardzie życia. Według raportu czasopisma *Wspólnota*, zajmuje pod tym względem siódme miejsce w Polsce. Jest to wynik dobrze rozwiniętej infrastruktury technicznej i społecznej, sprawnej komunikacji i czystego środowiska przyrodniczego. Z sieci wodociągowej korzysta ponad 90% mieszkańców gminy, stosunkowo dobrze rozwinięta jest też sieć kanalizacyjna.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Zmiana struktury funkcjonalnej gminy. Po reformie samorządowej lokalne władze zdecydowały o zmianie struktury funkcjonalnej gminy z rolniczo-przemysłowej na mieszkaniowo-rekreacyjną. Dzięki temu do gminy napłynął większy strumień inwestorów budowlanych i wzrosła liczba małych podmiotów gospodarczych reprezentujących różne sektory gospodarki.

Aktualne dokumenty planistyczne. Opracowanie i uchwalenie aktualnych dokumentów planistycznych ma wpływ na kształtowanie ładu przestrzennego w gminie. Gmina posiada: Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, Strategię Rozwoju na lata 2002–2011, Plan Rozwoju Lokalnego oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania.

Położenie w sąsiedztwie Poznania. Jest to największy atut gminy. Korzystna lokalizacja stymuluje rozwój funkcji mieszkaniowej i rekreacyjnej oraz napływ nowych inwestycji.

Walory środowiska przyrodniczego. Walory przyrodnicze są dla mieszkańców Poznania zachętą do sobotnio-niedzielnego wypoczynku. Istniejący Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka wprowadza jednak pewne ograniczenia inwestycyjne, które wynikają z przepisów ochronnych. Stwarzać to może sytuacje konfliktowe pomiędzy funkcjami usługowymi i mieszkalnymi a funkcją rekreacyjną.

Aktywna gospodarka gruntami. Władze samorządowe racjonalnie gospodarują majątkiem gminy, między innymi gruntami. Gmina Czerwonak jest właścicielem 600 ha gruntów i systematycznie nabywa je tam, gdzie tylko jest to możliwe. Po uzbrojeniu w elementy infrastruktury technicznej, gmina oferuje te grunty inwestorom, po odpowiednio wyższej cenie.

Dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną. Gmina jest w pełni zwodociągowana, w znacznym stopniu skanalizowana i zgazyfikowana, dysponuje własnym składowiskiem odpadów komunalnych, własną komunikacją autobusową i modernizowaną obecnie linią kolejową.

Przewidywana budowa obwodnicy Poznania. W północnej części gminy, w bezpośrednim sąsiedztwie projektowanej obwodnicy Poznania, wyznaczono ponad 200 hektarowy obszar pod inwestycje gospodarcze (gmina jest właścicielem 60 ha gruntów). Obwodnica zwiększy atrakcyjność gruntów, które już dziś są uznawane przez władze lokalne za największy kapitał gminy. Przewiduje się, że na wyznaczonych terenach zlokalizowane będą zakłady kooperujące z firmą Solaris Bus & Coach oraz podmioty z branży elektronicznej.

Aktywność mieszkańców. W ostatnich latach powstało szereg stowarzyszeń, związków i fundacji społecznych. W gminie odbywają się liczne imprezy organizowane z inicjatywy mieszkańców. Czerwonackie Towarzystwo Budownictwa Społecznego wybudowało 230 mieszkań socjalnych, a do połowy 2008 r. przewiduje się wybudowanie kolejnych 195 lokali mieszkalnych.

Lokalizacja firmy Solaris Bus & Coach – przykład przedsięwzięcia stymulującego sukces

Najważniejszym podmiotem gospodarczym w gminie jest firma Solaris Bus & Coach. O jej lokalizacji zdecydowały dwa fakty. Firma miała podpisany kontrakt na budowę autobusów dla miasta Poznania i poszukiwała korzystnej lokalizacji dla zakładów wytwórczych, natomiast gmina Czerwonak dysponowała uzbrojonym terenem i poszukiwała inwestora. Korzystne położenie, właściwe wyposażenie infrastrukturalne i unormowane sprawy własnościowe ułatwiły lokalizację inwestycji. Dziś firma Solaris Bus & Coach zapewnia miejsca pracy dla wielu mieszkańców gminy, zasila budżet gminy i stymuluje rozwój podmiotów kooperujących, których część działa na terenie gminy.

3.3. OBSZARY KONKURENCYJNEGO ROLNICTWA

3.3.1. BRODNICA

Charakterystyka gminy

Gmina Brodnica położona jest 35 km na południe od Poznania, w środkowej części woj. wielkopolskiego, w powiecie śremskim. Sieć osadniczą gminy tworzy 25 równomiernie rozmieszczonych miejscowości, wśród których 14 to wsie sołeckie. Liczba mieszkańców w poszczególnych miejscowościach jest zróżnicowana i wahała się w 2006 r. od 10 osób w Bogaczowie do 1076 osób w Manieczkach.

Liczba ludności w ciągu kilku ostatnich lat utrzymywała się na podobnym poziomie, ze słabą tendencją spadkową. Od połowy lat 90. ubiegłego wieku gminę cechuje dodatni przyrost naturalny, ale ujemne saldo migracji. Obecnie w strukturze wiekowej ludności około 64% to osoby w wieku produkcyjnym, 24% – przedprodukcyjnym i 12% – poprodukcyjnym.

Sieć dróg przebiegających przez teren gminy zapewnia połączenia z sąsiednimi gminami. Wśród nich główne znaczenie ma droga Mosina–Brodnica–Grabianowo, która dzięki połączeniu z drogą wojewódzką nr 43, zapewnia dogodny dojazd do Poznania. Ten układ komunikacyjny uzupełnia stosunkowo gęsta sieć dróg gminnych o zróżnicowanej nawierzchni. Przez teren gminy przebiega jednotorowa linia kolejowa Śrem–Czempiń, na której rzadko odbywają się przewozy towarowe.

W strukturze użytkowania ziemi przeważają użytki rolne, które zajmują ponad 71% powierzchni gminy. Lasy, prawie wyłącznie państwowe, zajmują co czwarty hektar i koncentrują się w północno-wschodnim krańcu gminy, gdzie zlokalizowana jest część Rogalińskiego Parku Krajobrazowego.

Wśród użytków rolnych zdecydowaną większość stanowią grunty orne (83% w 2006 r.). Struktura użytków rolnych jest stabilna. Blisko połowa ich powierzchni należy do Skarbu Państwa, natomiast 42% zajmują indywidualne gospodarstwa rolne.

Rolnictwo jest najważniejszą funkcją gospodarczą Brodnicy uzupełnianą przez turystykę i rekreację. Do końca lat 1980. dominującym sektorem produkcyjnym było rolnictwo państwowe. Na tych terenach działał, znany nie tylko w Wielkopolsce, Kombinat PGR Manieczki. Po upadku PGR-u jego grunty i zabudowania przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa (od 2004 r. Agencja Nieruchomości Rolnych), powierzając je w formie wieloletniej dzierżawy spółce pracowniczej Kombinat Rolno-Przemysłowy Manieczki spółka z o.o., której obecnie głównym udziałowcem jest firma Mróz SA.

Na terenie gminy w 2005 r. znajdowały się 162 gospodarstwa indywidualne o średniej powierzchni użytków rolnych 17,3 ha. Większość z nich prowadzi wyłącznie działalność rolniczą, natomiast 18% łączy rolnictwo z działalnością pozarolniczą. Najwięcej jest gospodarstw o produkcji mieszanej. W produkcji roślinnej najważniejszą rolę odgrywają zboża (pszenica i pszenżyto), rośliny pastewne, buraki cukrowe i rzepak, natomiast w produkcji zwierzęcej przeważa chów bydła mlecznego uzupełniany chowem trzody chlewnej.

W 2005 r. na terenie gminy działało 290 podmiotów gospodarczych, w zdecydowanej większości (94%) stanowiących własność prywatną. Wśród nich najliczniej reprezentowane były placówki handlowe oraz zakłady świadczące usługi naprawcze, a w dalszej kolejności zakłady budowlane i firmy zajmujące się obsługą nieruchomości. Do największych podmiotów gospodarczych należą: Kombinat Rolno-Przemysłowy Manieczki (produkcja roślinna i zwierzęca), Gallus (zakład jajczarsko-drobiarski w Manieczkach), Trans-Pak w Żabnie (pakowanie i sprzedaż hurtowa przypraw ziołowych), Stacja Hodowlano-Nasienna w Iłowcu, BU Meble (zakład produkcji mebli biurowych w Manieczkach), Irvin Tod (zakład dystrybucji narzędzi w Manieczkach), Przedsiębiorstwo Drogowo-Mostowe Dromost w Żabnie oraz TOURIST BUS w Żabnie (przewozy krajowe).

Fot. 7. Kryta ujeżdżalnia w Centrum Hippiki w Jaszkanie (fot. A. Kołodziejczak)
Indoor riding arena in the Center for Horse Riding in Jaszkanie

Brodnica ma stosunkowo niski współczynnik bezrobocia (około 8% 2005 r.). Według opinii wójta, w gminie nie brakuje miejsc pracy. W firmach Irwin i Bejom znajdują pracę ludzie wykształceni z dobrą znajomością języka angielskiego. Powstają nowe miejsca pracy w okolicach Grzybna, gdzie buduje się duże obiekty przeznaczone na chów około miliona indyków.

Gmina ma walory do uprawiania turystyki i rekreacji. Największym zainteresowaniem cieszy się Centrum Hippiki Antoniego Chłapowskiego w Jaszkanie. Oprócz Centrum Hippiki, bazę noclegową dla turystów stanowi odremontowany pałac w Brodnicy z hotelem, restauracją i klubem.

Wyposażenie gminy w infrastrukturę techniczną jest dość zróżnicowane. Z sieci wodociągowej korzysta większość mieszkańców wsi, natomiast pod względem infrastruktury ściekowej sytuacja jest niekorzystna. Z sieci kanalizacyjnej korzystają mieszkańcy Brodnicy, Manieczek, Chaław, Iłowca, Grabinowa oraz w niewielkim stopniu Jaszkanie – w sumie około połowa mieszkańców gminy. Gaz z sieci doprowadzonej z miasta Śrem posiadają tylko gospodarstwa domowe w Manieczkach. W ramach umowy odpady komunalne z gminy są składowane na wysypiskach sąsiednich gmin Śrem i Czempin.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego (ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa)

Aktywność społeczności i władz lokalnych. Brodnica jest przede wszystkim gminą rolniczą. Duża część mieszkańców gminy pracowała wcześniej w PGR.

Szacunek ludzi dla ziemi i pracy zapobiegł rozproszeniu majątku po byłym gospodarstwie państwowym Manieczki. Działalność spółki pracowniczej (Kombinatu Rolno-Przemysłowego Manieczki), a przede wszystkim wykupienie udziałów przez firmę Mróz SA., doprowadziły do modernizacji gospodarstwa i wzrostu produkcji rolnej. W tym przypadku – oprócz aktywizacji społecznej – nastąpił niezbędny do utrzymania produkcji rolnej i jej rozwoju dopływ kapitału i przeznaczenie zysków z produkcji na dalsze inwestycje. Bardzo istotną rolę w okresie przekształceń własnościowych odgrywali pracownicy PGR i władze samorządowe. Ich współpraca i trafne decyzje doprowadziły do rozwoju byłego kombinatu w nowej formie własnościowej.

Walory turystyczne. O wzroście atrakcyjności turystycznej gminy zdecydowało przede wszystkim uruchomienie Centrum Hippiki Antoniego Chłapowskiego w Jaszkanie. Kompleks sportowy powstał w odremontowanym dworze i obejmuje około 200 ha gruntów. W skład kompleksu wchodzi: 3 kryte ujeżdżalnie, parkur, czworoboki, tor crossowy, a także stajnie gościnne, klinika weterynaryjna i sklep ze sprzętem jeździeckim i podkuwniczym. Oprócz jazdy konnej centrum oferuje wiele innych atrakcji, włącznie z usługami hotelowymi. Okolice Jaszkania stały się miejscem wypoczynku i rekreacji dla jeźdźców, rowerzystów, wędkarzy i amatorów sportów motorowodnych.

Ponadto gmina sprzedała większość obiektów dworskich, które były na ogół zniszczone. Część z nich zostało odremontowanych, a we wnętrzach urządzono hotele, sale bankietowe, konferencyjne i restauracje (Brodnica, Dwór Niedźwiedzia w Chaławach).

Działalność w stowarzyszeniach gospodarczych. Gmina należy do Unii Gospodarczej Regionu Śremskiego (UGRS), której głównym celem jest integracja działań i koncentrowanie środków na rzecz dalszego rozwoju regionu i tworzenia nowych miejsc pracy. W ramach tych działań stworzono m.in. Strategię Rozwoju Turystyki, w której dla gminy Brodnica przewidziano rozwój takich form czynnej turystyki jak: kolarstwo, jazda konna i wędkarstwo. Promocja gminy odbywa się głównie przez wydawnictwa i działalność reklamową i marketingową UGRS.

Aktywni przedsiębiorcy. W gminie aktywni są drobni przedsiębiorcy, którzy skorzystali ze środków SAPARD i wykonali 4 projekty dotyczące drobnej wytwórczości, usług turystycznych i magazynowania. Całkowity koszt realizacji tych projektów wyniósł 1,35 mln zł, z czego ze środków SAPARD pokryto 40% wydatków.

Oferta inwestycyjna. Gmina stawia na rozwój drobnej przedsiębiorczości i usług. Stąd też w ofercie inwestycyjnej pojawiły się tereny przeznaczone na budowę baz magazynowych, transportowych i zakładów przemysłowych nieuciążliwych dla środowiska przyrodniczego. Tereny pod inwestycje przewidziano w trzech miejscowościach: Brodnica (4,5 ha), Żabno (3,5 ha) i Manieczki (5 ha).

Właściwe przekształcenia własnościowe majątku po byłym PGR jako czynnik sukcesu gospodarczego

Gmina Brodnica obejmuje znaczną część obszaru dawnego Kombinat PGR Manieczki (wsie: Manieczki, Grzybno, Ogieniewo, Szoldry, Grabianowo, Chaławy, Brodnica, Przylepki). Na przełomie lat 1970. i 1980. w Kombinacie pracowało około 1000 osób. Na bazie dawnego kombinatu działa obecnie spółka Mróz, kontrolowana przez Wojciecha Mroza – największego producenta rolnego w Wielkopolsce. Na terenie gminy Brodnica przedsiębiorstwo zatrudnia około 120 osób.

PGR w Manieczkach rozwiązano w 1992 r. i na jego miejscu powstała spółka pracownicza, która działała do 1993 r. Następnie majątek po byłym PGR został wydzierżawiony i na jego miejscu powstał Kombinat Rolno-Przemysłowy Manieczki spółka z.o.o., której głównym udziałowcem była firma Farmex z Warszawy. Po początkowym sukcesie, przedsiębiorstwo zaczęło przynosić straty. W 1999 r. ograniczono powierzchnię upraw, zmniejszono pogłowie zwierząt (zlikwidowano stado trzody chlewnej), skoncentrowano się na produkcji roślinnej oraz podjęto systematyczną wyprzedaż maszyn i innych urządzeń.

Wobec zbliżającego się upadku przedsiębiorstwa, jego pracownicy zwrócili się do Wojciecha Mroza z propozycją wykupienia przez niego udziałów spółki i podjęcia próby jej odbudowy. W 2003 r. firma Mróz przejęła 99% udziałów spółki Kombinat Rolno-Przemysłowy Manieczki. Spłacono długi, zakupiono nowe urządzenia, wyremontowano budynki gospodarskie i odbudowano stado trzody chlewnej (Piotrów i Przylepki).

W produkcji zwierzęcej pierwszoplanową rolę odgrywa obecnie chów bydła mlecznego. Kombinat utrzymuje stada liczące po około 300 sztuk w miejscowościach Manieczki, Szoldry i Chaławy. Temu kierunkowi produkcji podporządkowano produkcję roślinną, w której przeważa uprawa roślin paszowych (głównie kukurydzy i pszenżyta).

W efekcie tych zmian spółka osiąga dobre wyniki finansowe. Planowana jest dalsza modernizacja gospodarstw oraz wykup około 300 ha gruntów od Agencji Nieruchomości Rolnych. Poprawiła się sytuacja pracowników przedsiębiorstwa i podniósł się standard warunków socjalnych.

Po likwidacji Kombinatu PGR Manieczki, oprócz firmy Mróz, na terenie gminy Brodnica pojawiły się też inne przedsiębiorstwa użytkujące majątek byłego gospodarstwa rolnego. Są to: Gallus, Ekofarm, Sunset Suits, BU Meble.

3.3.2. GRUDUSK

Charakterystyka gminy

Gmina Grudusk leży w północnej części powiatu ciechanowskiego w woj. mazowieckim. Tworzą ją 24 sołectwa. Największym i centralnym ośrodkiem gminy jest miejscowość Grudusk, która pełni również funkcję lokalnego węzła

komunikacyjnego (ryc. 31). W Grudusku krzyżują się drogi Mława–Białystok (nr 544) i Chorzele–Ciechanów (nr 616).

Wśród gmin powiatu ciechanowskiego Grudusk ma najmniejszą liczbę mieszkańców (w 2005 r. – 3950 osób) i najmniejszą gęstość zaludnienia. W sieci osadniczej przeważają małe osady liczące do 200 mieszkańców. Wśród nich wyróżnia się ośrodek centralny – Grudusk z 1429 mieszkańcami.

Liczba ludności gminy jest dość stabilna, chociaż w ostatnich kilku latach zanotowano niewielki jej ubytek, wynikający zarówno z ruchu migracyjnego jak i ubytku naturalnego. Od 2002 r. bilans ruchu naturalnego ma wartość ujemną.

Ryc. 30. Mapa gminy Grudusk
ródło: <http://www.grudusk.com>.

Map of Grudusk commune

Source: <http://www.grudusk.com>.

Było to przede wszystkim konsekwencją odpływu migracyjnego ludności młodej, wśród której przeważały kobiety. Towarzyszyła temu zmiana struktury płci, tj. wzrósł nieznacznie udział mężczyzn, przekraczając połowę liczby mieszkańców gminy.

Strukturę wiekową ludności gminy charakteryzuje wysoki udział ludności w wieku zarówno przed-, jak i poprodukcyjnym. Stosunkowo niski w porównaniu z całym powiatem ciechanowskim był natomiast udział ludności w wieku produkcyjnym (w 2005 r. wynosił 59,5%, a w powiecie 63%).

Na tle gmin sąsiednich Grudusk wyróżnia się korzystnie pod względem poziomu wykształcenia ludności. W 2002 r. udział ludności z wykształceniem ponadpodstawowym (55,7%) był najwyższy wśród gmin wiejskich powiatu. Wykształcenie wyższe posiadało prawie 4% ludności, średnie – 23%, a zasadnicze zawodowe – 29%. Gminę charakteryzuje też stosunkowo dobre wykształcenie właścicieli gospodarstw rolnych. Około 35% rolników ma wykształcenie ponadpodstawowe (25% ma wykształcenie rolnicze) i pod tym względem gmina należy do czołowych jednostek w kraju.

Podstawową funkcją gospodarczą gminy jest rolnictwo. Wskazuje na to między innymi struktura użytkowania ziemi, w której użytki rolne stanowią ponad 90%. Jakość gleb jest na ogół dobra. Łącznie gleby klas bonitacyjnych dobrych i średnich zajmują blisko 90% ogólnej powierzchni gruntów ornych.

Lasy zajmują zaledwie 5% powierzchni gminy. Niska lesistość, mała różnorodność gatunkowa, duże rozdrobnienie terenów leśnych i młody wiek drzewostanu nie sprzyjają rozwojowi rekreacji. Większy kompleks leśny znajduje się w północnej części gminy, gdzie planowane są tereny rekreacyjne i projektuje się budowę zalewu. Planuje się też zwiększenie lesistości w gminie do 10% powierzchni ogólnej, kosztem najsłabszych jakościowo gruntów rolnych.

Grudusk to gmina rolnicza, gdzie większość mieszkańców pracuje w swoich gospodarstwach rolnych. W 2007 r. liczba pracujących poza rolnictwem wynosiła 297 osób, z których większość zatrudniona była w handlu i usługach, edukacji oraz budownictwie. Największe zakłady produkcyjne działają w branży odzieżowej, stolarskiej i rolno-spożywczej.

W 2002 r. w gminie było 513 gospodarstw rolnych, 456 z nich miało powierzchnię ponad 1 ha użytków rolnych (tab. 7). Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 15,7 ha. Analiza zmian przeciętnej wielkości gospodarstw rolnych w kolejnych latach pozwala wysnuć wniosek, że następuje powolny, ale stały proces koncentracji ziemi w gospodarstwach dużych. Odbywa się to głównie kosztem gospodarstw wycofujących się z produkcji z powodów ekonomicznych lub braku następcy. Obecnie na rynku ziemi popyt wyraźnie przewyższa podaż, dlatego bardzo ważną rolę odgrywa dzierżawa gruntów.

Do połowy lat 1990. na terenie gminy działały dwa PGR-y – w Grudusku o powierzchni około 200 ha i Humięcinie o powierzchni 170 ha. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa wydzierżawiła te gospodarstwa osobom pry-

Tabela 7. Struktura gospodarstw indywidualnych w gminie Grudusk, 2002 r.

Grupy obszarowe	Liczba gospodarstw	% liczby gospodarstw	Powierzchnia UR w ha	% powierzchni UR
do 2 ha*	21	4,6	28,8	0,3
2–5	44	9,6	156,8	1,7
5–10	81	17,8	602,2	6,7
10–15	95	20,8	1183,6	13,1
15–20	62	13,6	1085,6	12,0
20–50	124	27,2	3663,4	40,5
> 50	29	6,4	2324,5	25,7
Razem	456	100	9049,9	100,0

* bez gospodarstw o powierzchni do 1 ha UR.

ródło: Spis Rolny GUS 2002.

watnym. Gospodarstwo w Grudusku nastawione jest obecnie wyłącznie na produkcję roślinną, a istniejące budynki gospodarcze (dawne chlewnie) są niewykorzystane. Natomiast gospodarstwo w Humięcinie utrzymało kierunek roślinno-hodowlany.

W mało zróżnicowanej strukturze użytków rolnych przeważają grunty orne zajmujące ponad 88% użytków rolnych. W strukturze zasiewów na gruntach ornych przeważają rośliny zbożowe (około 80%), w tym głównie pszenica i jęczmień. W ostatnich latach wzrosła powierzchnia uprawy rzepaku. Dobre warunki glebowe sprzyjają osiągnięciu wysokich plonów, które przewyższają przeciętną w kraju.

Drugim istotnym działem produkcji rolnej w gminie jest produkcja zwierzęca. Gmina wyspecjalizowała się w chowie bydła i trzody chlewnej. Kilku rolników z tej gminy uznanych zostało w 2005 r. za najlepszych hodowców w woj. mazowieckim. Uzyskiwali oni wysoką wydajność mleka od 1 krowy (na poziomie 7000–8000 litrów), o wysokiej zawartości tłuszczu (ponad 4%).

Od większych producentów mleko odbierane jest bezpośrednio przez przedstawicieli firm Danone z Warszawy, Bacoma z Winnicy oraz Kraft z Chorzeli. Rolnicy produkują mleko zgodnie z przyznanymi kwotami mlecznymi. Jeśli produkcja mleka przewyższa kwotę mleczną istnieje możliwość odkupienia jej od innych rolników, nie wykorzystujących swojego limitu.

Rośnie znaczenie chowu trzody chlewnej. Obsada tych zwierząt na 100 ha UR przekracza prawie dwukrotnie średnią dla powiatu ciechanowskiego. Tucznieki odbierane są przez punkty skupu w Grudusku lub bezpośrednio przez zakłady mięsne w Płocku, Ełku i Sokołowie Podlaskim oraz Morliny k. Ostródy.

Gmina Grudusk jest dobrze wyposażona w infrastrukturę. Jest niemal w 100% zwodociągowana, a jakość wody reguluje 6 stacji jej uzdatniania. Od 1996 r. funkcjonuje we wsi Grudusk oczyszczalnia ścieków typu mechaniczno-

Fot. 8. Nowa obora w miejscowości Humięcino-Andrych (gmina Grudusk) (fot. B. Gałczyńska)
New barn in Humięcino-Andrych village (Grudusk commune)

biologicznego, z której korzysta 31% mieszkańców gminy. Pozostałe gospodarstwa domowe korzystają z szamb przydomowych lub oczyszczalni przyzgodowych.

W gminie działają dwie szkoły podstawowe i jedno gimnazjum. Przy szkołach podstawowych pracują placówki wychowania przedszkolnego. Cała kadra nauczycielska ma wyższe wykształcenie. Obsługę zdrowotną zapewnia niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Salus zatrudniający 3 lekarzy i 4 pielęgniarki. Infrastrukturę społeczną uzupełniają: Gminny Ośrodek Kultury, Biblioteka Publiczna z filią w Łysakowie, dwie kryte hale sportowe i modernizowany stadion sportowy.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego i konkurencyjności rolnictwa

Gmina Grudusk jest przykładem gminy rolniczej, która od lat wyróżniała się na tle innych gmin Mazowsza dobrymi efektami produkcyjnymi w rolnictwie. Wysokie efekty produkcyjne wynikają z kilku wzajemnie powiązanych czynników wewnętrznych, do których można zaliczyć: wysokiej jakości zasoby środowiska przyrodniczego, dobrze wykształconych właścicieli gospodarstw, dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, zdolności kierownicze i organizacyjne lokalnych władz samorządowych. Wśród czynników zewnętrznych najważniejszą rolę odgrywa właściwe wykorzystanie przez gminę i rolników funduszy przedakcesyjnych i poakcesyjnych.

Z przeprowadzonych badań terenowych wynika, że na sukces gminy składają się z jednej strony działania i osiągnięcia w rolnictwie (sukcesy rolników w poszczególnych gospodarstwach), z drugiej aktywność samorządu i mieszkańców gminy.

Zasoby kapitału ludzkiego. Mieszkańcy gminy mają stosunkowo dobre wykształcenie, są aktywni społecznie i wykazują dużą inicjatywę w zakresie działań społeczno-gospodarczych. Również przedstawiciele władz samorządowych, od których zależy powodzenie wielu inicjatyw, posiadają wysoki poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Na przykład wśród 15 radnych, wykształcenie wyższe ma 5 osób, średnie 6 osób, pozostali zaś mają wykształcenie zasadnicze zawodowe. 9 radnych, to rolnicy.

System szkolnego i pozaszkolnego kształcenia dzieci i młodzieży. W szkołach pracuje dobrze wykształcony zespół nauczycielski, właściwie przygotowujący młodzież do kolejnych etapów kształcenia. O wysokim poziomie nauczania świadczą np. średnie oceny uzyskiwane przez uczniów klas matematyczno-przyrodniczych w gimnazjum w Grudusku, które były o 5 punktów wyższe niż średnio w województwie. Z informacji udzielonej przez wójta wynikało, że absolwenci gimnazjum kontynuowali naukę w liceach i większość z nich dostaje się na studia. Potrzeby i wymagania młodzieży szkolnej w zakresie dostępu do informacji i mediów są ważnym czynnikiem aktywizującym gospodarstwa domowe. To właśnie z inicjatywy młodzieży pojawia się w gospodarstwie komputer i inne elementy infrastruktury informatycznej oraz dostęp do Internetu.

Zaangażowanie władz lokalnych. Władze gminy są aktywne w pozyskiwaniu nowych inwestorów. W tym celu przygotowano oferty uzbrojonych działek pod inwestycje, zwłaszcza proekologiczne. Poszukiwane są dodatkowe źródła finansowania inwestycji. Nawiązano współpracę z gminami sąsiedzkimi oraz stowarzyszeniami i związkami społecznymi (Związek Gmin i Powiatów „Nasza Ziemia”, Związek Gmin Wiejskich RP, Związek Zdrowych Miast i Gmin Polskich, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Gminy Grudusk, Stowarzyszenie Lokalne Organizacje Turystyczne, Lokalna Organizacja Turystyki Północnego Mazowsza).

Więzi władz gminnych z mieszkańcami. Gminę charakteryzują dobre relacje pomiędzy władzami i mieszkańcami. Składają się na nie osobiste kontakty władz samorządowych z rolnikami i przedsiębiorcami, dobra znajomość problemów, z jakimi borykają się mieszkańcy gminy, osobiste zaangażowanie wójta w rozwiązywaniu konkretnych trudności.

Dobra strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy i realizacja inwestycji. Do najważniejszych wykonanych przedsięwzięć należą: inwestycje drogowe polepszające jakość nawierzchni dróg, rozwój sieci telekomunikacyjnej, rozwój sieci wodociągowej (poziom zwodociągowania 99,4%), budowa oczyszczalni ścieków (czynna od 1996 r.), budowa sieci kanalizacyjnej w miejs-

cowości Grudusk (z kanalizacji korzysta 31% ludności gminy), urządzenie nowoczesnego wysypiska odpadów, wybudowanie stacji rozdzielczej 110/15 KV zapewniającej pełne pokrycie mocy na terenie gminy dla potencjalnych inwestorów. Najnowsze inwestycje to: budowa zakładu wytwarzającego biopaliwa w Grudusku, budowa zakładu produkcji estrów kwasów tłuszczowych w Grudusku, realizacja budowy siłowni wiatrowych na Krawędzi Opinogórskiej w południowo-wschodniej części gminy przez firmę Ecoplan z udziałem polsko-niemieckiego kapitału

Promocja gminy. Gmina ma na bieżąco aktualizowane strony internetowe, lokalną gazetę, organizuje imprezy promujące ekologiczny styl życia. W gminie działa Gminne Centrum Informacyjne, wyposażone w 5 komputerów z dostępem do Internetu. Organizowane są tu szkolenia inicjowane przez samorząd. Na terenie gminy działa firma Coland, świadcząca usługę bezprzewodowego dostępu do Internetu, konkurująca z TP SA (Neostrada).

Działalność organizacji pozarządowych. Według badań D. Kołodziejczyk (2006) gmina Grudusk należała do gmin o wysokiej liczbie organizacji pozarządowych (ponad 25 instytucji). Ponadto gmina współpracuje z licznymi organizacjami o zasięgu krajowym np. z Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej, Organizacją Agro-Info oraz Fundacją Wspomagania Wsi. Znaczną rolę odgrywa doradztwo rolnicze. Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego Oddział Poświętne świadczy usługi w zakresie doradztwa inwestycyjnego i sposobów wykorzystania środków unijnych.

Korzystne warunki środowiska geograficznego, a zwłaszcza warunki glebowe. Gleby dobre i średnie zajmują 88% powierzchni gruntów ornych.

Dobra struktura wielkościowa gospodarstw. Gospodarstwa o powierzchni powyżej 10 ha stanowiły w 2002 r. prawie 70% wszystkich gospodarstw. Około 33% – to gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha, które dysponowały 66% użytków rolnych. W ostatnich latach nastąpiła koncentracja ziemi: zmniejszyła się liczba gospodarstw i wzrosła ich średnia wielkość (ponad 15 ha).

Tradycje dobrego gospodarowania. Wykształcone na tym terenie tradycje dobrego gospodarowania przekazywane są z pokolenia na pokolenie. W miejscowości Gołotczyzna, położonej w sąsiedztwie gminy, do dziś działa jedna z najstarszych w Polsce szkół rolniczych (założona w 1909 r.) – Zespół Szkół im. A. Świętochłowskiego. Wśród rolników w gminie można znaleźć wielu absolwentów tej szkoły.

Zmiana pokoleniowa rolników. Powszechnym zjawiskiem jest przejmowanie gospodarstw po rodzicach przez młodych następców z profesjonalnym przygotowaniem. Gospodarstwa są modernizowane i nowoczesnie zarządzane.

Dobre wykształcenie rolników. Rolnicy w tej gminie są lepiej wykształceni niż w gminach sąsiedzkich. Pod tym względem Grudusk można porównywać z gminami Kujaw i Wielkopolski.

Możliwości uzyskania niskoprocentowych kredytów na modernizację produkcji rolnej. Młodzi rolnicy deklarujący zmiany metod produkcji mogą także korzystać z funduszy premiowych.

Otwartość na nowości technologiczne i aktywne uczestnictwo w programach modernizacyjnych wprowadzanych przez gminę i dofinansowanych z funduszy WFOŚiGW. Wymogi nowoczesnej produkcji rolnej połączone z ochroną środowiska (ochrona wód gruntowych) spowodowały wzrost inwestycji w gospodarstwach prowadzących chów zwierząt. Często rolnicy finansują inwestycje proekologiczne w pełni z własnych funduszy, ponieważ środki na dofinansowanie są niewystarczające. Do 2008 r. zgodnie z działaniem 6 Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich wszystkie gospodarstwa prowadzące chów zwierząt muszą te inwestycje zrealizować.

Specjalizacja produkcji rolnej. Rolnicy dostosowują kierunki gospodarowania do potrzeb rynku, możliwości ekonomicznych oraz zasobów pracy.

Jednostkowe przykłady sukcesu jako wzór do naśladowania

Przykładem sukcesu ekonomicznego mogą być osiągnięcia gospodarstwa rolnego wyspecjalizowanego w chowie bydła mlecznego we wsi Humięcino Andrychy. Ze względów ekonomicznych właścicielka gospodarstwa około 10 lat temu zmieniła jego profil, koncentrując się na chowie bydła mlecznego. W 2006 r., wykorzystując niskoprocentowany kredyt wybudowała w pełni zmechanizowaną oborę na 60 sztuk bydła. Dojenie krów oraz dozowanie pasz regulowane jest automatycznie, a proces przepływu mleka od krowy do cysterny odbywa się bez dostępu powietrza. Właścicielka posiada 60 ha własnych użytków rolnych oraz dzierżawi 21 ha gruntów. Aktualnie ma 87 sztuk bydła w tym 41 krów wysoko mlecznych o przeciętnej wydajności 6800 l mleka od sztuki. Za jakość wyprodukowanej w gospodarstwie kiszonki uzyskała w 2005 r. dyplom i znalazła się w gronie najlepszych hodowców w woj. mazowieckim. Mleko odbierane jest z gospodarstwa bezpośrednio przez przedstawicieli firmy Danone. Podobnych gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie bydła mlecznego i produkujących nowoczesnymi metodami jest w gminie kilka.

Innym przykładem sukcesu mogą być osiągnięcia nowoczesnego gospodarstwa rolnego o powierzchni 55 ha (w tym 15 ha dzierżawione) w Przywilczu. Gospodarstwo nastawione jest głównie na produkcję trzody chlewnej i produkcję roślinną (rzepak, zboża). Produkcja jest w pełni zmechanizowana. Kierownikiem gospodarstwa jest młody rolnik po studiach wyższych. Rocznie gospodarstwo sprzedaje około 800 sztuk tuczników. Ich odbiór odbywa się przez przedstawiciela Zakładów Mięsnych w Ełku po uzgodnieniu telefonicznym. Według rolnika sukcesem jest osiągnięcie lepszych efektów produkcyjnych od gospodarstw w sąsiedztwie, a swoje wyniki traktuje jako rezultaty dobrze wykonywanej pracy.

3.3.3. KULESZE KOŚCIELNE

Charakterystyka gminy

Gmina Kulesze Kościelne położona jest w zachodniej części woj. podlaskiego, w powiecie wysokomazowieckim. Tworzą ją 32 sołectwa, które zamieszkuje około 3500 osób. Przez teren gminy nie przebiegają żadne ważniejsze odcinki dróg. W jej sąsiedztwie znajduje się droga krajowa nr 8 Warszawa–Białystok i droga nr 66 Zambrów–Wysokie Mazowieckie–Bielsk Podlaski.

Sytuacja demograficzna gminy jest niekorzystna. Z danych Urzędu Gminy wynika, że od co najmniej trzydziestu lat postępuje stopniowy spadek liczby mieszkańców gminy, co jest wynikiem odpływu migracyjnego i spadku przyrostu naturalnego. Ubytek nie jest jednak duży – w latach 1975–2005 ubyło 434 osób. W strukturze płci wyraźnie przeważali mężczyźni. Dzięki ograniczeniu odpływu ludności młodej, wśród której przeważały kobiety, nastąpiła poprawa proporcji pomiędzy liczbą mężczyzn i kobiet.

Gmina ma typowo nizinny krajobraz, warunki przyrodnicze nie sprzyjają jednak gospodarce rolnej. Klimat wykazuje wpływy cech kontynentalnych, a okres wegetacyjny trwa zaledwie około 200 dni. Gleby wytworzone na osadach polodowcowych należą do klas średnich i słabych. Z tych względów wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej ma tu niską wartość (57,8 pkt., przy średniej dla kraju 66,6 pkt.).

Gmina Kulesze Kościelne, podobnie jak zdecydowana większość gmin na Podlasiu, ma charakter rolniczy. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego GUS z 2002 r. około 90% gospodarstw domowych w tej gminie prowadzi działalność rolniczą. Gospodarstwa rolne produkujące głównie na rynek stanowią 90% ogólnej liczby gospodarstw (dla całego kraju wskaźnik ten jest dwukrotnie niższy i wynosi 48%). Inne funkcje gospodarcze są słabo rozwinięte. Spośród 116 prywatnych podmiotów gospodarczych działających w 2002 r. na terenie gminy, połowa związana była z handlem i usługami, reszta zaś z budownictwem, transportem i ochroną zdrowia.

Znaczenie rolnictwa w gospodarce gminy odzwierciedla struktura użytkowania ziemi. Dominują użytki rolne (71% powierzchni gminy), wśród których oprócz gruntów ornych (62% powierzchni użytków rolnych) znaczny udział mają łąki i pastwiska (38% powierzchni UR). Świadczy to o dużym znaczeniu gospodarki hodowlanej.

Pomimo średniej i słabej jakości gruntów rolnych ich cena jest bardzo wysoka (około 40 tys. zł za 1 ha gruntów ornych), a ruch na rynku ziemi minimalny. Jest to efekt przywiązania do ziemi, ale też dobrych wyników produkcyjnych rolnictwa. Rolnicy w zdecydowanej większości przypadków zainteresowani są raczej powiększeniem gospodarstwa, niż jego zbyciem lub zmniejszeniem powierzchni upraw.

Gospodarstwa rolne są na ogół duże – przeciętna powierzchnia wynosi 17,6 ha, czyli ponad dwukrotnie więcej niż przeciętna w kraju.

Tabela 8. Struktura wielkościowa indywidualnych gospodarstw rolnych gminy Kulesze Kościelne, 2002

Grupy obszarowe gospodarstw	Powierzchnia w ha	% powierzchni ogółem	Liczba gospodarstw	% ogólnej liczby gospodarstw
Do 1 ha	45,1	0,4	47	7,1
1–2 ha	43,1	0,4	17	2,6
2–5 ha	326,4	3,0	68	10,2
5–10 ha	1544,9	14,1	147	22,0
10–15 ha	2989,6	27,3	177	26,5
15–20 ha	2433,6	22,3	106	15,9
20–50 ha	3470,6	31,8	104	15,6
Pow. 50 ha	74,9	0,7	1	0,1
Ogółem gmina	10928,2	100,0	667	100,0

Obliczenia własne na podstawie danych GUS (PSR 2002).

Rolnictwo gminy Kulesze Kościelne jest wysoko wyspecjalizowane w chowie bydła mlecznego. Mleczny kierunek produkcji rolniczej ma na tym obszarze długie tradycje, ale jego największy rozkwit nastąpił w połowie lat 1980. i był związany ze Spółdzielnią Mleczarską Mlekovita oraz promocją tej gałęzi produkcji przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie. Według informacji prasowej gmina Kulesze Kościelne, w której wyprodukowano w 2006 r. około 32 mln litrów mleka zajęła pod tym względem pierwsze miejsce w Polsce (Gazeta Współczesna, 30.07.2007).

Wśród bydła mlecznego zdecydowanie przeważa rasa holsztyńsko-fryzyjska, a jego obsada na 100 ha użytków rolnych, wynosząca 126,6 sztuk, czterokrotnie przewyższa średnią krajową. Przeciętna mleczność krów szacowana jest na poziomie około 7–8 tys. litrów mleka w ciągu roku.

Gmina ma dobrze rozwiniętą sieć infrastruktury technicznej. Wszystkie miejscowości połączone są siecią dróg o twardej nawierzchni. Większość gospodarstw jest podłączona do sieci wodociągowej. Z uwagi na rozproszenie zabudowy rozwój sieci kanalizacyjnej jest niecelowy, dlatego w odprowadzaniu i utylizacji ścieków przeważają systemy przydomowe. Przez teren gminy biegnie 6 kilometrowy odcinek gazociągu jamalskiego, z czego gmina uzyskuje rocznie dochód około 750 tys. zł.

Gmina posiada też dobrze wyposażony system ITC. Większość gospodarstw domowych ma dostęp do szerokopasmowej sieci internetowej, a w niedalekiej

Fot. 9. Pastwiska w pobliżu Kuleszy Kościelnych (Fot. J. Bański)
Grazing lands in the area of Kulesze Kościelne

przyszłości, w ramach programu „Cyfrowy urząd” przewiduje się, że sprawy urzędowe będzie można załatwiać za pośrednictwem Internetu.

Uwarunkowania sukcesu gospodarstw rolnych

Lokalizacja Spółdzielni Mleczarskiej w Wysokim Mazowieckim. Sukces w produkcji rolnej wynika przede wszystkim z rozwoju chowu bydła mlecznego. Rozwój ten był stymulowany przez zakład przetwórstwa mleka – Mlekovita w Wysokim Mazowieckim. Początki Spółdzielni Mleczarskiej Mlekovita sięgają okresu przedwojennego. Pierwszy zakład mleczarski w Wysokim Mazowieckim powstał w 1928 r. i zatrudniał około 30 osób. Zakład produkował wyłącznie sery i masło. W 1950 r. na jego bazie powstał Powiatowy Zakład Mleczarski, w którym oprócz wymienionych produktów, wytwarzano śmietanę, twarogi i lody. W 1957 r. powołano Okręgową Spółdzielnię Mleczarską i towarzyszyło temu znaczne unowocześnienie procesu produkcji. W 1992 r. nadano Spółdzielni obecną nazwę Mlekovita. Grupa kapitałowa Mlekovita w 2007 r. skupiała zakłady zajmujące się przetwórstwem i dystrybucją wyrobów mleczarskich znajdujące się w 15 innych miastach w kraju, w tym między innymi w Bielsku Podlaskim, Białymstoku, Morągu, Lubawie, Działdowie, Łodzi i Wyszku. Według rankingu Polityki z 2007 r. dotyczącego największych polskich firm, Mlekovita znajdowała się na 146 miejscu.

Obecnie Spółdzielnia „Mlekovita”, w której pracuje około 1500 osób, ma około 6 tys. dostawców mleka. Mleko odbierane jest bezpośrednio od producentów i przewożone do zakładu specjalnymi samochodami-chłodniami.

Wykorzystanie funduszy UE. Wielu rolników z terenu gminy oprócz dotacji bezpośrednich i dopłat wyrównawczych z tytułu niekorzystnych warunków gospodarowania (ONW) korzysta z unijnych dotacji na rozwój nowoczesnych rozwiązań technologicznych w gospodarstwie. Modernizowane są obory i silosy oraz budowane przydomowe oczyszczalnie ścieków. Budowa ekologicznych zbiorników na gnojowicę finansowana jest w 100% ze środków unijnych.

Wysoki poziom kultury rolnej. Ważną rolę w promowaniu nowoczesnych metod produkcji odgrywa Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie. Ośrodek upowszechnił m.in. uprawę kukurydzy na zielonkę oraz nowoczesne technologie zbioru zielonek i wyrobu pasz. Ośrodek organizuje cykl imprez promocyjnych, w których uczestniczy nawet do kilkudziesięciu tysięcy osób rocznie. Ponadto organizowane są szkolenia i kursy doszkalające dla rolników.

Dobry poziom wykształcenia rolników. Wysokie efekty produkcyjne gospodarstw rolnych wynikają w znacznym stopniu z fachowego przygotowania kierowników gospodarstw. Udział rolników z wykształceniem ponadpodstawowym jest dwa razy wyższy od przeciętnego w kraju.

Specjalizacja produkcji. Sukces gospodarczy tego tradycyjnie rolniczego regionu wiązał się przede wszystkim z wysoką specjalizacją rolnictwa w chowie bydła i produkcji mleka. W ciągu ostatnich dwudziestu lat zachodnie Podlasie stało się terenem najintensywniejszego chowu bydła mlecznego w Polsce. W kilkunastu gminach tego rejonu obsada bydła w przeliczeniu na jednostkę powierzchni rolniczej kilkakrotnie przekracza przeciętny poziom tego wskaźnika dla kraju.

Gospodarstwo sukcesu

Badane gospodarstwo kierowane przez Janusza Grodzkiego, z punktu widzenia skali chowu bydła, należy do grupy największych. Na 130 sztuk bydła rasy holsztyńsko-fryzyjskiej, krowy dojne stanowią 50% pogłowia. Pozostałe bydło to cielęta i krowy młode. Gospodarstwo użytkuje 63 ha użytków rolnych, z czego 30 ha to własność rolnika, a pozostałe 33 ha to grunty dzierżawione. Na gruntach ornych występują trawy (60%) i kukurydza (40%), czyli uprawy roślinne w pełni podporządkowane produkcji zwierzęcej.

Obora jest bardzo nowoczesnym obiektem wyposażonym w dojarękę elektryczną „Alfa Laval” oraz zbiornik do przechowywania i schładzania mleka o pojemności 4 tys. litrów. Mleko odbierane jest bezpośrednio od rolnika przez Mlekovitę. Praca w gospodarstwie jest zautomatyzowana. Pasza i paliwo zamawiane są drogą elektroniczną i dostarcza je bezpośrednio firma zaopatrująca. Automatyzacja produkcji i dobre wyposażenie gospodarstwa w maszyny rolnicze ograniczyły do minimum liczbę osób niezbędnych do pracy. Obecnie w gospodarstwie pracują tylko 3 osoby: właściciel, jego żona i syn.

3.4. GMINY REPREZENTUJĄCE LOKALNE OGNISKA SUKCESU I OBSZARY PROGRESJI

3.4.1. DOBRA SZCZECIŃSKA

Charakterystyka gminy

Gmina położona jest w północno-zachodniej części Polski, na obszarze woj. zachodniopomorskiego, w powiecie polickim, przy granicy polsko-niemieckiej. Od zachodu granicą gminy jest granica państwowa, od wschodu granica administracyjna miasta Szczecin. Ośrodkiem centralnym gminy jest Dobra, oddalona od Szczecina o około 8 km. Na obszarze gminy znajduje się 13 miejscowości, z których największe są: Dobra, Bezzecze, Mierzyn.

Dobrą charakteryzują bogate walory przyrodnicze, dlatego dużą część jej powierzchni obejmują obszary należące do Natury 2000. Przez gminę przechodzi korytarz ekologiczny o znaczeniu ponadregionalnym. Stwarza to pewne ograniczenia dla gospodarki.

Gmina ma strategiczne położenie komunikacyjne. Na jej zachodniej granicy funkcjonuje polsko-niemieckie drogowe przejście graniczne Lubieszyn–Linken, do którego prowadzi droga krajowa nr 10, łącząca gminę ze Szczecinem i dalej przez Piłę, Bydgoszcz z Polską centralną. Planowana jest budowa zachodniej obwodnicy Szczecina, która będzie biegła przez obszar gminy.

W końcu 2005 r. w gminie mieszkało 11 892 osób. W ciągu zaledwie pięciu lat, tj. 2000–2005 liczba ludności w gminie podwoiła się. Było to związane głównie z napływem ludności ze Szczecina. Szczególnie intensywny rozwój ludnościowy był w sąsiedztwie granicy administracyjnej Szczecina i wzdłuż drogi krajowej w południowej części gminy.

Spośród wszystkich gmin wiejskich w woj. zachodniopomorskim, Dobra cechuje się najwyższą gęstością zaludnienia – 108,1 osób na km². W strukturze demograficznej zaznacza się większy od średniej wojewódzkiej udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Na podstawie oceny chłonności terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową przewiduje się, że liczba mieszkańców gminy wzrośnie do około 50 tys.

W okresie ostatnich lat najbardziej dynamicznie rozwijało się mieszkalnictwo, usługi, a także turystyka (zorientowana na obsługę ruchu transgranicznego) i rekreacja, mało natomiast znaczenie rolnictwa. Obecnie na terenie gminy jest zaledwie 75 gospodarstw rolnych. W przeszłości działały tu Państwowe Gospodarstwa Rolne, czego wynikiem jest dość duża powierzchnia gruntów rolnych (około 36% ogólnej powierzchni użytków rolnych) pozostająca w rękach Agencji Nieruchomości Rolnych. Część gruntów rolnych znalazła nabywców z sektora prywatnego.

Największym podmiotem gospodarczym na terenie gminy jest duńska firma Sonion w Mierzynie. Zakład zatrudnia około 1100 pracowników i wytwarza

Fot. 10. Nowe budownictwo mieszkaniowe, tzw. *Tramwaj* w Dobrej (fot. M. Mazur)
Picture 10 A new housing construction, so-called Tramwaj (a Tram) in Dobra

najnowocześniejsze elektroakustyczne i elektromechaniczne podzespoły do aparatów słuchowych i telefonicznych, zestawów słuchawkowych i urządzeń medycznych. Inne podmioty gospodarcze są niewielkimi firmami o znaczeniu lokalnym. Na ich siedziby przeznaczono obiekty po Państwowych Gospodarstwach Rolnych.

Aktywność gospodarcza mieszkańców gminy jest wysoka – na 1000 mieszkańców gminy przypada aż 146 podmiotów gospodarczych, a ich liczba uległa podwojeniu w okresie od 1997 do 2005 r. Załedwie 18 spośród wszystkich podmiotów gospodarczych należy do sektora publicznego.

Struktura branżowa podmiotów gospodarczych wskazuje na dominującą rolę usług w gospodarce lokalnej. Przedsiębiorstwa z sektora usług stanowią 78% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych.

Dużą rolę w gospodarce gminy odgrywa turystyka weekendowa i rekreacja. Na jej terenie znajduje się łącznie 16 obiektów wpisanych do krajowego rejestru zabytków, a trzy kolejne są zakwalifikowane do wpisu. Do atrakcji turystycznych należy zaliczyć Puszcę Wkrzańską, penetrowaną zwłaszcza w okresie grzybobrania, jezioro w miejscowości Stolec, trasy rowerowe i stanowiska archeologiczne.

Wyposażenie w infrastrukturę techniczną jest dobre. Według danych GUS ponad 90% mieszkańców gminy korzysta z sieci wodociągowej i ponad 80% z sieci kanalizacyjnej. Wśród badanych gmin tylko Rewal charakteryzowało lepsze wyposażenie infrastrukturalne.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Położenie gminy w sąsiedztwie dużego miasta. Zaletą lokalizacyjną gminy w stosunku do innych gmin sąsiadujących ze Szczecinem jest jej położenie na lewym brzegu Odry, podobnie jak centrum Szczecina. Ułatwia to komunikację z najważniejszymi punktami w mieście, bez konieczności pokonywania jednej z przepraw przez Odrę usytuowanych w centrum. Stanowią one najtrudniejszy odcinek podczas wyjazdu z centrum Szczecina w godzinach szczytu. Jest to czynnik decydujący o szczególnej atrakcyjności gminy, zwłaszcza dla mieszkańców Szczecina planujących przeprowadzkę na wieś.

Droga krajowa nr 10 i ważne przejście graniczne w Lubieszynie. Głównie dzięki temu czynnikowi na terenie gminy intensywnie rozwinął się handel i usługi na potrzeby osób przyjeżdżających z Niemiec. Dobre połączenie ze Szczecinem stymuluje rozwój budownictwa mieszkaniowego i wpływa na atrakcyjność gminy (szczególnie południowej części) dla inwestorów gospodarczych.

Wyposażenie w infrastrukturę techniczną. Nowoczesne rozwiązania infrastruktury technicznej decydują o atrakcyjności działek budowlanych. Dzięki wcześniej podjętym działaniom, gmina Dobra wyprzedza pod tym względem konkurujące o inwestorów budowlanych inne gminy pod Szczecinem.

Wcześniej opracowany plan zagospodarowania przestrzennego. Już na początku lat 1990. opracowano plan przestrzennego zagospodarowania gminy. Dzięki temu możliwe były inwestycje bez konieczności oczekiwania na warunki zabudowy itp. Plan dawał też inwestorom gwarancję co do kierunków i miejsc przyszłych inwestycji na terenie gminy.

Korzystna struktura demograficzna i dobry poziom wykształcenia. Czynniki te są bardzo ważne dla gospodarki gminy, gdyż pozwalają zaspokoić popyt na lokalnym rynku pracy przez samych mieszkańców. Wysokie kwalifikacje zawodowe ludności umożliwiają rozwój wyspecjalizowanych usług i nowoczesnych branż przemysłu.

Różnice cenowe usług i towarów pomiędzy Polską a Niemcami. Gwarantują one duży popyt ze strony klientów niemieckich na towary i świadczone usługi. Obecnie różnice cen zmniejszają się, przez co działalność handlowa traci nieco na znaczeniu na rzecz usług.

Przykład sukcesu

Wśród lokalnych przedsiębiorców, którzy odnieśli sukces gospodarczy, są właściciele hotelu Sens w Lubieszynie. Pierwszy hotel powstał w 1989 r. Oprócz noclegów oferował usługi gastronomiczne. Wybudowano go za środki rodzinne (trzech braci), przy wsparciu kredytowym. Hotel mieści się przy drodze krajowej, około 300 m od przejścia granicznego. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych właściciele prowadzili także działalność handlową. Największych

dochodów dostarczała sprzedaż papierosów, których ceny po obu stronach granicy różniły się zdecydowanie. Z czasem jednak, na skutek wyrównywania cen, działalność ta stawała się coraz mniej opłacalna. Skłoniło to przedsiębiorców do podjęcia kolejnych inwestycji w usługi hotelarskie i gastronomiczne. W 2003 r. przy wsparciu kredytowym powstało nowe skrzydło hotelu pozwalające zwiększyć liczbę miejsc noclegowych do 56. Przy okazji zmodernizowano starą część hotelu. Przy hotelu powstała także myjnia samochodowa i monitorowany parking. Dzięki rozbudowie obiektu zatrudnienie w nim zwiększono z 16 do 35 osób.

Z noclegów korzystają głównie rodzimi klienci, natomiast z usług gastronomicznych goście z Niemiec. Średnia wykorzystania miejsc noclegowych wynosi około 70%. Problemy stwarza utrzymanie na odpowiednim poziomie usług gastronomicznych, co jest efektem braku chętnych do pracy osób o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych. Kadra pracownicza jest niestabilna, pomimo dwukrotnego wzrostu wynagrodzeń w ciągu ostatnich dwóch lat.

3.4.2. NIEPORĘT

Charakterystyka gminy

Gmina Nieporęt leży w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy i jest fragmentem powiatu legionowskiego. Przez środkową część gminy przebiega główny szlak komunikacyjny Warszawa–Nieporęt, połączony z drogą krajową 61. Równoległe do niego biegnie niewykorzystywany gospodarczo Kanał Żerański łączący Wisłę z Zalewem Zegrzyńskim (miejsce połączenia Bugu z Narwią). Przez gminę przebiega również droga stanowiąca obwodnicę Warszawy dla samochodów ciężarowych.

Sieć osadnicza jest nierównomierna. Miejscowości koncentrują się wzdłuż dróg, głównie w części centralnej i południowo-zachodniej. Pozostała część jednostki jest silnie zalesiona i na ogół pozbawiona osadnictwa. Największe miejscowości gminy to: Nieporęt, Białobrzegi, Michałów Reginów oraz Zegrze Południowe. Mieszka w nich około 60% mieszkańców gminy.

W okresie 1990–2005 liczba mieszkańców gminy wzrosła o ponad 30%, przede wszystkim na skutek napływu ludności z Warszawy. Ludność gminy jest relatywnie młoda: w wieku przedprodukcyjnym jest około 20% mieszkańców, produkcyjnym – 67%, a poprodukcyjnym – 13%. Sąsiedztwo Warszawy i dogodne połączenia komunikacyjne sprawiają, że duża grupa osób znajduje zatrudnienie w stolicy.

Nieporęt jest bogatą gminą o zróżnicowanych funkcjach gospodarczych. Podstawową rolę odgrywa mieszkalnictwo uzupełniane usługami, działalnością produkcyjną i rekreacją. Ostatnie kilkanaście lat charakteryzuje gwałtowny rozwój budownictwa jednorodzinne. Inwestorami są mieszkańcy Warszawy. Dogodne i atrakcyjne położenie gminy sprawia, że grunty budowlane należą do

Ryc. 31. Mapa gminy Niepołec
 źródło: <http://www.niepolet.pl/>.
Map of Niepołec commune
 Source: <http://www.niepolet.pl/>.

najdroższych w Polsce. Na budowę domu mogą tu sobie pozwolić tylko ludzie bogaci, następuje więc wyraźna segregacja inwestorów.

Duża powierzchnia terenów podmokłych powoduje, że budownictwo mieszkaniowe rozwija się w formie pasm zabudowy wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Jednakże w większości miejscowości spotyka się chaotyczne budownictwo, obniżające walory krajobrazu przestrzennego i architektonicznego.

Gminę Nieporęt charakteryzuje też dynamiczny rozwój podmiotów gospodarczych. Wynika to z bliskości wielkiego rynku zbytu na produkty i usługi. Wskaźnik liczby podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym jest ponad dwukrotnie wyższy od średniej krajowej dla gmin wiejskich. Najliczniejszą grupę stanowią podmioty z zakresu handlu i usług (63% wszystkich zarejestrowanych).

Największe zakłady produkcyjne koncentrują się wzdłuż drogi 632 w sołectwie Stanisławów Pierwszy. Ulokowały się tam między innymi międzynarodowe koncerny takie jak: Lantmannen Unibake Poland (dawniej Cerealia Unibake), Bericap Polska, Knutsen Polska, Sakata Polska, Ammono i Stal Service. Wszystkie firmy uruchomiły swoją działalność w Polsce w latach dziewięćdziesiątych i wybrały na siedzibę Nieporęt ze względu na korzystne warunki lokalizacyjne.

Firma Lantmannen Unibake Poland powstała w 1991 r., a działalność polegającą na wypieku pieczywa do hamburgerów, hot-dogów, sandwiczów, kanapek na gorąco, kebabów i bagietek SKOGA rozpoczęła się we wrześniu 1994 r.. Firma Bericap Polska założona w 1995 r. dostarcza plastikowe nakrętki dla wielu dużych koncernów (m.in. Coca-Cola, Pepsi-Cola, Danone, Heineken, Unilever). Z kolei firma Sakata Polska i stowarzyszona z nią firma Floraland zajmujące się sprzedażą i dystrybucją artykułów ogrodnich oraz nasion warzyw i kwiatów przenieśli się do Nieporętu w 2006 r. Firma Stal Service powstała w 1998 r. i od początku prowadzi swoją działalność w nowoczesnie wyposażonej hali produkcyjnej. Firma Ammono działa w branży zaawansowanych technologii (np. obróbki kryształów półprzewodnikowych).

Struktura użytkowania ziemi w gminie Nieporęt może wskazywać na ważną rolę leśnictwa i rolnictwa (las zajmują 45%, a użytki rolne – 36% ogólnej powierzchni gminy). Rolnictwo traci jednak stopniowo na znaczeniu, na korzyść innych funkcji gospodarczych. Najlepsze efekty produkcyjne dają uprawy szklarniowe i w tunelach foliowych (kwiaty, pomidory, pieczarki, warzywa). Można przypuszczać, że w przyszłości głównie w tym kierunku będzie rozwijało się rolnictwo gminy.

Duża powierzchnia najsłabszych gruntów ornych jest odłogowana i ugorowana. Grunty te odłoguje się prawdopodobnie w związku z planowanym ich odrolnieniem i przeznaczeniem pod zabudowę. W ten sposób, przy sprzyjających warunkach, w ciągu kilku lat, z mało wartościowych gruntów ornych uzyskuje się grunty pod budownictwo, których ceny za 1 m² osiągają wartości ponad 100 zł.

Zmianom funkcji gospodarczych obszarów rolniczych towarzyszyć mogą niekorzystne zjawiska. Na terenach o bardzo intensywnym ruchu budowlanym dzieli się grunty rolne na małe działki budowlane, a zabudowa mieszkaniowa rozwija się prostopadle do drogi, w głąb pól uprawnych. Powstają w ten sposób wąskie pasma zabudowy sięgające nawet kilkaset metrów w głąb pól, z utrud-

Fot. 11. Uprawa kwiatów w tunelach foliowych – gmina Nieporęt (fot. K. Czapiewski)
Flowers cultivation in plastic tunnels – Nieporęt commune

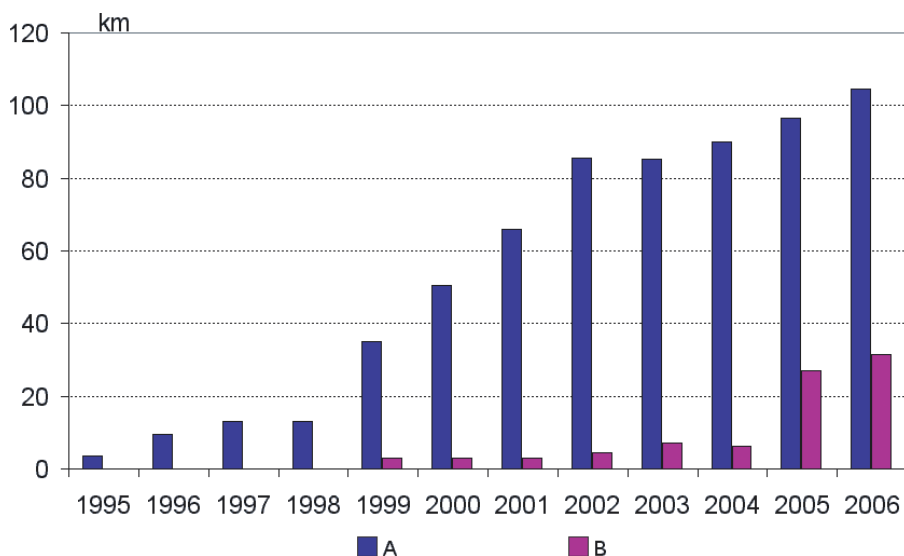
nionym dostępem do drogi głównej. Zmienia to układ przestrzenny wsi i tworzy chaos w sieci zabudowy. Zjawisko takie jest charakterystyczne także dla innych obszarów wiejskich w kraju.

Lasy tworzące trzy duże kompleksy w północnej i południowo-wschodniej części gminy, nie są wykorzystywane gospodarczo, lecz stanowią wraz z Zalewem Zegrzyńskim i Kanałem Żerańskim podstawę rozwoju turystyki sobotnio-niedzielnej i rekreacji. Na brzegach Zalewu Zegrzyńskiego znajduje się kilka ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych i konferencyjnych. Od wielu lat planuje się też budowę parku wodnego.

Pod względem wyposażenia w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną sytuacja w gminie jest niekorzystna, ale zapóźnienia są szybko nadrabiane. Na przykład w 1995 r. było zaledwie 3,5 km czynnej sieci wodociągowej, zaś w 2005 r. jej długość wzrosła do ponad 100 km. Według danych GUS z wodociągu sieciowego korzysta tylko około połowa mieszkańców gminy, natomiast z kanalizacji niewiele ponad 30%. Stosunkowo dobrze rozwinięta jest sieć gazowa, do której jest podłączona ponad połowa gospodarstw domowych.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Położenie w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy. Wpływa to bardzo korzystnie na rozwój budownictwa mieszkaniowego, rozwój podmiotów gospodarczych, lokalizację wielu inwestycji i możliwość znalezienia pracy. Rocznie Urząd Gminy wydaje ponad 500 pozwoleń na budowę obiektów mieszkalnych.

Ryc. 32. Długość sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w gminie Nieporęt w latach 1995–2006
A – wodociąg, B – kanalizacja

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Length of sewerage and water supply network in Nieporęt commune in the years 1995–2006

A – water supply network, B – sewerage network

Author's own elaboration based on CSO data.

Walory środowiska przyrodniczego. Oprócz dużej powierzchni leśnej najważniejszym walorem przyrodniczym gminy jest sztuczny zbiornik wodny powstały na skutek spiętrzenia wód Bugo-Narwi (Zalew Zegrzyński). Z wypoczynku weekendowego oraz pobytowego korzysta wielu mieszkańców Warszawy. Zalew wykorzystywany jest głównie do uprawiania sportów wodnych i wędkarstwa. Wokół działają liczne ośrodki wypoczynkowe, obiekty konferencyjne i stacje wodne.

Aktywność w pozyskiwaniu środków finansowych na modernizację i rozbudowę infrastruktury. W okresie 2004–2006 gmina Nieporęt pozyskała prawie 6,5 mln złotych z Unii Europejskiej. W sumie Urząd Gminy złożył pięć zaakceptowanych do realizacji wniosków. Gmina Nieporęt uczestniczy też w projekcie Leader+ Partnerstwo Zalewu Zegrzyńskiego.

Aktualna dokumentacja planistyczna. Większa część gminy ma pokrycie planami zagospodarowania przestrzennego. Ułatwia to podejmowanie nowych inwestycji i skraca czas ich realizacji. Ponadto pokrycie planami zagospodarowania przyczynia się do zachowania ładu przestrzennego w gminie.

Promocja gminy. Gmina trzykrotnie zdobyła tytuł Gmina Fair Play – Certyfikowana Lokalizacja Inwestycji, co jest gwarancją dla potencjalnego inwestora, że otrzyma od gminy wysokiej jakości ofertę lokalizacyjną. Dzięki trzykrotnemu

Fot. 12. Informacje przy ścieżce rowerowej w gminie Nieporęt (fot. K. Czapiewski)
Information on the bicycle track in Nieporęt commune

zdobyciu takiego certyfikatu, gmina Nieporęt uzyskała tytuł Złotej Lokalizacji Biznesu, co stanowi świadectwo jej wiarygodności i rzetelności wobec inwestorów. Nieporęt uczestniczy też w projekcie Przejrzysta Polska, promującym uczciwość i skuteczność w działaniach samorządów, zasady transparentności w zarządzaniu gminą oraz poprawne kontakty pomiędzy władzą a mieszkańcami.

Korzystne uwarunkowania demograficzne. W gminie występuje stosunkowo wysoki odsetek ludności w wieku produkcyjnym. Ponadto ludność tę charakteryzuje bardzo korzystna struktura wykształcenia – około 16% mieszkańców ma wykształcenie wyższe.

Polifunkcyjna struktura gospodarki. Wiodącymi funkcjami gminy Nieporęt są: mieszkalnictwo, turystyka, przemysł i usługi. Każdy z tych działów gospodarki „współtworzy” sukces gminy i różnicuje strukturę dochodów budżetu gminy.

Wielofunkcyjność jako podstawa sukcesu

Najważniejszą funkcją gminy Nieporęt jest mieszkalnictwo. Ważnym impulsem w rozwoju budownictwa mieszkaniowego było powstanie w 1972 r. z inicjatywy pracowników Wojskowych Zakładów Łączności w Zegrzu Spółdzielczego Zrzeszenia Budowy Domów Jednorodzinnych w Nieporęcie. W wyniku działań Zrzeszenia wybudowano dwa duże osiedla: „Las” (ponad 100 domów) i „Głogi” (ponad 300 domów jednorodzinnych). W ten sposób w miejscowości Nieporęt zamieszkało ponad 400 nowych rodzin, pochodzących głównie z Warszawy. Gwałtowny rozwój budownictwa mieszkaniowego nastąpił w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku i trwa do dnia dzisiejszego. Powstają nowe osiedla domków jednorodzinnych budowane przez firmy deweloperskie oraz jednostkowe budynki mieszkalne.

W dokumentach strategicznych gminy zapisano, że właśnie „mieszkalnictwo jednorodzinne w zróżnicowanych formach intensywnych i ekstensywnych” stanowi podstawową funkcję gminy. Dynamiczny rozwój budownictwa w gminie Nieporęt w ostatnich kilkunastu latach wynikał z korzystnych cen gruntów budowlanych w stosunku do cen gruntów w Warszawie. Przykładem jest wybudowane na przełomie wieków Osiedle Grabina w sołectwie Michałów–Grabina na działce bezpośrednio sąsiadującej z Warszawą.

Drugim filarem sukcesu gospodarczego gminy jest turystyka. Rozwój tej funkcji jest ściśle związany z Zalewem Zegrzyńskim. Budowę Zalewu rozpo-

Fot. 13. Nowe osiedle mieszkaniowe w Nieporęcie (fot. J. Bański)
New housing estate in Nieporęt commune

częto na przełomie lat 1950. i 1960., a ostateczne zakończenie inwestycji nastąpiło w 1963 r. Sztuczny zbiornik bardzo szybko stał się popularnym miejscem pobytu rekreacyjnego i wypoczynku dla mieszkańców Warszawy. Dzięki niemu powstał także interesujący szlak wodny na Mazury. Obecnie nad Zalewem zlokalizowanych jest szereg ośrodków wypoczynkowych o zróżnicowanym standardzie. Władze gminy planują wzbogacenie oferty wypoczynkowej nad Zalewem o planowe zagospodarowanie kąpieliska potocznie nazywanego *Dziką Plażą*. Ma tam powstać park wodny ze strzeżonym kąpieliskiem i pływającym pomostem, ścieżkami spacerowymi, przystanią jachtową oraz zapleczem gastronomicznym.

3.4.3. OSIELSKO

Charakterystyka gminy

Gmina Osielsko położona jest w powiecie bydgoskim i od południa graniczy bezpośrednio z miastem Bydgoszcz. Przez teren gminy przebiega droga krajowa Nr 5, łącząca Bydgoszcz z Gdańskiem oraz magistrała kolejowa z węzłem przeładunkowym zlokalizowanym w Maksymilianowie. Osadnictwo jest wyraźnie skoncentrowane w środkowej części gminy, wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Zachodnią i wschodnią część gminy pokrywają duże kompleksy leśne.

Liczba mieszkańców gminy systematycznie wzrasta. W 1990 r. mieszkało w niej 5280 osób, natomiast w 2005 r. – 8635. Wzrost ten był spowodowany głównie napływem ludności z Bydgoszczy. Napływ był selektywny i obejmował przede wszystkim osoby przedsiębiorcze i zamożne.

Największy wzrost liczby mieszkańców nastąpił w Osielsku i Niemczy (odpowiednio z 1485 i 715 osób w 1990 r. do 2895 i 1467 osób w 2005 r.). Jego bezpośrednią przyczyną był intensywny rozwój budownictwa mieszkaniowego oparty na miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W innych miejscowościach wzrost był zdecydowanie mniejszy.

Osielsko jest gminą wielofunkcyjną, w której trudno wskazać funkcję wiodącą. Teren gminy był do końca lat 1980. traktowany jak rezerwa dla rozwoju Bydgoszczy. W planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego dużą część obszarów przeznaczono pod budownictwo wielorodzinne. Współcześnie rozwija się głównie budownictwo jednorodzinne, koncentrowane w miejscowościach tuż przy granicy administracyjnej Bydgoszczy.

Ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo Bydgoszczy, gmina ma duże możliwości rozwoju handlu, usług i produkcji. Rozwojowi tych funkcji służy konsekwentnie realizowana przez władze samorządowe polityka inwestycyjna i zagospodarowania przestrzennego. Najatrakcyjniejsze dla przedsiębiorców są tereny wzdłuż drogi Bydgoszcz–Gdańsk, dlatego tam zlokalizowano najwięcej podmiotów gospodarczych, głównie przedsiębiorstw usługowych i rzemieślniczych.

Fot. 14. Firma handlowo-usługowa przy drodze krajowej 5 w Osielsku (fot. J. Gęsikowska)
The commercial-service firm on the highway No. 5 in Osielsk

W strukturze użytkowania ziemi największy udział mają tereny leśne – około 57% ogólnej powierzchni gminy. Łączą one otulinę zieleni bydgoskiego Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku z Borami Tucholskimi. Użytki rolne zajmują 34% powierzchni gminy i charakteryzuje je na ogół niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Duża część gruntów rolnych (około 30%) jest obecnie odłogowana lub ugorowana. Można przypuszczać, że część z nich oczekuje na zmianę przeznaczenia. Według „Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Osielsko do 2008 r.”, nieruchomości rolne nabywane są na ogół w innych celach niż rolnicze. Osoby zainteresowane lokatą kapitału w nieruchomościach nabywają grunty rolne w okresie poprzedzającym zmiany planów zagospodarowania przestrzennego. Zmiana funkcji gruntu z rolniczej na mieszkaniową powoduje gwałtowny wzrost jego ceny.

Wszystkie miejscowości w gminie korzystają z sieci wodociągowej. W następstwie podpisanego w 1995 r. z miastem Bydgoszcz porozumienia w sprawie wspólnego rozwiązywania problemów gospodarki ściekowej (gminie umożliwiono odprowadzanie ścieków do oczyszczalni w Bydgoszczy–Fordonie) przystąpiono do budowy kolektora ściekowego wraz z punktem zlewnym w Osielsku, który oddano do eksploatacji w 2000 r. Miejscowości obsługiwane przez system kanalizacyjny to: Osielsko, Myślęcinek, Niemcz, Maksymilianowo i Żółędowo. Możliwość podłączenia do sieci gazowej ma tylko wieś Osielsko.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Lokalizacja. O atrakcyjności gminy decyduje przede wszystkim jej lokalizacja. Sąsiedztwo Bydgoszczy determinuje rozwój mieszkalnictwa, usług i drobnej wytwórczości. Potwierdzeniem tego jest określenie podstawowych kierunków rozwoju przestrzennego gminy zawartych w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy* z 1997 r. Według tego dokumentu podstawowymi funkcjami gospodarczymi w miejscowościach Osielsko i Niemcza są: mieszkalnictwo, usługi i rolnictwo, natomiast w Maksymilianowie – mieszkalnictwo i przemysł.

Zwiększająca się liczba ludności. W końcu 2005 r. w gminie Osielsko mieszkało 8635 osób. Liczba mieszkańców systematycznie wzrasta wskutek napływu mieszkańców Bydgoszczy. Szacuje się, że w ciągu najbliższych kilkunastu lat liczba ludności może wzrosnąć nawet do 30 tysięcy. Najwięcej osób zamieszkuje sołectwa Osielsko i Niemcz, gdzie obserwuje się największy rozwój budownictwa mieszkaniowego.

Dynamiczny rozwój podmiotów gospodarczych. Według ewidencji działalności gospodarczej prowadzonej przez Urząd Gminy Osielsko w 2005 r. było zarejestrowanych 982 podmiotów gospodarczych. Większość z nich zlokalizowana jest wzdłuż drogi krajowej Nr 5 Bydgoszcz–Gdańsk. Dominującą branżą na terenie gminy jest handel i usługi. W ostatnich latach widoczne jest zjawisko przenoszenia na teren gminy drobnych zakładów produkcyjnych, usługowych i handlowych z Bydgoszczy.

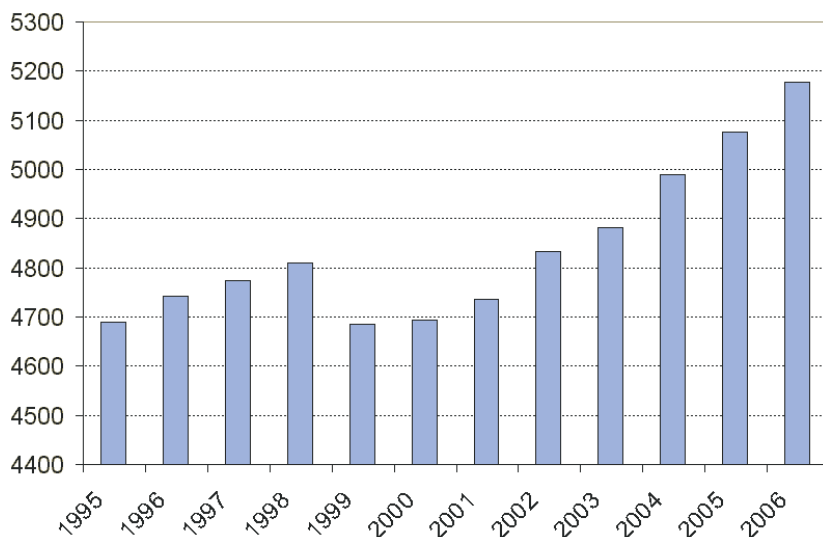
Dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna. W 1990 r. gmina Osielsko miała 31 km sieci wodociągowej i niecałe 4 km dróg gminnych o nawierzchni asfaltowej. Gmina posiadała nowy ośrodek zdrowia oraz cztery szkoły podstawowe (Maksymilianowo, Niemcz, Osielsko i Żołędowo). Tylko szkoła w Maksymilianowie miała salę gimnastyczną i stołówkę. Po 1990 r. samorząd gminny rozpoczął działania zmierzające do poprawy jakości życia mieszkańców. Budowano sieci wodociągowe, powstały wysypiska odpadów komunalnych, utwardzono i zmodernizowano lokalne drogi. Utrzymywanie od 1997 r. wysokiego poziomu wydatków inwestycyjnych (w ostatnich latach ok. 30%) spowodowało, że od 1999 r. Osielsko każdego roku znajduje się w „Złotej Setce Samorządów” (ranking organizowany przez Centrum Badań Regionalnych).

3.4.4. STAWIGUDA

Charakterystyka gminy

Gmina Stawiguda położona jest w woj. warmińsko-mazurskim, w powiecie olsztyńskim, w bezpośrednim sąsiedztwie Olsztyna. Przecina ją droga krajowa i linia kolejowa Olsztyn–Warszawa.

Od początku okresu transformacji w gminie Stawiguda obserwuje się systematyczny wzrost liczby ludności, np. w okresie 2000–2006 o 10%. Byli to

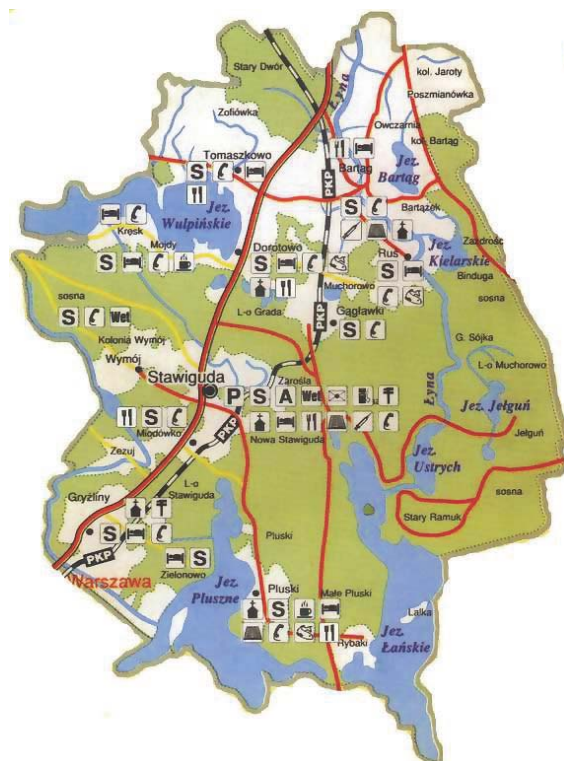
Ryc. 33. Zmiany liczby ludności w gminie Stawiguda w latach 1995–2006
Changes in a population number in Stawiguda commune in the years 2000–2006

głównie dotychczasowi mieszkańcy Olsztyna, którzy przenieśli się do swoich nowych domów w Stawigudzie. Sprzyja temu dobre wyposażenie gminy w infrastrukturę techniczną, niewielka odległość od Olsztyna oraz atrakcyjne i czyste środowisko przyrodnicze. W ostatnich kilkunastu latach powstały nowe osiedla domów jednorodzinnych (głównie w Stawigudzie i Tomaszkanie). W 2006 r. w gminie mieszkało 5178 osób.

Strukturę demograficzną charakteryzuje stosunkowo duży udział osób w wieku produkcyjnym (68%), najwyższy spośród gmin powiatu. Wysoki w porównaniu z innymi gminami wiejskimi województwa jest udział ludności z wykształceniem wyższym (około 10%).

Gmina pełni kilka równorzędnych pod względem znaczenia funkcji gospodarczych: turystyka, leśnictwo i mieszkalnictwo. Rolnictwo odgrywa marginalną rolę. Użytki rolne stanowią tylko około 20% powierzchni gminy, przy czym znaczna część, to leżące odłogiem grunty orne. W planach zagospodarowania przestrzennego gminy najszabsze jakościowo użytki rolne przeznacza się pod funkcje usługowe i mieszkaniowe.

Bliskość Olsztyna oraz otwartość władz lokalnych na nowe inwestycje sprawia, że przedsiębiorcy chętnie lokują tu swoją działalność (ryc. 35). W 2006 r. na terenie gminy działało ponad 500 podmiotów gospodarczych. Połowa z nich należała do sekcji handel i naprawy. Wśród podmiotów o charakterze przemysłowym najwięcej było tych, które zajmowały się przetwórstwem drewna. Liczną grupę stanowiły też firmy z branży budowlanej, w związku z dużym zapotrzebowaniem na tego typu usługi.

Ryc. 34. Mapa gminy Stawiguda

ródło: <http://stawiguda.com.pl>.

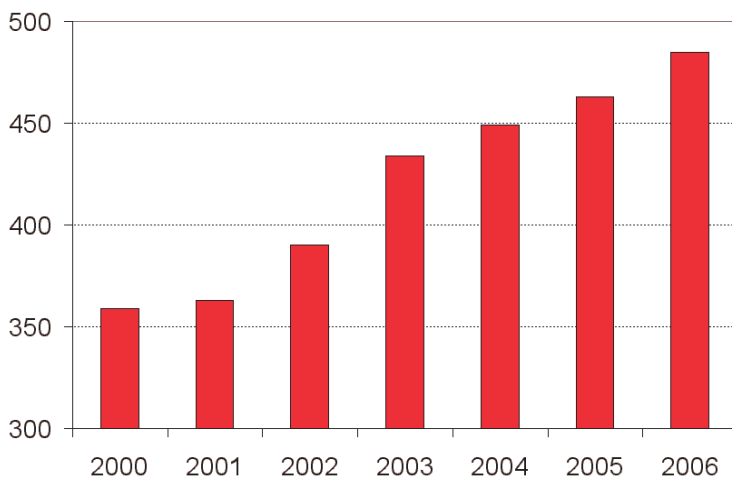
Map of Stawiguda commune

Source: <http://stawiguda.com.pl>.

Największym przedsiębiorstwem jest szwedzka spółka zajmująca się przetwórstwem owoców morza. Zakład zatrudnia ponad 100 osób. W sześciu innych przedsiębiorstwach pracuje po kilkadziesiąt osób. Pozostałe, to na ogół małe, rodzinne przedsiębiorstwa.

Według władz lokalnych problem bezrobocia w gminie nie istnieje – bezrobotnymi są tylko ci, którzy nie chcą pracować. Brakuje natomiast chętnych do robót publicznych. Dużym rynkiem pracy jest Olsztyn, nie brak też miejsc pracy w Stawigudzie. Przedsiębiorstwa działające na terenie gminy zatrudniają wielu pracowników z sąsiednich gmin.

Obszary leśne i jeziora zajmujące odpowiednio 55% i 14% powierzchni gminy, urozmaiczone ukształtowanie terenu i przyroda decydują o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych Stawigudy. Atrakcyjność turystyczna gminy sprawia, że rozwija się tu prężnie działalność usługowa w zakresie turystyki i gastronomii. W miejscowościach położonych nad jeziorami funkcjonują liczne obiekty noclegowe o różnym standardzie: od czterogwiazdkowego

Ryc. 35. Liczba podmiotów gospodarczych w gminie Stawiguda w latach 2000–2006
Number of economic-entities in Stawiguda commune in the years 2000–2006

hotelu po pokoje gościnne i pole biwakowe. Szacuje się, że w gminie jest około 1000 stałych i sezonowych miejsc noclegowych. Ponadto na obszarze gminy znajduje się około 2300 domków letniskowych i ich liczba od lat systematycznie wzrasta.

Fot. 15. Nowe budownictwo mieszkaniowe w Stawigudzie (fot. M. Bednarek)
New housing construction in Stawiguda

Pod względem infrastruktury, gmina wypada korzystnie na tle innych jednostek województwa: w 2006 r. 83% ludności korzystało sieci wodociągowej i 75% z sieci kanalizacyjnej.

Uwarunkowania sukcesu gospodarczego

Położenie w sąsiedztwie dużego miasta. Centrum administracyjne gminy leży w odległości 14 km od Olsztyna. Przez gminę przebiega droga krajowa łącząca Olsztyn z drogą krajową Warszawa–Gdańsk, a także linia kolejowa łącząca Warszawę z Olsztynem. Dzięki temu gmina jest atrakcyjnym miejscem do osiedlania się i lokalizacji inwestycji.

Rozwój funkcji mieszkaniowej i napływ nowych mieszkańców. Dzięki bliskości Olsztyna gmina jest bardzo atrakcyjna dla budownictwa jednorodzinnego, które rozwija się przede wszystkim we wsiach Stawiguda, Tomaszkowa i Pluski. Tereny przeznaczone pod budownictwo są uzbrojone. Duży popyt na działki budowlane powoduje wzrost ich cen, które wahają się w zależności od lokalizacji – od kilkudziesięciu do około 300 zł za metr kwadratowy. Stawiguda staje się „sypialnią” Olsztyna. Przenoszą się tu głównie ludzie zamożni oraz aktywni zawodowo i społecznie.

Tereny przyrodniczo cenne i atrakcyjne turystycznie. Powyżej 80% powierzchni gminy stanowią obszary chronionego krajobrazu. Ponadto część gminy obejmuje obszary Natura 2000. Atrakcyjność turystyczną podnosi wysoka lesistość, urozmaicona rzeźba terenu, malownicza dolina rzeki Łyny oraz duże i czyste jeziora (do największych należą jeziora: Łańskie, Pluszne i Kulpińskie). Walory turystyczne warunkują duże zainteresowanie tym obszarem wśród turystów przyjeżdżających z różnych części kraju i mieszkańców Olsztyna, którzy budują domy rekreacyjne. Rozwija się także „turystyka sentymentalna” – gminę odwiedza liczna grupa turystów z Niemiec (byli mieszkańcy gminy lub ich potomkowie). Przedsiębiorca z południa Polski wybudował na terenie gminy wyciąg narciarski. Inni inwestorzy wybudowali kompleks rekreacyjno-sportowo-konferencyjny. Ciekawą inicjatywą władz gminy (sfinansowaną z jej środków) było wybudowanie toru wyścigów konnych, na którym odbywają się sportowe imprezy jeździeckie. Utworzono też lądowisko dla małych samolotów cywilnych.

Aktywna działalność samorządu lokalnego i zaangażowanie mieszkańców. Gmina dziwdzięcza szybki rozwój, aktywnej i konsekwentnej polityce władz lokalnych. Wójt gminy jest w opinii mieszkańców bardzo energicznym i aktywnym organizatorem. Pełni swoją funkcję już trzecią kadencję. Na uwagę zasługuje fakt, że członkowie Rady Gminy nie należą do ugrupowań politycznych. Zdaniem wójta gminy brak podziałów politycznych jest atutem sprzyjającym osiągnięciu sukcesów gospodarczych. Czynnikiem sukcesu są też mieszkańcy gminy, którzy czynnie (również finansowo) angażują się w rozwój gospodarczy i społeczny gminy.

Poszukiwanie inwestorów i promocja gminy. Od kilku lat obowiązuje uchwała, która gwarantuje zwolnienie z podatku od nieruchomości dla przedsiębiorców, którzy w wyniku inwestycji utworzyli nowe, stałe miejsca pracy, przy czym długość okresu zwolnienia zależy od liczby tych miejsc. Planuje się utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej. W gminie funkcjonuje powołane przez władze lokalne Gminne Centrum Informacji (GCI). W ramach GCI działa Lokalne Okienko Przedsiębiorczości (LOP), które jest podstawowym źródłem informacji dla właścicieli firm i osób chcących rozpocząć działalność gospodarczą. Ponadto wielu przedsiębiorców skorzystało z niskoprocentowanych pożyczek z gminnego Funduszu Przedsiębiorczości.

Integracja społeczna. Władze lokalne inicjują różnorodne imprezy społeczno-kulturalne mające na celu integrację mieszkańców. Organizowane są liczne imprezy kulturalne, wydaje się okolicznościowe publikacje i utrzymuje stały kontakt z zaangażowanymi społecznie mieszkańcami gminy. To wszystko przyczynia się do budowy więzi pomiędzy władzą samorządową a mieszkańcami gminy. Działalność społeczno-kulturalna wykracza poza granice Stawigudy – podpisane są umowy partnerskie o współpracy z pięcioma gminami w Polsce oraz z Wallenhorst w Niemczech i Zujny na Litwie.

Poziom wykształcenia mieszkańców gminy. Wysoki odsetek mieszkańców gminy ma wykształcenie wyższe. Napływ ludności, zwłaszcza zamożnej i wykształconej, determinuje wzrost zapotrzebowania na różnego typu usługi (działalność rachunkowo-księgową, nauczanie języków obcych, konsulting z zakresu marketingu, zarządzania i ochrony środowiska, doradztwo podatkowe, praktyki lekarskie).

Przedsiębiorstwa budujące sukces gospodarczy gminy

Na terenie gminy działa szereg gospodarstw agroturystycznych. Jednym z nich, świadczących usługi konne, jest gospodarstwo rodziny Kocięckich. Właściciele gospodarstwa prowadzili wcześniej produkcję warzyw, była ona jednak coraz mniej opłacalna. W 2002 r. zdecydowali się na podjęcie działalności turystycznej związanej z chowem koni. W tym celu właściciel ukończył kurs instruktora nauki jazdy konnej. W ofercie gospodarstwa znajduje się: organizacja przejażdżek konnych dla dzieci, praca w szpitalu rehabilitacyjnym – zajęcia hipoterapii, usługi noclegowe, kilku- lub kilkunastodniowe pobyty kolonijne dzieci. Oprócz działalności turystycznej, gospodarstwo zajmuje się produkcją chryzantem. Właściciele gospodarstwa potrafili dobrze wykorzystać uwarunkowania zewnętrzne oraz własne zasoby i umiejętności do stworzenia przedsięwzięcia przynoszącego godziwe dochody i zadowolenie z pracy.

Innym przykładem przedsięwzięcia budującego sukces gminy jest zakład produkcji stylowych mebli rodziny Kotwickiech. Zakład produkuje meble z drewna dębowego (szafy, kredensy, zegary, komody, stoły, krzesła itd.), nawiązujące do stylu gdańskiego z bogatą, ręcznie zdobioną snycerką. Działalność została pod-

jęta w 1989 r. i była początkowo realizowana w sąsiadującym ze Stawigudą Olsztynku. Rozwój firmy wymagał nabycia nowych gruntów. Wobec braku oferty z gminy Olsztynek, właściciel zwrócił się do władz Stawigudy. Korzystna oferta i przychylne nastawienie do przedsięwzięcia spowodowały przeniesienie firmy w 1991 r. do Stawigudy. Zakład zatrudnia obecnie około 40 osób. Połowę swoich wyrobów eksportuje, głównie do krajów Europy Zachodniej (najwięcej do Norwegii). Firma posiada też salony sprzedaży w Warszawie i Białymstoku.

Przykładem dużego przedsięwzięcia jest kompleks rekreacyjno-sportowo-konferencyjny – Termy Medical Warmia Park. Właścicielem nowo powstałego obiektu jest istniejąca od 1992 r. spółka z Olsztyna, prowadząca tartak oraz zakład produkcji wyrobów z drewna (okna, parkiety, boazeria, elementy schodów). Inwestor szukając miejsca lokalizacji dla nowego obiektu, spotkał się z przychylnością władz gminy Stawiguda. Pomimo protestów mieszkańców i właścicieli obiektów noclegowych, zezwolono na realizację inwestycji w gminie. Część obiektu oddano do użytku w 2007 r., a pozostała część jest w trakcie realizacji. Kompleks składa się z hotelu, sal konferencyjnych, klubu muzycznego, parku wodnego, urządzeń sportowych i urządzeń odnowy biologicznej. Oferta firmy skierowana jest do zamożnych klientów z Polski i zagranicy, dzięki temu nie stanowi konkurencji wobec oferty turystycznej o niższym standardzie innych podmiotów gospodarczych z terenu gminy. Firma zatrudnia około 70 osób.

4. UWARUNKOWANIA SUKCESU GOSPODARCZEGO

Zdaniem K. Heffnera (2007) analizującego uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich można wśród nich wydzielić kilka podstawowych grup. Są to: uwarunkowania związane z położeniem w przestrzeni geograficznej, uwarunkowania związane z położeniem w strukturach ekonomicznych, uwarunkowania środowiska przyrodniczego, jakość środowiska człowieka, poziom rozwoju infrastruktury technicznej, poziom rozwoju infrastruktury społecznej, aktywność i efektywność działań samorządów, przedsiębiorczość i innowacyjność lokalnej społeczności.

Podobne uwarunkowania zidentyfikowano podczas badań terenowych poprzedzających niniejsze opracowanie. W wyniku studiów terenowych uzyskano bogaty materiał pozwalający na wskazanie głównych czynników generujących sukces gospodarczy w gminie. W sumie, w badanych gminach, autorzy opracowań wskazali aż 81 czynników sukcesu, z których część powtarzała się lub była bliskoznaczna. Można zaproponować ich podział na trzy podstawowe grupy, w których mieszczą się wszystkie zidentyfikowane uwarunkowania generujące sukces gospodarczy w gminie wiejskiej:

- czynniki lokalizacyjne,
- czynniki społeczno-ekonomiczne,
- czynniki techniczno-organizacyjne.

Do czynników lokalizacyjnych zaliczono: sąsiedztwo dużej aglomeracji miejskiej, występowanie cennych surowców naturalnych, pełnienie roli ważnego węzła komunikacyjnego, występowanie cennych i atrakcyjnych turystycznie elementów środowiska przyrodniczego lub elementów kulturowych. Czynniki społeczno-ekonomiczne są związane z angażowaniem się mieszkańców gminy lub inwestorów zewnętrznych w jej rozwój społeczny i gospodarczy. Zaliczono do nich: wysoki poziom wykształcenia mieszkańców gminy, ich wysoką aktywność społeczną i gospodarczą oraz aktywność inwestorów zewnętrznych. Czynniki techniczno-organizacyjne określają gotowość i przygotowanie gminy do realizacji różnorodnych przedsięwzięć, w tym głównie nowych inwestycji. Do tej grupy należą: dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną,

posiadanie przez gminę aktualnych dokumentów planistycznych, ulgi i ułatwienia dla inwestorów, aktywność i zaangażowanie lokalnych władz w promocję i rozwój gminy.

Udział poszczególnych czynników w genezie sukcesu gminy jest bardzo zróżnicowany. Idealnym rozwiązaniem byłoby wystąpienie wszystkich wymienionych. Najczęściej jednak jest tak, że niedobory czynników z jednej grupy są rekompensowane większym udziałem innych.

4.1. CZYNNIKI LOKALIZACYJNE

Atrakcyjna lokalizacja jest podstawowym elementem sukcesu gospodarczego obszaru wiejskiego. Pojęcie atrakcyjna lokalizacja należy rozumieć bardzo szeroko. Będą się nią charakteryzowały tereny sąsiadujące z dużymi aglomeracjami miejskimi, węzły komunikacyjne, obszary występowania bogactw naturalnych i tereny o wysokich walorach przyrodniczych. Korzystnie zlokalizowane gminy są obszarami kumulacji pozytywnych trendów społecznych i ekonomicznych.

Lokalizacja w znacznym stopniu determinuje funkcje gospodarcze, jakie pełni dany obszar. Na przykład tereny położone w sąsiedztwie miast charakteryzuje wielofunkcyjność z wiodącą rolą mieszkalnictwa i usług, natomiast gminy położone na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych pełnią przede wszystkim funkcje: turystyczną i leśną.

Atrakcyjna lokalizacja gminy nie przekłada się bezpośrednio na jej sukces gospodarczy – musi wystąpić szereg innych warunków sprzyjających dynamicznemu rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Niemniej jednak atrakcyjna lokalizacja jest w wielu przypadkach najważniejszym i decydującym elementem generującym sukces gospodarczy, a pozostałe czynniki tylko przyspieszają i ułatwiają odniesienie sukcesu.

4.1.1. WARUNKI NATURALNE PRODUKCJI I BAZA SUROWCOWA

Występowanie cennych surowców naturalnych jest ważnym czynnikiem generującym sukces gospodarczy, ale dotyczy niewielkiej liczby gmin w naszym kraju. Zlokalizowane są one przede wszystkim na Górnym Śląsku i w Lubieńskim Zagłębiu Miedziowym. Baza surowcowa odegrała pierwszoplanową rolę w genezie sukcesu gminy Kleszczów. Swój ponadprzeciętny rozwój zawdzięcza zlokalizowaniu w jej centralnej części kopalni odkrywkowej węgla brunatnego i sąsiedztwu elektrowni Bełchatów. Stanowiły one podstawową siłę przyciągającą inwestorów. Z badań terenowych wynika, że wszystkie większe inwestycje produkcyjne w Kleszczowie oparte są na surowcach pochodzących z kopalni lub elektrowni. Czynniki społeczne i techniczne odgrywały w przypadku Kleszczowa mniejszą rolę, ale nie należy ich pomijać. Odpowiednia polityka inwestycyj-

na władz samorządowych sprzyjała lokalizacji przedsiębiorstw, które równie dobrze mogły znaleźć sobie miejsce w sąsiednich gminach.

Oprócz bazy surowcowej w tej grupie czynników znajdują się też korzystne warunki naturalne do produkcji rolnej. Dobre warunki agroekologiczne sprzyjają intensyfikacji i osiąganiu korzystnych efektów produkcyjnych. Muszą im jednak towarzyszyć inne uwarunkowania, takie jak: kultura rolna, wysokie kwalifikacje zawodowe rolników, specjalizacja produkcji i właściwa obsługa rolnictwa. W Polsce można wskazać wiele obszarów, gdzie wykorzystanie potencjału przyrodniczego jest niewłaściwe, głównie ze względu na niski poziom wymienionych czynników.

4.1.2. SĄSIEDZTWO DUŻEGO MIASTA

Sukces osiągają przede wszystkim obszary wiejskie położone w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich. Wniosek taki nasuwa się po analizie przestrzennego rozmieszczenia wiejskich obszarów progresji i lokalnych centrów rozwoju, a potwierdziły go późniejsze badania terenowe. Zagadnienie to wymaga szczególnej uwagi.

Warto na początku zastanowić się, na ile gminy wiejskie sąsiadujące z dużymi miastami mają charakter wiejski, a na ile miejski. Teoretycznym zagadnieniem stref podmiejskich w Polsce poświęcono dużo uwagi szczególnie w latach 1970. i 1980. (Deja 1975; Dziewoński 1987; Karłowicz 1978; Koter 1985; Kwiecień 1977; Liszewski 1987; Maik 1985; Straszewicz 1980, 1985; Zawadzki 1979 i inni). Późniejsze lata przyniosły uszczegółowienie tematyki badawczej, i zajmowano się m.in. wpływem rozwoju miast na otaczające je obszary wiejskie (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 1991, 1998; Jedut 1992; Jędrzejczyk, Wilk 1994, Stola, Grzeszczak 1996; Zgliński 1994).

Wpływy miasta sięgają w głąb terenów wiejskich, wyznaczając swoistą strefę oddziaływania nazywaną powszechnie strefą podmiejską. W miarę oddalania się od miasta słabnie „miejskość” strefy podmiejskiej, a wzrasta jej „wiejskość”. Ciągłość taką wyraża pojęcie kontinuum miejsko-wiejskiego¹⁹. Strefa podmiejska jest więc przestrzenią oddzielającą miasto od obszarów wiejskich, w związku z tym ma mieszane formy zagospodarowania przestrzeni i przejściowe typy osadnictwa. W ujęciu kontinuum jest obszarem, w którym mieszają się cechy dwóch przeciwstawnych biegunów, tj. miasta i wsi, a więc dynamizmu i stagnacji, nowoczesności i tradycjonalizmu, sztuczności i naturalności. Opisa-

¹⁹ Koncepcja kontinuum miejsko-wiejskiego w badaniach geograficznych może dotyczyć zarówno zmienności form przestrzennych, jak i procesów w nich zachodzących. Rozumiana najprościej, dotyczy pośrednich form osadniczych leżących pomiędzy dwoma biegunami – miastem i obszarem wiejskim. Krytyka tej koncepcji zasadza się na trudności wskazania takich form, bo zasada kontinuum przyjmuje stałą zmienność i brak granic.

ne w tym opracowaniu gminy włączyć można w całości lub tylko w części do stref podmiejskich.

Sąsiedztwo dużego miasta decydowało o sukcesie – aczkolwiek w różnym stopniu – Tarnowa Podgórnego, Czerwonaka, Dobrej Szczecińskiej, Długołęki, Nieporętu, Stawigudy i Osielska. Takie położenie sprzyja rozwojowi funkcji usługowych, produkcyjnych i mieszkaniowych. We wszystkich badanych gminach podmiejskich pojawili się nowi inwestorzy, często reprezentujący wielkie koncerny (np. Długołęka – Bosch, Tarnowo Podgórne – MAN, Union Cafe). Duża aktywność gospodarcza przekłada się na ponadprzeciętny przyrost budżetów gmin. Analiza dochodów własnych gmin wiejskich w latach 1995–2006 wskazuje, że najkorzystniejsze zmiany miały miejsce w sąsiedztwie aglomeracji miejskich (Warszawa, Łódź, Poznań, Trójmiasto, Toruń–Bydgoszcz, Białystok, Wrocław, Kraków).

Sukces gmin podmiejskich należy wiązać z rozwojem budownictwa mieszkaniowego, głównie jednorodzinnego. Intensywność ruchu budowlanego jest funkcją wielkości ośrodka miejskiego i odległości od niego. Potwierdzają to badania M. Wesołowskiej (2005), dotyczące ruchu budowlanego w sąsiedztwie Lublina.

Budownictwo mieszkaniowe koncentruje się w pobliżu głównych ciągów komunikacyjnych. Wzdłuż nich tworzą się pasma wzmożonej aktywności gospodarczej. Do nowych osiedli napływa strumień ludności miejskiej, dobrze wykształconej, zamożnej i „wymagającej”, to natomiast napędza rozwój usług, handlu, infrastruktury i wzmacnia społeczne czynniki sukcesu.

Można przyjąć, że obszary podmiejskie są „skazane” na sukces. Niesie on jednak ze sobą pewne zagrożenia związane z „przeinwestowaniem” i „przeludnieniem”. Konsekwencją tego może być niedostosowany system komunikacyjny, który utrudnia mieszkańcom gmin podmiejskich dostęp do miasta, w tym przede wszystkim wydłuża czas dojazdu do pracy i szkoły. W porannych i wieczornych korkach na drogach, mieszkańcy gmin podmiejskich spędzają ponad 10% czasu swojej aktywności. Żywiolowa ekspansja budownictwa zmienia też kształt wsi i wcześniej istniejący układ przestrzenny. Może to wynikać zarówno z koncentracji, jak i rozpraszania zabudowy. Ponadto nowe osiedla domów o miejskim charakterze zabudowy degradują tradycyjny krajobraz wiejski. Większa dowolność architektoniczna umożliwia wprowadzanie do krajobrazu wiejskiego całkowicie obcych elementów. To tylko wybrane przykłady zagrożeń.

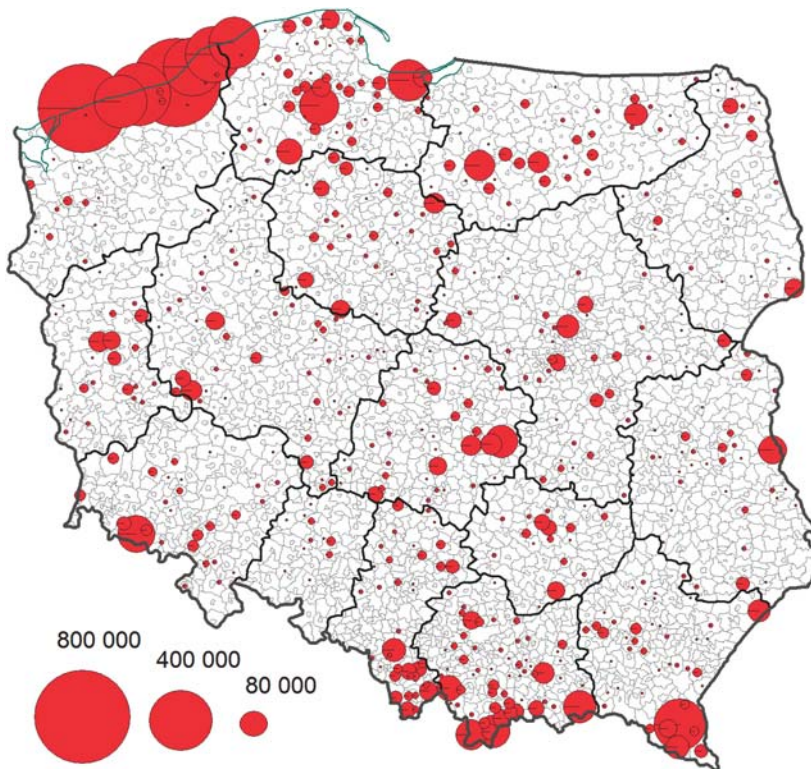
4.1.3. WALORY TURYSTYCZNE

Walory turystyczne powinny stanowić bardzo ważny czynnik generowania sukcesu. W Polsce jest jednak tylko kilkanaście gmin wiejskich, które swój sukces gospodarczy zawdzięczają w znacznym stopniu walorom przyrodniczym

i kulturowym. Należą do nich przede wszystkim gminy nadmorskie (w tym badany Rewal) i niektóre karpackie.

Wiele innych gmin reprezentujących obszary górskie i pojezierne ma szansę osiągnąć sukces gospodarczy dzięki rozwojowi turystyki i rekreacji, ale wymaga to przede wszystkim większego zaangażowania ze strony mieszkańców i lokalnych władz samorządowych. Sama ich atrakcyjność nie może być przyczyną sukcesu. Potrzebna jest promocja i infrastruktura zapewniająca dobrą dostępność i odpowiedni poziom usług.

Turystyka jest powszechnie postrzegana jako ważna gałąź aktywności gospodarczej w skali lokalnej, regionalnej i krajowej. Stanowi ona jednak na ogół uzupełnienie dla innych funkcji, ważniejszych z punktu widzenia gospodarki. Odgrywa też znaczącą rolę w gminach, które osiągnęły sukces dzięki innym czynnikom – spośród badanych gmin dotyczy to przede wszystkim Nieporętu

Ryc. 36. Liczba korzystających z noclegu w hotelach, motelach i pensjonatach w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, 2006

Number of people staying overnight in hotels, motels or boarding houses in rural and urban-rural communes, 2006

i Stawigudy, do których walory przyrodnicze przyciągają głównie turystów weekendowych.

Atrakcyjna z punktu widzenia turystyki lokalizacja odegrała najważniejszą rolę w generowaniu sukcesu w gminie Rewal. Położenie nad morzem i piaszczyste plaże były jedynymi jej atutami. Praktycznie wszystkie działania mieszkańców gminy i lokalnych władz samorządowych podporządkowane są wzbogacaniu oferty turystycznej oraz działaniom marketingowym promującym Rewal. Należy zatem wśród przyczyn sukcesu uwzględnić coraz większe znaczenie czynników społecznych i administracyjnych. Duże zaangażowanie mieszkańców i władz lokalnych spowodowało, że dziś Rewal jest odwiedzany przez cały rok, dzięki czemu jego potencjał infrastrukturalny jest w pełni wykorzystany. Niektóre inne gminy nadmorskie mają natomiast wybitnie sezonowy charakter turystyki, ograniczony wyłącznie do okresu letniego.

4.1.4. WĘZŁ KOMUNIKACYJNY

Funkcja komunikacyjna jest ważnym czynnikiem miastotwórczym, dlatego węzły komunikacyjne są zlokalizowane głównie w gminach miejskich i miejsko-wiejskich. Rzadko zdarza się, aby gmina wiejska miała silnie rozwinięte funkcje komunikacyjne. Wyjątek mogą stanowić nieliczne gminy, w których zlokalizowane są przejścia graniczne. Przejścia graniczne są zasadniczą stymulantą rozwoju gospodarczego gminy. Rozwój ten wynika między innymi z koncentracji ruchu tranzytowego i różnic cenowych dóbr i usług po obu stronach granicy. Lokalizacja taka sprzyja rozwojowi funkcji handlowej i usługowej.

Wśród badanych gmin czynnik komunikacyjny odegrał największą rolę w Dobrej Szczecińskiej, gdzie zlokalizowane jest przejście graniczne w Lubiszynie. Szerokie otwarcie granicy polsko-niemieckiej spowodowało tam gwałtowny rozwój handlu przygranicznego i usług. Tańsze niż po stronie niemieckiej towary i artykuły spożywcze zachęcały Niemców do zakupów. Z czasem różnice cenowe zaczęły się zmniejszać, ale wcześniejsze zyski pozwoliły wielu lokalnym przedsiębiorcom rozwinąć usługi lub działalność produkcyjną. Obecnie to właśnie tańsze usługi stają się główną ofertą terenów przygranicznych.

4.2. CZYNNIKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE

Czynniki społeczno-ekonomiczne stanowią coraz istotniejszy element składowy genezy sukcesu gospodarczego na obszarach wiejskich. Duża aktywność mieszkańców i władz lokalnych jest w stanie zrekomensować, chociaż w części, niedogodności lokalizacyjne gminy. Pojawienie się inwestora z dużym kapitałem może w krótkim czasie zmienić oblicze gminy i spowodować jej dynamiczny rozwój.

4.2.1. AKTYWNOŚĆ INWESTORÓW ZEWNĘTRZNYCH

Aktywność inwestorów zewnętrznych jest czynnikiem tak samo ważnym jak atrakcyjna lokalizacja. Zazwyczaj czynniki te współwystępują, bowiem dla inwestora bardzo ważne jest odpowiednie położenie gminy ze względu na dostęp do rynku pracy, rynku zbytu towarów lub usług.

Chodzi tu przede wszystkim o duże inwestycje (produkcyjne, handlowo-usługowe i mieszkaniowe), które aktywizują gminę gospodarczo, dostarczają dużych dochodów do jej budżetu i poprawiają strukturę zatrudnienia. W większości badanych gmin dynamiczny rozwój wynikał z pojawienia się na ich terenie lub w sąsiedztwie dużej inwestycji. Najlepszym tego przykładem jest gmina Kulesze Kościelne, mająca typowo rolniczy charakter. Tego typu gminy mają ograniczone możliwości rozwoju i są często identyfikowane jako obszary biedy. Do niedawna Kulesze Kościelne mogły stanowić przykład obszaru problemowego, z tradycyjnym, niskotowarowym rolnictwem. Pojawienie się grupy kapitałowej Mlekovita i jej inwestycje w przemysł mleczarski zmieniły radykalnie obraz gminy zarówno pod względem warunków życia, jak i charakteru tamtejszego rolnictwa. Dziś gmina należy do „zagłębia mleczarskiego” i może stanowić przykład sukcesu dla innych gmin monofunkcyjnych zdominowanych przez gospodarke rolną.

Niestety duże inwestycje kapitałowe są rzadkością na obszarach wiejskich, z wyjątkiem gmin położonych w sąsiedztwie większych miast. Jest to związane głównie z brakiem wykwalifikowanej siły roboczej i słabym wyposażeniem w infrastrukturę techniczną.

Ważną grupą inwestorów zewnętrznych są indywidualni inwestorzy budowlani (firmy deweloperskie zaliczymy do dużych inwestorów kapitałowych). Ich uwaga koncentruje się na obszarach podmiejskich oraz terenach rekreacyjnych (drugie domy).

4.2.2. AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA MIESZKAŃCÓW

Aktywność gospodarcza mieszkańców – to przede wszystkim umiejętność kreowania nowych przedsięwzięć ekonomicznych i rozwoju funkcji pozarolniczych (usługi, turystyka, mieszkalnictwo, przemysł). Szczególną rolę odgrywają w tym tzw. lokalni liderzy, których działania gospodarcze stanowią często wzór do naśladowania dla innych mieszkańców gminy.

Ważną rolę w rozwoju gminy powinny odgrywać podmioty małe, które często podejmują ze sobą współpracę, tworząc swoistą sieć powiązań. Na obszarach zdominowanych przez duże przedsiębiorstwa lokalna przedsiębiorczość ma mniejsze możliwości rozwoju, podporządkowując się potrzebom podmiotu wiodącego.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat zanotowano na wsi dynamiczny rozwój podmiotów gospodarczych o charakterze nierolniczym. Wzrosła aktywność gospodarcza ludności wiejskiej. Podmioty prowadzące pozarolniczą działalność stanowią jednak nadal bardzo niewielką grupę gospodarstw wiejskich.

Wśród działalności pozarolniczej najważniejszą rolę odgrywają usługi, a następnie handel i drobna wytwórczość. Usługi i drobna działalność produkcyjna przeważają na obszarach podmiejskich, gdzie lokuje się przede wszystkim zakłady usług budowlanych, transportowych, naprawczych i hurtownie (Bański 2005). Koncentracja pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach w sąsiedztwie miast wynika z lepszego wyposażenia w infrastrukturę techniczną oraz korzystniejszej struktury wykształcenia tamtejszych mieszkańców. Ponadto wielu przedsiębiorców „ucieka” z dużych miast na tereny podmiejskie, przede wszystkim ze względu na dużo niższe ceny gruntów i możliwość uzyskania zwolnień podatkowych.

4.2.3. WYKSZTAŁCENIE MIESZKAŃCÓW

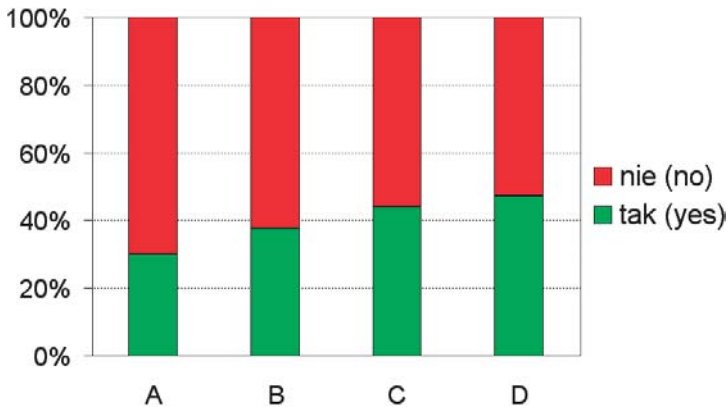
Wysoki poziom wykształcenia mieszkańców gminy nie jest czynnikiem generującym sukces gospodarczy (tak jak atrakcyjna lokalizacja), ale bardzo mu sprzyja. Podkreślali to w swoich opracowaniach wszyscy uczestnicy realizujący badania terenowe w wytypowanych gminach. Dobrze wykształcone osoby są bardziej aktywne społecznie i gospodarczo oraz szeroko otwarte na wszelkie nowości, a przy tym stawiają swojemu otoczeniu większe wymagania.

Przeprowadzone w 2003 r. przez autora badania ankietowe w różnych typach gmin wiejskich potwierdzają, że osoby lepiej wykształcone są pod każdym względem bardziej aktywne i zainteresowane zmianami dokonującymi się w otoczeniu (Bański 2005). Osoby posiadające lepsze wykształcenie korzystniej też oceniły dokonujące się w kraju przemiany oraz z większym optymizmem spoglądały w przyszłość, bez względu na region zamieszkania (ryc. 37)²⁰.

4.2.4. AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA

Aktywność społeczna mieszkańców gminy była jednym z najczęściej wymienianych czynników sukcesu przez prowadzących badania terenowe. Na przykład w gminie Rewal aktywność taka przejawiała się wysoką frekwencją na zebraniach z władzami samorządowymi i zgłaszaniem wielu cennych inicjatyw społecznych, które były następnie realizowane przez gminę. Ważne dla gminy było również oddolne tworzenie stowarzyszeń promujących turystykę. W Stawigudzie i Tarnowie Podgórnym w rozwój gospodarczy (budowa elementów infrastruktury technicznej) mieszkańcy angażowali własne środki finansowe.

²⁰ Ankieta objęła 2831 gospodarstw domowych na wsi w różnych regionach kraju.

Ryc. 37. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi a odpowiedź na pytanie: czy okres po 1990 r. przyniósł w Pana/i/ miejscowości korzystne zmiany?

A – podstawowe, B – zawodowe, C – średnie, D – wyższe

A level of education of rural inhabitants and how these people responded to the question: Has the period after 1990 brought about beneficial changes for your home village?

A – primary, B – vocational, C – secondary, D – higher education

Nie są to przykłady odosobnione – na początku lat 1990. prywatne środki mieszkańców wsi były ważnym źródłem finansowania wodociągów i kanalizacji.

W Tarnowie Podgórnym mieszkańcy mieli istotny wpływ na tworzony Plan Rozwoju Lokalnego. Przeprowadzona wśród nich ankieta (bardzo duża grupa uczestniczących) wykorzystana została do wyboru najważniejszych inwestycji w gminie. Przykłady takie można mnożyć.

Aktywność społeczna jest trudna do zmierzenia. Pewne wnioski można wyciągać z danych dotyczących frekwencji podczas głosowań lub liczby działających organizacji społecznych. Na przykład w 2000 roku w gminach miejsko-wiejskich działało około 20% organizacji pozarządowych, natomiast w gminach wiejskich – 16%. Ostatnie lata przyniosły jednak bardzo korzystne zmiany świadczące o tym, że wśród ludności wiejskiej rośnie świadomość decydowania o swoim otoczeniu²¹. Badania prowadzone w gminach zachodniej części kraju wykazały, że stosunkowo większa aktywność społeczna mieszkańców tamtejszych wsi wynika z ich większego zintegrowania oraz tradycji dobrego gospodarowania.

4.3. CZYNNIKI TECHNICZNO-ORGANIZACYJNE

Czynniki techniczno-organizacyjne odgrywają ważną rolę w pozyskiwaniu nowych inwestycji i promocji ekonomicznej gminy. Niski poziom ich zaawan-

²¹ Szerzej na ten temat w rozdziale *Lokalne ogniska sukcesu*.

sowania praktycznie uniemożliwia osiągnięcie przez gminę sukcesu gospodarczego. Uwarunkowania techniczne i organizacyjne były najczęściej wymieniane przez prowadzących badania terenowe. W sumie wymieniono ponad trzydzieści czynników, które można podzielić na trzy podstawowe grupy: dobre wyposażenie w infrastrukturę, aktualne dokumenty planistyczne (w tym głównie lokalny plan przestrzennego zagospodarowania) oraz sprawność i aktywność zarządzania gminą. Ostatnia grupa czynników była wymieniana najczęściej.

4.3.1. WYPOSAŻENIE W INFRASTRUKTURĘ

Wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną jest warunkiem koniecznym do osiągnięcia sukcesu gospodarczego. Stanowi ona bazę dla wszelkiego rozwoju. Rozbudowa podstawowych elementów sieci infrastruktury w ostatniej dekadzie powoduje stopniowe wyrównywanie różnic przestrzennych w tym zakresie. Sieć wodociągowa i kanalizacyjna z nowoczesnym systemem oczyszczania ścieków jest już standardem. Większe różnice dotyczą gazu sieciowego, który jest dostępny przede wszystkim na obszarach najgęściej zaludnionych.

W generowaniu sukcesu gospodarczego ważna jest sieć drogowa umożliwiająca sprawne i szybkie dotarcie do pracy, szkoły, odbiorcy towarów lub usług. Rośnie też znaczenie sieci teleinformatycznej, w tym przede wszystkim dostępu do szerokopasmowej sieci internetowej. Badania autora na temat wyposażenia gmin województwa mazowieckiego w technologię ITC przeprowadzone w 2007 r. wykazały, że jest ona powszechnie wykorzystywana przez mieszkańców wsi. Podstawowy problem stanowi dostęp do sieci internetowej i jej jakość. W gminach położonych peryferyjnie sposoby dostępu do Internetu są bardziej zróżnicowane niż w gminach podmiejskich, co jest wynikiem ograniczeń w stosowaniu niektórych technologii. W gminach podmiejskich najpowszechniejszym sposobem dostępu do Internetu jest stałe łącze za pośrednictwem jednego z operatorów telefonii stacjonarnej. Trzeba podkreślić, że ankietowani bez względu na miejsce zamieszkania i rodzaj wykonywanej pracy wskazali komputer jako najważniejsze dla nich narzędzie ITC – ważniejsze niż telefon stacjonarny lub komórkowy.

4.3.2. AKTUALNOŚĆ DOKUMENTÓW PLANISTYCZNYCH

Aktualne dokumenty planistyczne są podstawą każdej inwestycji (produkcyjnej, usługowej, handlowej, mieszkaniowej itp.). Dlatego często wymienianym czynnikiem sukcesu gospodarczego jest aktualny, lokalny plan przestrzennego zagospodarowania. Na przykład w gminie Kleszczów wcześniej opracowany lokalny plan przewidujący utworzenie stref przemysłowych umożliwił optymalną lokalizację inwestycji przemysłowych (na obszarach z glebami o niskiej przydatności rolniczej). Dzięki planowi gwarantującemu możliwość taniego przysto-

Tabela 9. Informacje na temat planów przestrzennego zagospodarowania w badanych gminach

Wyszczególnienie	Nieporęt	Łęczyce	Długoleśka	Grudusk	Kulesze K.	Brodnica	Kleszczów	Rewal	Tarnowo Podg.	Stawiguda	Dobra Szczec.	Czerwonak	Osielsko
Liczba planów zagospodarowania przestrzennego na podstawie ustawy z 7 lipca 1994 r.	21	18	55	2	9	9	17	21	75	37	76	40	13
Powierzchnia gminy objęta planami (ha)	9736	250	19000	43	9	19	1991	224	3000	1267	1076	1044	882
Powierzchnia terenów przeznaczonych w planach pod zabudowę mieszkaniową	1810	45	1800	25	2	0	188	0	840	0	833	450	540
Liczba planów zagospodarowania przestrzennego na podstawie ustawy z 27 marca 2003 r.	3	5	0	0	0	0	0	1	5	5	3	2	0
Powierzchnia gminy objęta planami (ha)	68	14	0	0	0	0	0	131	150	55	3	233	0
Łączna powierzchnia terenów przeznaczonych w planach pod zabudowę mieszkaniową (ha)	0	12	0	0	0	0	0	0	100	15	3	177	0
Liczba wniosków o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego	6	17	42	3	0	0	30	79	42	23	130	39	27
Liczba wniosków o wydanie decyzji o ustaleniu warunków zabudowy	9	101	1466	40	16	27	4	246	273	84	493	79	60

sowania terenu do działalności przemysłowej, gmina była konkurencyjna w stosunku do gmin sąsiednich. Z kolei według władz gminy Rewal trwała i planowa realizacja ustalonej polityki gospodarczej i społecznej gminy zawarta w strategii rozwoju, planie zagospodarowania przestrzennego i szczegółowych planach inwestycyjnych, jest jednym ze źródeł sukcesu gminy.

Pokrycie gminy planami zagospodarowania przestrzennego ułatwia realizację inwestycji, skraca ich czas i pozwala zachować ład przestrzenny. Plan zagospodarowania przestrzennego daje też inwestorom gwarancję co do przyszłych kierunków rozwoju i miejsc inwestycji na terenie gminy.

4.3.3. SPRAWNOŚĆ I AKTYWNOŚĆ WŁADZ LOKALNYCH

Sprawność i aktywność lokalnych „przywódców” jest najczęściej wymienianym czynnikiem sukcesu gminy. Zwraca się przy tym uwagę na takie elementy jak: aktywność w pozyskiwaniu środków finansowych i umiejętność ich wykorzystania, przychylność dla inwestorów i umiejętność negocjacji, sprawność zarządzania, umiejętność promocji gminy i podejmowania działań marketingowych. Wynika z tego, że reprezentanci władz lokalnych powinni być nowoczesnymi menedżerami. Powinni przy tym znać lokalne warunki, mieszkańców i problemy z jakimi boryka się gmina. Dlatego ważnym uwarunkowaniem jest sukcesja władzy i stopniowanie kariery samorządowca (od funkcji niższych do wyższych).

4.4. OCENA CZYNNIKÓW SUKCESU GOSPODARCZEGO

Omówione uwarunkowania sukcesu gospodarczego mają różne znaczenie w poszczególnych gminach – mogą być: nieistotne lub mało istotne, drugoplanowe bądź wiodące. Brak istotności któregoś z czynników oznacza tylko tyle, że w przypadku konkretnej gminy nie odegrał on znaczącej roli. W innej gminie, reprezentującej ten sam rodzaj obszarów sukcesu, ten czynnik może z kolei być wiodący.

W gminach zaliczonych do lokalnych ognisk sukcesu najważniejsze były czynniki lokalizacyjne, przy czym wystarcza jeden z nich, ale o wiodącej roli. Może to być baza surowcowa, sąsiedztwo dużego miasta lub bardzo atrakcyjne walory turystyczne. Lokalizacja wskazuje na potencjalne możliwości gminy do osiągnięcia sukcesu gospodarczego. Potrzebne są jeszcze inne czynniki, które pobudzą potencjał lokalizacyjny. Najczęściej atrakcyjna lokalizacja jest magnesem dla inwestorów zewnętrznych. Te dwa czynniki są elementami nierozzerwalnymi i mają decydujący wpływ na powodzenie gospodarcze gminy. Trzecim bardzo ważnym czynnikiem jest wyposażenie w infrastrukturę techniczną, która jest dodatkową stymulantą przyciągającą zewnętrzny kapitał. Pozostałe uwarunkowania odgrywają na ogół rolę drugoplanową, ale wzmacniają rozwój gminy.

Tabela 10. Znaczenie czynników sukcesu gospodarczego w badanych gminach

Gmina	Czynniki lokalizacyjne				Czynniki społeczno- -ekonomiczne				Czynniki techniczno- -organizacyjne		
	warunki naturalne produkcji i baza surowcowa	sąsiedztwo dużego miasta	walory turystyczne	węzeł komunikacyjny	aktywność inwestorów zewnętrznych	aktywność gospodarza mieszkańców	wykształcenie mieszkańców	aktywność społeczna	wyposażenie w infrastrukturę	aktualność dokumentów planistycznych	sprawność i aktywność władz lokalnych
Kleszczów	++	-	-	-	++	+	+	+	++	++	+
Rewal	-	-	++	-	+	++	++	++	++	+	++
Stawiguda	-	++	+	-	++	+	+	+	++	+	+
Tarnowo Podgórne	-	++	-	+	++	+	+	+	++	+	+
Nieporęt	-	++	+	-	++	+	+	+	++	+	+
Długoleka	-	++	-	-	++	+	+	+	++	+	+
Łęczyce	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
Brodnica	+	-	+	-	++	+	+	+	+	-	+
Grudusk	+	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+
Kulesze Kościelne	+	-	-	-	++	+	+	+	+	-	+
Czerwonak	-	++	-	-	++	+	+	+	++	+	+
Dobra Szczecińska	-	++	+	++	++	+	+	+	++	+	+
Osielsko	-	++	-	-	++	+	+	+	++	+	+

- czynnik nieistotny, + czynnik drugoplanowy, ++ czynnik wiodący

Wiejskie obszary progresji mają bardzo podobne czynniki wiodące. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że wybrane gminy leżą w strefie podmiejskiej dużych aglomeracji. Ciekawym przypadkiem jest gmina Łęczyce, w której nie wskazano wiodącego czynnika sukcesu, lecz prawie wszystkie zidentyfikowane uwarunkowania pełniły rolę drugorzędą. Można przyjąć, że gminę cechuje zrównoważony wpływ wszystkich analizowanych czynników i dzięki temu jej rozwój społeczno-gospodarczy jest systematyczny.

Wśród obszarów konkurencyjnego rolnictwa również trudno wskazać czynniki wiodące. W przypadku Kuleszy Kościelnych i Brodnicy o ich sukcesie gospodarczym zdecydowało w znacznej mierze pojawienie się inwestorów zewnętrznych (koncernu Mlekovita w Wysokim Mazowieckim i koncernu Mróz oraz prywatnego inwestora w Jaszkanie). Część zidentyfikowanych uwarunko-

wań sukcesu gospodarczego nie jest istotna w przypadku obszarów rolniczych, mianowicie większość walorów lokalizacyjnych (z wyjątkiem warunków agrokologicznych) oraz aktualność dokumentów planistycznych.

Ciekawe wnioski dotyczące uwarunkowań sukcesu gospodarczego w gminach wiejskich dostarcza wspomniane już wcześniej opracowanie wykonane w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (Rosner 2007). Autorzy badali cztery elementy (rozwój gospodarczy, rozwój społeczny, dynamikę przemian i aktywność lokalnych przywódców), wykorzystując do tego syntetyczne wskaźniki poddane typologii (Perkala i Hellwiga). Istotny dla naszych rozważań jest ostatni z elementów, tj. aktywność władz lokalnych. Bez względu na przyjętą metodę typologii była ona najwyższa w typie drugim, który reprezentuje głównie gminy we wschodniej części kraju i położone z dala od dużych miast. Natomiast w gminach podmiejskich reprezentujących typ czwarty (wysoki rozwój) aktywność przywódców była w jednej typologii wysoka, według drugiej – przeciętna.

5. PODSUMOWANIE

Współczesny rozwój społeczny i gospodarczy w Polsce stwarza dogodne warunki do osiągnięcia sukcesu gospodarczego. Dotyczy to w równym stopniu jednostkowych przedsięwzięć, jak i kompleksowych działań na określonym terytorium. W niniejszym opracowaniu badano sukces gospodarczy w ujęciu przestrzennym. Przyjęto, że obszary sukcesu charakteryzuje pomyślny przebieg zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych, które pobudzają lub wzmacniają rozwój jego struktury przestrzennej. Rozwój ten jest wyższy w stosunku do sąsiednich obszarów.

Sukces gospodarczy odnosi się przede wszystkim do obszarów miejskich, które rozwijają się bardzo intensywnie. Chodzi przy tym o miasta duże, które najbardziej skorzystały na transformacji gospodarczej po 1989 roku. Rozwój obejmuje również obszary wiejskie i małe miasteczka, ale jest on zdecydowanie wolniejszy. Ostatnie lata cechuje więc wzrost dynamiki procesów polaryzacji przestrzennej. Rosną dysproporcje pod względem rozwoju gospodarczego pomiędzy regionami i w ujęciu miasto-wieś.

Niemniej również na obszarach wiejskich pojawiają się przykłady sukcesu gospodarczego. Wśród nich można wyróżnić: lokalne ogniska sukcesu, obszary progresji i obszary konkurencyjnego rolnictwa. Lokalne ogniska sukcesu – to gminy wiejskie lub zespoły gmin o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego. Obszary takie koncentrują się w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich oraz na Pobrzeżu Bałtyckim. Bardzo niewiele gmin stanowiących lokalne ogniska sukcesu jest na obszarach peryferyjnych (typowo wiejskich).

Wiejskie obszary progresji cechuje stały trend wzrostu gospodarczego. U jego podstaw leży pomyślna realizacja przedsięwzięć społecznych i gospodarczych. Największa koncentracja gmin zaliczonych do tej kategorii występuje w sąsiedztwie Warszawy i Poznania oraz na Kaszubach i w południowo-zachodniej części Małopolski. Niewielkie ich skupiska towarzyszą innym aglomeracjom miejskim (Łódź, Wrocław, Toruń-Bydgoszcz, Lublin, Olsztyn, Kielce, Radom, Koszalin, Gorzów Wielkopolski).

Z kolei obszary konkurencyjnego rolnictwa charakteryzują wysokie nakłady inwestycyjne na gospodarkę rolną, pozwalające osiągać produkcję rolną na poziomie gwarantującym utrzymanie wiodącej roli funkcji rolniczej (konkuren-

cyjnej dla innych funkcji gospodarczych). Największy obszar tworzy zespół gmin ciągnących się szerokim pasem od południowej Wielkopolski, przez Kujawy, po Żuławy Wiślane i południowo-wschodnią część Warmii.

Z przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej podatne na sukces gospodarczy są obszary wokół dużych miast. W efekcie nagromadzenia szeregu zjawisk społecznych (napływ migracyjny, aktywność mieszkańców, wysoki poziom wykształcenia) i ekonomicznych (napływ inwestycji, ruch budowlany, wysoki poziom wyposażenia w infrastrukturę, sąsiedztwo dużego rynku zbytu i rynku pracy) sprzyjających rozwojowi gospodarstwu są one nawet „skazane” na sukces.

Im dalej w kierunku peryferii, tym trudniej o osiągnięcie sukcesu gospodarczego nie związanego z działalnością rolniczą. Obszary wiejskie położone w większej odległości od krajowych lub regionalnych centrów ekonomicznych są zdecydowanie mniej atrakcyjne dla inwestorów oraz mają mniejsze szanse rozwoju różnorodnych funkcji gospodarczych. Sukces gospodarczy wymaga wystąpienia szeregu sprzyjających uwarunkowań, wśród których stosunkowo ważną rolę odgrywa aktywność społeczna mieszkańców oraz kompetencje i aktywność lokalnych władz samorządowych. Czynniki te leżą również u podstaw sukcesu w działalności rolniczej.

Badania terenowe przeprowadzone w 13 gminach należących do różnych kategorii obszarów sukcesu pozwoliły zidentyfikować najważniejsze czynniki sukcesu. Można je podzielić na trzy podstawowe grupy: czynniki lokalizacyjne, czynniki społeczno-ekonomiczne, czynniki techniczno-organizacyjne. Najczęściej wymienianym czynnikiem lokalizacyjnym jest położenie w sąsiedztwie dużej aglomeracji miejskiej. Wśród czynników społeczno-ekonomicznych najczęściej wymieniano wysoką aktywność inwestorów zewnętrznych, a wśród techniczno-organizacyjnych – dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną.

Udział i znaczenie poszczególnych czynników w genezie sukcesu badanych gmin był bardzo zróżnicowany. Idealnym rozwiązaniem byłoby wystąpienie wszystkich wymienionych. Najczęściej jednak o sukcesie decydował jeden lub dwa czynniki wiodące, uzupełnione na ogół przez inne, ale drugoplanowe.

Podstawą kształtowania się lokalnych ognisk sukcesu i wiejskich obszarów progresji są czynniki lokalizacyjne, a wśród nich wymieniane już położenie w sąsiedztwie aglomeracji miejskiej. Inne czynniki z tej grupy (baza surowcowa, atrakcyjne walory turystyczne) mają bardzo „jednostkowy” charakter. Atrakcyjna lokalizacja jest przyczyną pojawienia się innych czynników stymulujących rozwój.

W genezie obszarów konkurencyjnego rolnictwa oddziaływanie czynników sukcesu ma bardziej równomierny rozkład, toteż trudniej wskazać wiodące czynniki sukcesu. Mniejsze znaczenie mają czynniki lokalizacyjne. Sukces gospodarczy jest w tym wypadku efektem splotu wielu korzystnych zjawisk społecznych i ekonomicznych wynikających z aktywności gospodarczej miesz-

kańców i lokalnych władz, inwestycji zewnętrznych oraz kapitału społecznego dysponującego dużym potencjałem.

Twórcą sukcesu gospodarczego na terenach peryferyjnych jest głównie rolnik–przedsiębiorca, który podejmie ryzyko nowych inwestycji. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że łączenie działalności pozarolniczej w gospodarstwie rolnym przynosi prawie wyłącznie korzyści. Liczy się dobry pomysł i konsekwentna jego realizacja.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat, pomimo prób równoważenia rozwoju gospodarczego, obserwujemy wzrost dynamiki procesów polaryzacji przestrzennej. Rosną dysproporcje poziomu rozwoju gospodarczego regionów, wśród których można wyróżnić regiony wzrostu, regiony stagnacji oraz regiony regresu gospodarczego. Badania zróżnicowań regionalnych wskazują, że największą dynamikę rozwoju gospodarczego osiągnęły obszary metropolitalne, natomiast na wsiach, zwłaszcza położonych peryferyjnie, występuje szereg problemów społecznych i ekonomicznych. Należy je bezwzględnie identyfikować i rozwiązywać. Jedną z dróg do tego celu jest badanie wiejskich obszarów, które osiągają sukces gospodarczy. Rozpoznanie genezy sukcesu może być krokiem w kierunku rozwiązania niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych. Obszary sukcesu gospodarczego powinny być przykładem dla obszarów wiejskich, które takiego sukcesu potrzebują.

6. LITERATURA

- Bański J., 1999, *Obszary problemowe w rolnictwie Polski*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 172.
- Bański J., 2004, *Procesy ludnościowe na obszarach wiejskich*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Studia Obszarów Wiejskich, 6, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 21–38.
- Bański J., 2005, *Przestrzenny wymiar współczesnych procesów na wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 9, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bednarek M., 2007, Rewal – lokalne ognisko sukcesu, maszynopis w archiwum projektu „Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego – koncepcja, identyfikacja, diagnoza”.
- Berry B.J.L., Conkling E.C., Ray D.M., 1976, *The Geography of Economic Systems*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs.
- Chojnicki Z., Czyż T. (red.) 1991, *Zróźnicowanie przestrzenne poziomu i warunków życia ludności*, Biuletyn KPZK PAN, 153.
- Choniawko A., 1999, W *Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] K. Strykowski (red.), *Dzieje Tarnowa Podgórnego*, Zarząd Gminy Tarnowo Podgórne, Społeczny Komitet Obchodów 700-lecia Tarnowa Podgórnego, Poznań–Tarnowo Podgórne.
- Ciok S., 1994, *Wybrane obszary problemowe Polski Południowo-Zachodniej*, Acta Universitatis Wratislaviensis, 1631, Studia Geograficzne, 62, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Czyż T., 1998, Polaryzacja rozwoju regionalnego w okresie transformacji społeczno-gospodarczej w Polsce, [w:] J. Parysek, H. Rogacki (red.), *Przemiany społeczno-gospodarcze Polski lat dziewięćdziesiątych*, Wyd. Naukowe Bogucki, Poznań, s. 47–64.
- Darwent D.F., 1969, *Growth Poles and growth centres in regional planning – a review*, Environment and Planning, 1, s. 5–31 (tłumaczenie M. Brezczko-Szawłowska i J. Grzeszczak, PZLG, 1978, 3–4, IGiPZ PAN, s. 41–77).
- Deja W., 1975, Zastosowanie metody taksonomicznej do określenia zasięgu i stopnia przeobrażenia strefy podmiejskiej Poznania, *Czasopismo Geograficzne*, 41, 1, PTG, Wrocław.
- Dębski J., 2003, *Lokalne bieguny wzrostu w Polsce (według budżetów gmin i przedsiębiorczości prywatnej)*, [w:] Z. Ziolo, Z. Makiela (red.), *Kształtowanie się struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 5, s. 31–58.

- Dziewoński K., 1987, *Strefa podmiejska – próba ujęcia teoretycznego*, Przegląd Geograficzny, 59, 1–2, s. 55–63.
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 148, Warszawa.
- Friedmann J., 1968, *The Role of Cities in National Development*, Santiago de Chile.
- Friedmann J., 1974, *Ogólna teoria rozwoju spolaryzowanego*, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, 1–2, s. 18–33.
- Friedmann J., Weaver C., 1979, *Territory and Function; the Evolution of Regional Planning*, Edward Arnold Ltd., London.
- Gałązka A., 2003, *Infrastruktura komunalna na wsi. Początki, współczesność, perspektywy rozwoju*, [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, Biuletyn KPZK, 207, Warszawa, s. 13–47.
- Gałązka A., Sierak J., 1998, *Gospodarka budżetowa a potrzeby inwestycyjne gmin*, Agencja Rozwoju Komunalnego, Warszawa.
- Głębocki B., Kaczmarek U., (red.), 2005, *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 8, IGiPZ PAN-PTG, Warszawa.
- Gorzela G., 1989, *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Rozwój regionalny–Rozwój lokalny–Samorząd terytorialny, 14, Instytut Gospodarki Przemysłowej WGiSR UW, Warszawa.
- Gorzela G., 2003, *Bieda i zamożność regionów*, [w:] I. Sagan, M. Rzepczyński (red.), *Wymiar i współczesne interpretacje regionu*, Katedra Geografii Ekonomicznej UG, Gdańsk, s. 57–77.
- Gorzela G., Jałowicki B., Woodward R., Ziemiałowicz W., Herbst M., Roszkowski W., Zarycki T., 1999, *Dynamics and Factors of Local Success in Poland*, Regional and Local Studies, 15, European Institute for Regional and Local Development, Warsaw.
- Grzeszczak J., 1978, *Recepcja teorii biegunów wzrostu w Polsce*, [w:] *Teoria biegunów wzrostu*, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, 3–4, IGiPZ PAN, s. 6–25.
- Heffner K., 2007, *Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Definicje – uwarunkowania – zależności – czynniki – skutki. Badania zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] A. Rosner (red.), *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, IRWiR PAN, Warszawa, 11–26.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 1991, *Zróżnicowanie urbanizacji wsi w strefie podmiejskiej Łodzi*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, 13.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 1998, *Przeobrażenia stref podmiejskich dużych miast. Studium porównawcze strefy podmiejskiej Warszawy, Łodzi i Krakowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jedut R., 1992, *Uwarunkowania i kierunki przeobrażeń osadnictwa wiejskiego w strefach podmiejskich*, [w:] *Restrukturyzacja obszarów wiejskich Polski*, Materiały IX Ogólnopolskiego Seminarium Geograficzno-Rolniczego, Łódź, s. 29–39.

- Jelonek A., 1988, *Obszary problemowe w zakresie zagrożeń demograficznych w Polsce*, [w:] *Problemy geografii osadnictwa i ludności*, Seria Geografia, 42, s. 67–77, UAM, Poznań.
- Jędrzejczyk D., Wilk W., 1994, *Procesy urbanizacji wsi w Polsce po II wojnie światowej*, *Czasopismo Geograficzne*, 65, 3–4, PTG, Wrocław, s. 307–315.
- Kamińska W., 2006, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988–2003*, *Prace Geograficzne*, IGiPZ PAN, 203, Warszawa.
- Karłowicz R., 1978, *Rozwój wielkich aglomeracji miejskich w Polsce*, Warszawa.
- Kolarska-Bobińska L. (red.), 2002, *Mieszkańcy wsi o integracji europejskiej: opinie, wiedza, poinformowanie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Kołodziejczyk D., 2006, *Ocena wpływu rozmieszczenia instytucji wiejskich na lokalny rozwój społeczno-gospodarczy*, Instytut Ekonomiki Rolnej i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa, s. 28.
- Koter M., 1985, *Kształtowanie się strefy podmiejskiej w świetle badań historyczno-geograficznych*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica*, 5, Łódź, s. 61–73.
- Kowalski M. (red.), 2003, *Przestrzeń wyborcza Polski*, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kukliński A., 1980, *Gospodarka przestrzenna i studia regionalne*, *Biuletyn KPZK PAN*, 111, Warszawa.
- Kukliński A., 1983, *Diagnoza stanu gospodarki przestrzennej Polski. Wstępne wyniki badań*, *Biuletyn KPZK PAN*, 123, Warszawa.
- Kulikowski R., 2003a, *Obszary problemowe rolnictwa w Polsce*, [w:] A. Ciołkosz (red.), *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, GUS, Warszawa, s. 179–186.
- Kulikowski R., 2003b, *Syntetyczne metody badań produktywności i towarowości rolnictwa. Zastosowania w badaniach geograficznych w Polsce*, *Prace Geograficzne* 187, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kwiecień I., 1977, *Niektóre zagadnienia urbanizacji wsi w strefie podmiejskiej Krakowa w latach 1950–1970*, *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne*, 44.
- Liszewski S., 1987, *Strefa podmiejska jako przedmiot badań geograficznych. Próba syntezy*, *Przegląd Geograficzny*, 59, 1–2, s. 65–79
- Maćkiewicz B., 2007, *Gmina Czerwonak, maszynopis w archiwum projektu „Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego – koncepcja, identyfikacja, diagnoza”*.
- Maik W., 1985, *Charakterystyka strefy podmiejskiej w kategoriach funkcjonalnych, próba rekonstrukcji modelu pojęciowego i metody badawczej*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica*, 5, Łódź, s. 41–60.
- Perroux F., 1955, *Note sur la notion de „pole de croissance*, *Economic Appliquee*, 8, 1–2, s. 307–320 (tłumaczenie J. Biniecki w PZLG, 1978, 3–4, IGiPZ PAN, s. 26–40).
- Plan rozwoju lokalnego 2008–2013. Gmina Tarnowo Podgórne*, 2007, maszynopis, 166 s., <http://www.tarnowo-podgorne.pl/>
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Czerwonak*, 2006, Urząd Gminy w Czerwonaku.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Kleszczów*, 2007, Urząd Gminy Kleszczów.

- Raport o stanie i uwarunkowaniach prac planistycznych w gminach na koniec 2005 roku*, 2007, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2002, *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2007, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Sobala-Gwosdz A., 2004, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, UJ, Kraków, maszynopis.
- Stoła W., Grzeszczak J. (red.), 1996, *Przemiany struktury przestrzennej obszarów wiejskich w strefach podmiejskich Polski i Rumunii*, Conference Papers, 25, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Straszewicz L., 1980, „*Strefa podmiejska. Pojęcia i definicje*”. *Materiały XIII dorocznej łódzkiej konferencji naukowej*, Łódź, 19–20 stycznia 1980, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Straszewicz L., 1985, *Strefa podmiejska. Pojęcia i definicje*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, 5, Łódź, s. 7–16
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla gminy Łęczyce*, 2004–2005, Łęczyce.
- Wesołowska M., 2005, *Rozwój budownictwa mieszkaniowego a przemiany przestrzenne wsi województwa lubelskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, 10, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, Monografie IGiPZ PAN, 6, Warszawa.
- Witkowski J., 1990, *Warunki życia a zamierzenia migracyjne młodzieży wiejskiej w Polsce*, [w:] J. Witkowski (red.), *Wybrane problemy migracji ludności wiejskiej w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGPiS, 309, Warszawa, s. 129–210.
- Zagożdżon A., 1988, *Kilka uwag o obszarach problemowych*, [w:] *Gospodarka przestrzenna, region, lokalność*, Biuletyn KPZK, 138, Warszawa, s. 137–147.
- Zawadzki L., 1979, *Strefa podmiejska – wybrane problemy zagospodarowania przestrzennego*, Przegląd Geograficzny, 51, 2, s. 271–279.
- Zgliński W., 1994, *Kształtowanie się strefy życiowskiej aglomeracji warszawskiej*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 162, Warszawa.

ANEKS

Tabela 1. Powierzchnia i ludność gmin wybranych do badań szczegółowych, 2006

Gmina	Powierzchnia (km²)	Ludność	Gęstość zaludnienia (osób/km²)	Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)
Kleszczów	124,8	4152	33,3	60,3
Rewal	41,1	3379	82,2	65,9
Tarnowo Podgórne	101,4	18068	178,2	66,9
Czerwonak	82,2	23012	279,8	70,3
Długoleka	212,4	20369	95,9	65,8
Łęczyce	232,8	11204	48,1	61,9
Brodnica	95,9	4685	48,9	62,9
Grudusk	96,7	3950	40,9	60,0
Kulesze Kościelne	115,4	3444	29,8	55,7
Dobra Szczecińska	110,3	11455	103,9	69,0
Nieporęt	100,5	12548	124,8	66,5
Osielsko	102,9	8326	80,9	65,5
Stawiguda	222,5	4993	22,4	68,4

ródło: Bank Danych Regionalnych GUS, 2006.

Tabela 2. Infrastruktura techniczna i społeczna w gminach wybranych do badań szczegółowych, 2006

Gmin	Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej (%)	Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej (%)	Liczba ludności na 1 aptekę	Liczba ludności na 1 placówkę biblioteczną
Kleszczów	93,3	72,4	2020	1346
Rewal	96,9	92,6	1131	1131
Tarnowo Podgórne	94,6	44,9	3688	4610
Czerwonak	92,2	67,4	5870	5870
Długoleka	70,1	14,7	5154	2061
Łęczyce	55,7	29,6	11164	2233
Brodnica	91,6	48,4	brak danych	2318
Grudusk	92,5	26,6	3893	1946
Kulesze Kościelne	93,5	brak danych	brak	3364
Dobra Szczecińska	97,5	82,3	5946	2973
Nieporęt	47,6	30,9	6400	3200
Osielsko	82,8	25,0	4318	2878
Stawiguda	82,1	74,3	5077	1269
Polska – gminy wiejskie	71,6	20,5	6756	brak danych

ródło: Bank Danych Regionalnych GUS, 2006.

Tabela 3. Warunki mieszkaniowe w gminach wybranych do badań szczegółowych, 2006

Gmin	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania	Powierzchnia użytkowa na 1 osobę	Odsetek mieszkań wyposażonych w łazienkę (%)	Odsetek mieszkań wyposażonych w wodociąg (sieciowy lub przyzagrodowy)
Kleszczów	98,1	29,3	79,8	93,9
Rewal	119,7	48,1	94,7	99,1
Tarnowo Podgórne	121,4	34,9	96,3	99,1
Czerwonak	74,0	22,3	95,9	98,7
Długoleka	104,7	28,8	85,9	94,5
Łęczyce	76,4	19,1	85,2	95,8
Brodnica	76,1	21,0	94,1	99,1
Grudusk	85,8	23,6	72,2	97,9
Kulesze Kościelne	123	29,5	68,1	91,1
Dobra Szczecińska	110,3	36,1	97,0	99,5
Nieporęt	107,3	35,7	88,2	92,9
Osielsko	116,4	33,1	90,2	98,2
Stawiguda	90,7	27,6	85,1	93,5
Polska – gminy wiejskie	86,0	24,5	84,6	87,8

ródło: Bank Danych Regionalnych GUS, 2006.

Tabela 4. Aktywność mieszkańców i budżet w gminach wybranych do badań szczegółowych, 2006

Gmina	Stowarzyszenia społeczne na 1000 osób	Podmioty gospodarki w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym	Dochody własne budżetu na 1 mieszkańca	Wydatki gmin na 1 mieszkańca
Kleszczów	4,2	107,3	33982	31754
Rewal	1,8	489,5	7595	8071
Tarnowo Podgórne	1,9	240,8	3462	4237
Czerwonak	1,1	156,3	1464	2202
Długoleka	2,0	127,2	1348	1996
Łęczyce	1,5	91,1	464	1894
Brodnica	2,5	90,2	599	1919
Grudusk	2,5	106,2	526	2016
Kulesze Kościelne	1,5	52,2	501	1401
Dobra Szczecińska	1,6	211,3	1410	1438
Nieporęt	1,3	192,5	2037	2461
Osielsko	0,9	186,9	1729	2667
Stawiguda	3,4	140,8	1741	2775
Polska – gminy wiejskie	1,8	91,9	656	1837

ródło: Bank Danych Regionalnych GUS, 2006.

ECONOMICALLY SUCCESSFUL RURAL AREAS

SUMMARY

A consequence of the dynamic economic development is usually constituted by the deepening spatial polarisation, and, thereby, by formation of the “winner” and “loser” areas. During the last one-and-a-half decade it was the metropolitan areas that achieved the greatest economic advance. At the same time, rural areas, especially the peripheral ones, struggle with numerous problems that block their development. Yet, there also do exist rural areas, which achieved economic success, as well. The purpose of the present report is to theoretically explore the success areas in the countryside and the methods of their identification.

THE CONCEPT OF THE RURAL AREAS OF ECONOMIC SUCCESS

The objective of the economic activities, undertaken on the local scale, is to raise the welfare and to achieve high living standards and quality of life of the inhabitants. This is being attained through improvements in terms of infrastructural installations, development of housing construction, care for natural environment, attracting new investments, as well as social and economic activation of the inhabitants. If these tasks, when accomplished, reach their respective goals, then we deal with economic success. A success area would then be characterised by a positive course of the socio-economic phenomena and processes, which stimulate or strengthen the development of the spatial structure of the area. This development ought to display the indicator values distinctly higher than the average for the surrounding areas.

The original cause of the emergence of success areas is the regional or local unevenness. If a territorial unit features an economic acceleration, distinguishing it against the background of the neighbourhood, we deal with economic success. The starting point for the considerations concerning success areas may be, therefore, constituted by the regional growth theories.

Economic success areas are an inseparable element of the growth pole theory. The centres (poles) of growth are constituted by towns (agglomerations), characterised by dynamic economic development, concentration of the socio-economic activities and the capacity of spreading growth into their surroundings. Economic success, then, accompanies growth poles, that is – concentrates within urban areas.

J.R. Friedman (1974) studied the issue of the regional allocation of the economic potential, and developed the centre-periphery model. Economic success takes place in the core area, which is characterised by high development potential and the capacity of generating innovations. Peripheral regions have much smaller chances for success. The possibility of generating economic success seems to fade away with increasing distance from the core regions, through the development axes, up to the frontier regions and the depressed regions.

Theoretically, the bigger the spatial inequalities in a country or a selected region, the clearer and easier to identify are the success areas. Economic success in spatial terms is, namely, the “child” of regional inequalities and it accompanies the processes of evening out or deepening of the respective differences. The areas of economic advance are, therefore, an essential component, involved in the theory of cumulative causality, assuming the increase of regional inequalities, and of the theories of polarised growth and the equilibrium theory, pronouncing the smoothing out of the development differentials.

THE CATEGORIES OF THE RURAL SUCCESS AREAS

Rural success areas can be classified on the basis of a number of various criteria, concerning space, objects and time. Taking into account the spatial scale of the phenomenon we distinguish the local and the supra-local success. Considering the character of the economic undertakings made and the variability in time, we distinguish the areas of permanent or one-time economic success. Another classification results from the kind of business activity undertaken. In the case of rural areas we can distinguish two types of success areas – those in the domain of agricultural activity and in the non-agricultural activity.

Economic success has, as well, various sources. They can be, most generally, divided into internal (endogenous) and external (exogenous). The internal factors would include occurrence of advantageous natural conditions and of the social and economic potential. On the other hand, an exogenous source of success would be constituted primarily by the intervention in the form of investment inflow or of support. Economic success would most often result from a complex interaction of the two kinds of sources.

We can propose three basic categories of rural areas of success: local success foci, rural areas of progress, and areas of competitive farming. Local success foci are the rural communes or their ensembles, characterised by high levels of

economic development, that is – more than average degree of equipment in terms of the elements of infrastructure, high economic and social activity, high revenues of the communal budget, and multi-functional economic development. Rural areas of progress are characterised by a steady trend of economic growth, resulting from the successful realisation of various social and economic undertakings. This would be reflected through the constant upward tendency in terms of population number, number of businesses, communal budget revenues, technical equipment, etc. The areas of competitive agriculture would be characterised by high investment inputs into food economy and by high agricultural production of farms, witnessing to the competitiveness of this sector with respect to other economic functions. Economic activity in the domain of food economy secures decent living conditions for the inhabitants of these areas.

IDENTIFICATION OF THE SUCCESS AREAS

Identification of the local success foci was performed with the help of the socio-economic development level indicator. This indicator was calculated on the basis of the diagnostic features, expressed in the form of the following measures: dwelling space per person, percentage share of apartments equipped with bathrooms, percentage share of the population serviced by the sewage network, number of shops per 1,000 persons, number of library outlets per 10,000 persons, civil associations per 10,000 persons, business entities of the private sector per 1,000 persons in productive age, own revenues of the communal budgets per capita.

The measures, established for individual communes, were normalised, and then the indicator of the socio-economic development level was obtained. Its values were divided into five segments, corresponding to the classes of units. It was, further, assumed that the success areas are formed by the high and very high values of the indicator. The biggest concentrations of such communes exist in the vicinities of large urban agglomerations and along the Baltic Sea coast.

In identification of the rural progress areas five measures were used (population number in a commune, dwelling space of apartments, length of the water supply network, number of business entities in the private sector, own revenues of the commune) and their variability in the period 1995–2005 was studied. It was assumed that the change of value of these measures in consecutive years, higher than on the average in the country, is the sign of economic advance.

The procedure of determination of the success areas went as follows (the mathematical formulation of the procedure is given in page 33–34). In each commune the changes in the values of the measures were compared to the respective national averages in ten time intervals (1995–1996, ..., 2004–2005). The differences obtained, expressed in relative values, were normalised conform to the following procedure: if the calculated value is higher than the national

average, than it scores 1, otherwise it scores 0. The last step was constituted by summing the scores for five measures in ten time intervals. This sum can take on values from 0 (in none of ten time intervals none of the measures increased faster than on the average in the country) to 50 (all measures in all of the time intervals increased faster than on the average in the country).

Rural communes were classified in five groups: A – steadily negative change tendencies, B – change tendencies with domination of the negative ones, C – mixed change tendencies, D – change tendencies with domination of the positive ones, E – steadily positive change tendencies. Communes from the groups D and E, attaining scores above 30, were classified as belonging to the rural progress areas. Their biggest concentrations of such areas exist in the vicinities of Warsaw and Poznań, in the region of Casubia, and in the south-western part of Małopolska. Small clusters of such communes exist, as well, in the vicinities of the bigger urban agglomerations (Łódź, Wrocław, Toruń-Bydgoszcz, Lublin, Olsztyn, Kielce, Radom, Koszalin, Gorzów Wielkopolski).

Three measures were made use of in identification of the areas of competitive agriculture, namely the number of farms, which sell agricultural produce worth at least 100,000 Polish zlotys, the average value of investment outlays of farms bearing such expenditures, and the share of farms, bearing expenditures on fixed assets in the total number of farms. The procedure applied was the same as in the case of the local success foci. The results obtained indicated unambiguously that the areas of competitive agriculture concentrate in Wielkopolska, in Cuiavia, Vistula Delta (Żuławy) and in Podlasie. Communes featuring similar properties are also encountered in the region of Masovia, and sporadically in the region of Opole and in Lower Silesia.

CONDITIONS FOR ECONOMIC SUCCESS

Resulting from the field studies in the selected success areas the study material was obtained allowing for the indication of the main factors, generating economic success. Altogether, in 13 communes studied, as many as 81 success factors were indicated, which can be grouped into three basic categories: location factors, socio-economic factors, and technical-organisational factors.

The location factors include: being situated in the neighbourhood of a large urban agglomeration, existence of valuable natural resources, playing the role of a transport node, existence of valuable and attractive, in terms of tourism, elements of natural environment or cultural elements. The socio-economic factors are associated with the involvement of the inhabitants or the external investors in the social and economic development of the area in question. Here, the following aspects belong: high educational level of the inhabitants, their high social and economic activity level, as well as activity of the external investors.

The technical-organisational factors define the readiness and the preparedness of the area to realisation of various undertakings, including, primarily, new investment projects. They include good state of equipment with technical and social infrastructure, availability of the valid planning documents, relief schemes and support for the investors, initiative and engagement of local authorities in promotion and development.

The economic success factors have, depending upon the concrete commune studied, various significance. From the point of view of significance they can be divided into three groups: insignificant or little significant, secondary, and leading. In the communes, classified in the areas of the local success foci, the fundamental role was played by the location factors, with just one, but leading, being sufficient for success. Attractive location is most often the factor bringing in external investors. The remaining conditions usually play secondary role, but constitute a valuable complement, strengthening the development of a commune. Rural progress areas are characterised by very similar leading factors. On the other hand, it is hard to indicate the leading factors in the case of the areas of competitive farming. Most of them are of secondary significance.

CONCLUSIONS

Among the rural success areas we can distinguish local success foci, progress areas and areas of competitive agriculture. Local success foci are the rural communes or groups of communes featuring high level of economic development. These areas concentrate in the vicinities of large urban agglomerations and within the Baltic Sea coast. There are very few communes being local success foci in the peripheral areas. Then, the rural progress areas are characterised by the constant trend of economic growth. Its basis is constituted by the successful realisation of the social and economic undertakings. The biggest concentrations of the communes, classified in this category, are observed in the vicinities of Warsaw and of Poznań, in the region of Casubia, as well as in the south-western part of Małopolska. Smaller clusters of these communes accompany other urban agglomerations. On the other hand, the areas of competitive farming are characterised by high investment outlays into agriculture, allowing for the attainment of agricultural production at the level guaranteeing maintenance of the leading role of the farming function. The biggest area of this kind stretches as a broad belt from southern Wielkopolska, through Cuiavia, up to the Vistula Delta (Żuławy) and the south-eastern part of Varmia.

The studies performed imply that the most apt to economically succeed are the areas around big towns. As a consequence of accumulation of a number of social phenomena (migration inflow, activity of the inhabitants, educational level of inhabitants) and of the economic ones (inflow of investments, construction activity, high degree of equipment with infrastructure, neighbourhood of an

ample sales market and of a broad labour market), they are even doomed to succeed.

The deeper into the periphery we get, the more difficult it is to achieve economic success, not linked with agricultural activity. Rural areas, situated at bigger distances from the national or regional economic centres, are decidedly less attractive for investors and have lesser chances for developing various economic functions. Economic success requires the occurrence of a number of advantageous conditions, among which a relatively important role is played by the social activity of the inhabitants and by the competence, as well as initiative of the local self-governmental authorities. These factors are, as well, the foundations for the success in the domain of agricultural activity.

The basis for the development of the local success foci and the local areas of progress is constituted by the location factors. In the origins of the areas of competitive agriculture the significance of the success factors is more evenly distributed. Location factors are of lesser importance. Economic success is, in this case, the effect of synergy of a number of advantageous social and economic phenomena, resulting from the economic activity of the inhabitants and local authorities, external investments, as well as social capital, featuring high potential.

Translated by Jan Owsinski